Д-р Богдан Барвіньский.

ІСТОРИЧНІ ПРИЧИНКИ.

РОЗВІДКИ, ЗАМІТКИ І МАТЕРИЯЛИ

ДО

ІСТОРИЇ УКРАЇНИ-РУСИ.

I.

ЖОВКВА.

Накладом автора.

З ПЕЧАТНІ ОО. ВАСИЛИЯН.

1908.

Др. БОГДАН БАРВІНЬСКИЙ.

ІСТОРИЧНІ ПРИЧИНКИ.

РОЗВІДКИ, ЗАМІТКИ і МАТЕРИЯЛИ

ДО

ІСТОРИЇ УКРАЇНИ-РУСИ

II.

Львів — 1909.
З печатні В. А. Шийковского.
Накладом автора.

Д-р Богдан Барвіньский.

ІСТОРИЧНІ ПРИЧИНКИ.

РОЗВІДКИ, ЗАМІТКИ і МАТЕРИЯЛИ

до

ІСТОРИЇ УКРАЇНИ-РУСИ.

I.

ЖОВКВА.

Накладом автора.

З ПЕЧАТНЇ ОО. ВАСИЛИЯН.

1908.

МОЇМ

НАЙДОРОЖШИМ РОДИЧАМ.

Оже ся гдѣ буду описалъ, или переписалъ, или не дописалъ, чтите исправливая Бога дѣля, а не клените... но благословите.

Лаврент. лїт. п. 1377 р.

Отся збірка — се перепечатка дрібнїйших причинків (розвідок, заміток і материялів) до історії України-Руси в XIII—XIX ст., які я, почавши від 1902 р. подавав в *„Записках Наукового Товариства ім. Шевченка“* і в часописи *„Руслан“*. Більші розвідки, які там були печатані, появили ся давнїйше осібними відбитками. Заохочений тим, що сї мої дрібнїйші причинки пильно нотовано в „Записках Наук. Тов. ім. Шевч.“ (1904 т. 58, Наукова Хронїка ст. 11; 1906 т. 73, ibid. ст. 181—2; 1907 т. 75, ibid. ст. 132—5 і 141; т. 76, ibid. ст. 186) і в „Кіевск-ій Старин-ї“ (1902 т. 78 сентябрь, бібліографія ст. 159; 1904 т. 84 мартъ, ibid. ст. 136), що деякі з них були печатані в „Записках“, а деякими з них послугував ся або цитував їх проф. *Грушевський* в своїй „Історії України-Руси“ (близше про те гл. при поодиноких причинках) та крім сего ідучи за радою поважних людий, я рішив ся сї причинки перепечатати в однїй збірцї, надїючись, що не оден з істориків найде там для себе щось цїкавого.

Деякі з тих причинків доповнені, инші підлягли дрібнїйшим змінам. Подані они в хронольоґічнім порядку відповідно до свого змісту.

Берлїн в лютім 1908.

Автор.

1.

До справи пресбурского зїзду 1250 р.[1]).

(Відповідь рецензентови Н. Молчановскому).

В січневій книжцї історичного журнала „*Кіевская Старина*“ за р. 1902. (т. 76) помістив д. Н. Молчановский в бібліоґрафічній части (ст. 38—39) рецензию моєї розвідки „*Зїзд галицкого князя Данила з угорским королем Белею IV. в Пресбурзї 1250. р.*“, печатаної в „*Русланї*“ 1901. р. (ч. 231—235) і виданої осібною відбиткою[2]) в 16-цї ст. 1—18. Згадана рецензия не займає навіть одної сторони печати 8-ки і є так поверховна, що не заслугувалаб на відповідь, колиб не то, що єї автор закинув менї „*іґнороване*“ угорских історичних жерел і одної звістки Галицко-волиньскої лїтописи та „*недостаточно внимателное отношеніе*“ до неї. Моя відповідь має на цїли опрокинене тих зовсїм безосновних закидів.

Рецензент називає мою гіпотезу про рік, який я кладу для згаданої події, „правдоподібною“, однак зазначує, що она не вдоволить строгих критиків, бо я не уважав потрібним звернути ся до збірників угорских історичних

[1]) *Руслан* 1902, ч. 62—63.

[2]) Ся розвідка значно розширена напечатана була в *Записках Наукового Товариства ім. Шевченка* 1903. р. т. 52. ст. 1—27 і осібно п. з. „Пресбурський зїзд в справі спадщини по Бабенберґах. (Причинок до історії великого австрийського безкоролївя).“

жерел, нпр. до Венцлевого „Cod. nov. Arpadianus“, що могли би менї, на думку рецензента, „сослужить полезную службу при изслѣдованіи запутанныхъ вопросовъ галицко-угорской хронологіи“.

З сего бачу, що рецензент не досить пильно читав мою розвідку (хоч і взяв ся за рецензию) і тому зробив менї сей зовсім безосновний закид. Колиб рецензент був мою розвідку хоч троха пильнїйше читав, то був би переконав ся, що *до угорских жерел я заглядав*[1]*)*; що не найшов я там нїчого потрібного для моєї гіпотези, се вже инша річ. Здає ся одначе, що рецензент, пишучи свою рецензию, *сам не заглядав* до згаданих збірників угорских жерел. Колиб д. Н. М. був до них заглядав, то був би переконав ся, що не лише у *Венцля: Codex diplomaticus Arpadianus continuatus* (се властива назва Венцлевого кодекса), який менї вказав на здогад, але й у *Феєра: Codex diplomaticus Hungariae, Швандтнера: Scriptores rerum Hungaricarum, Ендлїхера: Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana* і т. д. нїчого до згаданої гіпотези не найшов би так само, як не найшли там нїчого нї мої попередники, нї я. Показує ся з сего, що не автор розвідки, але єї рецензент „не считалъ нужнымъ обратиться къ венгерскимъ сборникамъ историческихъ памятниковъ“, щоби переконати ся, чи є там що такого, чого я не використав, а лише на здогад відіслав мене до них.

До сего мушу ще додати, що кождий сумлїнний рецензент, найшовши в жерелах щось такого, чого не використав автор, зазначує все виразно в рецензиї, що там а там є ще така а така річ, котра може дане пи-

1) Гл. Зїзд ст. 4 і 5.

тане лучше вияснити або твердженє автора збити. Се-гож одначе між сумлїнними рецензентами не лучаєсь, щоби, не заглянувши до жерел, на слїпо робили авторови закид, що він їх іґнорує.

З рецензиї д. Н. М. видко також, що він *не бачив* зовсїм, а коли бачив, то *не переглядав* так важних річий, як недавно видана *„Істория України-Руси“ і „Хронольоґія подїй Галицько-волинської лїтописи“* проф. *Грушевського.* Тут доконав проф. Грушевський повної і переважно у всїх случаях вдоволяючої реконструкциї галицко-угорскої хронольоґії при помочи не лише угорских, але всїх можливих печатно оголошених історичних жерел. Припускаю, що колиб рецензент був познакомив ся близше з тими працями, то з певностю був би уважав зовсїм лишною свою раду, щоби я звернув ся до угорских жерел, яко незвичайно важних для реконструкциї галицко-угорскої хронольоґії, бо знав би, що я цитуючи „Історию“ і „Хронольоґію“ проф. Грушевського в своїй розвідцї [1]), міг про те з них о много лучше довідати ся.

В горі я згадував, що угорскі жерела не подають специяльно що до моєї гіпотези нїчого цїкавого (про те одначе не схотїв переконатись рецензент); я був отже приневолений покласти для звістки Г.-в. лїтописи рік 1250, бо після мого погляду єї зміст лиш на такий рік позволяє. Він опираєсь іменно на *зовсїм відміннім*, як дотепер (у проф. Шараневича, Дашкевича і Грушевського), *інтерпретованю* лїтописної звістки про зїзд в Прешбурзї. Думаю отже, що колиб рецензент був звернув

[1]) гл. *ibid.* ст. 4 і 6.

увагу на мій спосіб інтерпретованя звістки Г.-в. літописи, а не виключно на рік (як се зробив в дійсности), то з певностю був би зрозумів, длячого я кладу 1250 р., а не инший і не був би писав про се нерішучо (так на мою думку історик не повинен писати) „возможно, что такъ и было на самомъ дѣлѣ; возможно что нѣтъ“.

(Тут мимоходом згадаю, що перебуваючи зимою того року (1901-2) на студиях у Відни, я предложив свою розвідку про „Зїзд“ на історичнім семінари проф. д-ра *Освальда Редліха*; він годив ся зовсім на мої виводи, називаючи їх „*plausibel*“ а в сьвідоцтві зазначив, що „Herr B. eine bisher verschieden und *nicht befriedigend* erklärte Stelle der Haličer-Volhynischen Chronik *in ansprechender Weise* zu deuten unternimmt“).

На думку рецензента моя гіпотеза про рік пресбурского зїзду не є вдоволяюча, бо я (немов-то) іґнорую літописну звістку під р. 1254. Ся звістка важна тому, пише рецензент, бо літописець вказує тут на путанину в своїй хронольоґії і на неясність свого представленя в порядку подій. „Недостаточно внимательное отношеніе“ до звістки під р. 1254, пише дальше рецензент, годить ся почислити до великих недостач моєї розвідки.

Зі своєї сторони зазначу, що й на те, як запутана хронольоґія Г.-в. літописи, звернув мою увагу не перший д. рецензент, а Костомаров[1]) та проф. Грушевський в згаданих працях. Не знаючи сего, не був би я міг забирати ся поправляти дату літописної звістки. Поправляючи її, я зовсім не звертав уваги на хронольоґію та порядок подій Г.-в. літописи. Хронольоґія єї

[1]) *Лекціи по русской исторіи.* С-Петербургъ 1861, ст. 50. Цитую се діло в своїй розвідці на ст. 7.

нічого не варта, тож дату вивів я зовсім незалежно від літописних дат, опираючись на катеґоричнім висказі проф. Грушевського в єго специяльній студиї над хронольоґією Г.-в. літописи (ст. 3.): „Супроти такої довільности хронольоґії Іпатського кодекса, вона *зовсім не може служити до ужитку*. Ніяка редукция не поможе на неї: треба дату кождої події *викомбіновувати на власну руку*, хронольоґію-ж іпатську *попросту іґнорувати*". Очивидно рецензент, не знаючи згаданої студиї проф. Грушевського, тримав ся ще застарілих поглядів.

Літописець пише під р. 1254: „Хронографу же нужа есть писати все и вся бывшая, овогда же писати в передняя, овогда же воступати в задняя".[1]) Дальше оповідає він, якою смертию згинув останнїй Бабенберґ, хоч передтим вже під р. 1252. занотував єго смерть. Се власне вказує на те, що події, занотовані під р. 1254., (с. є. боротьбу Белї IV. з Вячеславом і шлюб Романа з Ґертрудою) повинен був літописець оповісти зараз по звістцї про прешбурский зїзд і они становлять властиве продовженє сеї звістки, бо під р. 1254 мав літописець намір оповісти лише про похід Данила на Шлезк[2]). Спір Белї IV. з Вячеславом, занотований в літописи під р. 1254. мав в дїйсности місце по р. 1250. і єго уважаю я дальшим наслїдком прешбурского зїзду. Подавши історию сего спору за Губером, Льоренцом і Бахманом[3]), міг я спокійно зіґнорувати звістку Г.-в. літописи під р. 1254, не іґноруючи через те самого факту. Рецензент зробив менї з сего закид, але власне

[1]) *Лѣтопись по ипатскому списку* вид. 1871 р. ст. 544.

[2]) пор. *Грушевський*: Хронольоґія ст. 36.

[3]) гл. *Зїзд* ст. 16—17.

показав, що він не порозумів цілком звязи, яка заходить між літописними звістками під рр. 1252. і 1254.

Дальше замічу, що в рецензиї д. Н. М. виходить із стилїзациї реченя про мир в Прешбурзї 1254. р., який споводував папа Інокентий IV. таке, що сей мир заключив Беля IV з Вячеславом; в дійсности мир в Прешбурзї 1254 р. заключив Беля з Отокаром, бо король Вячеслав помер вже 1253 р.[1]). Подаю се тому, що так оно виходить із стилїзациї реченя, бо не хочу припускати, щоб д. рецензент хотів Вячеславови продовжати єго житє о оден рік. Замічу також, що до р. 1254, *не можна* відносити прешбурского зїзду Г.-в. лїтописи (як уважає можливим рецензент), бо став ся він тодї, як „цїсар мав в руках австрийскі землї", а ті не були вже власностию нїмецкого цїсаря навіть в 1251. р.,[2]) а не то в 1254 р.

З цїлої рецензиї д. Н. М. бачу, що він не дуже то задав собі працї при оцїнюваню моєї розвідки (грішить іменно незнанєм жерел і найновійшої лїтератури) та зробив се так, щоби збути ся. Звичайно рецензия насуває авторови якісь нові думки, а ся, скажу отверто, має для мене стільки користи, що й тодї, колиб єї не було.[3])

У Львові, 16 марця 1902.

---

[1]) пор. *Huber*: Geschichte Österreichs I. Gotha 1885, ст. 553.

[2]) гл. *Зїзд* ст. 17.

[3]) Яко протиставленє сеї рецензиї гл. дві річеві рецензиї проф. *Грушевського* (*Записки Н. Тов ім. Шевч.* 1902 т. 50, бібліоґр. ст. 12—13 і 1904 т. 52, ст. 1—5), який, хоч і не годить ся з поглядами автора, то одначе признає єму „чималу охоту до наукової роботи", „чималу працю вложену в його студию й старанне оброблєнє".

2.

Ким сьвідчив ся Отокар?[1])

(*Проба інтерпретациї оповіданя Галицко-волиньскої літописи.*)

В Галицко-волиньскій літописи маємо під р. 1257 оповіданє про конець австрийскої справи, себ-то про облогу Гімберґа Отокаром та поворот Романа Даниловича на Русь[2]). Отокар радить обложеному Романови залишити союз з угорским королем, обіцює, що поділить ся з ним австрийскими краями і каже: „азъ же глаголю правду и поставлю ти послуха, *отца си папу и 12 пискупа*, на послушьство“.

В історичній літературі загально принято, що Отокар давав яко сьвідків „папу і 12 епископів“; н. пр. покійний проф. *Шараневич* переклав се літописне місце так: „ich aber sage die Wahrheit und stelle dir Zeugen, *den Pabst und 12 Bischöfe*“[3]). В сій лекциї уважає він отже слово „отець“ почесним епітетом Отокара папі (бо Отокар неначе-то зове папу своїм отцем) і через те єго просто іґнорує. На мою думку не годить ся збувати

---

[1]) *Записки Наук. Тов. ім. Шевч.* 1902 т. 47, Miscellanea ст. 1—3.

[2]) *Лѣтопись по ипатскому списку* вид. 1871 р. ст. 554—5.

[3]) *Die Hypatios-Chronik* als Quellen-Beitrag zur österreichischen Geschichte. Lemberg 1872. розд. VII, ст. IX; пор. ще розд. IV, ст. 68.

єго так легко, як се діялось до тепер, бо оно має правдоподібно зовсім инше, важнійше значінє.

Вже відповідь Романа Отокарови: „правдою обѣщахся *отцю си королеви Угорьскому*", що в стилевім укладі слова „отець" що до дальшого дієіменника не ріжнить ся нічим від попереднього реченя, уважав проф. Шараневич відповідним перекласти так: „Ich habe mich aufrichtig *dem Vater und dem König von Ungarn* gegenüber verpflichtet"[1]). Тут отже в слові „отець" добачив проф. Шараневич не якийсь почесний епітет Романа угорскому королеви, а особу князя Данила. Иншу лекцию сего реченя дав *Костомаров*, прикладаючи слово „отець" до угорского короля, одначе при тім заступаючи єго словом „тесть"[2]). Але супроти сего, що Беля IV. не був ніяким тестем Романа, лекция Костомарова упадає. Варто одначе звернути увагу на причину такої лекциї. Звісно, що між словами „отца си" і „папу", а також між словами „отцю си" і „королеви Угорьскому" нема в тексті (печатнім) ані якоїсь інтерпункциї, ані злучника. Се власне й привело Костомарова до того, що прикладаючи слово „отець" до папи[3]), на тій самій основі приложив він єго й до угорского короля з певною відміною, як висше подано.

Хоч, як сказано, між словами „отцю си" і „королеви Угорьскому" нема ані злучника ані інтерпункциї, лекцию проф. Шараневича можна прийняти без застере-

---

[1]) *ibidem* розд. VII. ст. IX.

[2]) *Русская Исторія* въ жизнеописаніяхъ ея главнѣйшихъ дѣятелей I. С-Петербургь 1873. ст. 145.

[3]) *ibidem.*

жень, бо в тім разї труднїйше розуміти під словом „отець“ почесний епітет угорского короля. Такий епітет скорше можнаб припустити в Отокарових словах і така гадка може потверджуватись (хоч тілько на перший погляд) иншим місцем лїтописи, де папа названий отцем князя Данила: „Онъ же (Данило) вѣнѣць отъ Бога прия, отъ церкве святыхъ Апостолъ и отъ стола святаго Петра, и отъ *отца своего папи Некентія*, и отъ всихъ епископовъ своихъ“[1]). Але тут зовсім ясно видко, що лїтописець, оповідаючи з таким явним ентузиязмом про сей незвичайний факт, яким була коронация руского князя, ужив для папи назви „отець“ лиш яко реторичного звороту[2]), для побільшеня ефекту свого і так вже бомбастичного оповіданя. Та се далеко труднїйше припустити в словах Отокара до Романа, поданих в oratio recta без найменшої реторичної закраски, противно — з повною простотою стилю.

Думаю отже, що вірнїйша лекция Отокарових слів буде така, як я її подам і що, по всякій правдоподібности, в тім значіню переповів сї слова сам лїтописець: Отокар дає Романови яко сьвідків „*свого отця* (короля Вячеслава), папу і 12 епископів“. Неможливим се в кождім разї не буде, бо що король Вячеслав жив ще в часї облоги Гімберґа Отокаром, можна виводити з сего, що лїтописець називає Отокара не королем, а „*герцюком*“ (себ-то герцоґом). Коли отже Вячеслав ще тодї жив, то годї припустити, щоб Отокар сьвідчив ся самим лише

[1]) *Лѣт. по ипат. сп.* ст. 548.

[2]) При тім може се бути антітезою до папских слів: „*сыну!* прими отъ насъ вѣнѣць королевьства“ (ibidem).

папою та католицкими епископами (що були в кождім разї не конче певними сьвідками для руских князїв), поминаючи власного батька. Менї здає ся, що Отокар, засьвідчившись попри се своїм отцем, міг тим більше числити на успішне полагодженє справи. Також і Роман, як бачимо, у відповідь Отокарови покликує ся для більшої ваги на обіцянку, зроблену не лише угорскому королеви, але й свому отцеви Данилови[1]).

Прийнявши таке розуміне лїтописного тексту, яке я піддаю, можна з того вивести деякі вказівки для докладнїйшого означеня хронольоґії сих подій. Найновійшими часами уважають роком повороту Романа на Русь то загалом рік 1253 [2]), то знов конець 1253 або початок 1254 р.[3]) З тексту Г.-в. лїтописи вношу, що король Вячеслав жив ще в часї облоги Гімберґа Отокаром. Єго смерть наступила 22 вересня 1253 р.[4]) З сего можна потягнути границю для дати облоги Гімберґа: значить ся, она могла відбуватись десь найдальше в початках вересня 1253 р. Відповідно до сего й поворот Романа на Русь мусїв скорше наступити, себ-то найпізнїйше з кінцем 1253 р.

Проф. Шараневич прийняв для облоги Гімберґа й повороту Романа на Русь 1253. р.[5]) опираючись на

[1]) Прийнявши таку лекцию проф. Шараневича, можна се уважати природною антітезою до слів Отокара.

[2]) *Грушевський*: Історня України-Руси, III. 2. вид. Львів 1905, ст. 76.

[3]) *Грушевський*: Хронольоґія подій Галицько-волинської лїтописи. Львів 1901, ст. 39.

[4]) *Huber*: Geschichte Österreichs I, Gotha 1885 ст. 553.

[5]) *Hypatios-Chronik*, ст. 67 і 71.

грамотах, з котрих виходить, що Отокар вернув з Австриї ще перед смертию свого отця, а довідав ся про неї в таборі на Мораві, де був уже 20 вересня 1253 р. [1]) Се промовляє також за моєю гадкою, опертою на відмінній інтерпретациї літописного тексту.

[1]) *ibidem* ст. 73.

3.

Дві печатки галицко-володимирских князїв з 1316 і 1335 р.[1])

(Сіґільоґрафічна замітка).

В видавництві „Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild“, в томі „Galizien“, виданім у Відні 1898. р. подав пок. проф. Анатоль *Левіцкий* популярну розвідку п. з. „Ruthenische Theilfürstenthümer bis zur Vereinigung mit Polen 1387“ (ст. 158—180). Сама розвідка, як сказано, популярна, тож для заводового історика не має она ніякої вартости. Цікаві тут лише дуже гарні ілюстрациї. Перше місце між ними займають слїдуючі ілюстрациї: перемиска епископска мітра, то є леґендарна „корона галицкого князя Данила“ (ст. 167) та дві печатки галицко-володимирских князїв з 1316 і 1335 р.

Перша з них, се анонїмна печатка (т. зв. „печатка Льва II“), що находить ся (попри печатку Юрия Львовича) при грамоті галицко-володимирских князїв Андрія і Льва II з 9 серпня 1316 р. Ся грамота переховує ся в королївскім державнім архіві в Королївци (Кеніґсберзї) в Прусах. Опись сеї печатки, зладжену директором згаданого

---

[1]) *Руслан* 1903, ч. 170—171.

архіву, *Генніґом*, маємо у *Карамзіна*[1]). По сій описі на згаданій анонімній печатці зображений „лицар із списою, довкола зьвізди, місяць і хрест, на відворотній стороні лев“.

Приглянимо ся ілюстрациї сеї печатки, поданої в розвідці проф. Левіцкого. Кліша зроблена із фотоґрафії. Проф. Левіцкий сьміло підписав, що се печатка князя Льва II. (хоч її можна приписати й Андрієви). Стан сеї печатки, як вже навіть з самої ілюстрациї можна судити, дуже невідрадний. В долині і в горі (по правій стороні) не стає великої части печатки. Виломані місця мають вид трикутників, що клинувато всувають ся в середину печатки, яка дуже попукана. Печатка не має ніяких написий. На верхній стороні (ст. 172) можна бачити чоловіка в сидячій поставі. Предмету, на якім сидить, не видно. На голові мабуть у сего чоловіка шелом (труднійше булоб припустити, що се княжий „клобук“[2]), з під якого на плечі та рамена спадає довге волосє). Лице досить виразне, бе заросту. О скілько мені здаєсь, то чоловік сей убраний в довгу одежу (плащ, так бодай виглядає оно на ілюстрациї) і закований мабуть в зброю (панцир), по якій накинено сей плащ.

Ніг не видно, бо долїшна часть печатки виломана.

---

[1]) Т. IV, пр. 204 і пр. 268. Під рукою маю польский переклад *Карамзіна*, зладжений *Buczyńsk*-им п. з. *Historya państwa rossyjskiego, Warszawa 1826.*

[2]) От пр. такий, який бачимо у князя Сьвятослава на мініятурі в „Сьвятославовім Ізборнику“ з 1073. р. (пор. ілюстрацию у *Schiemann*-а: Russland, Polen und Livland т. I, Berlin 1886, ст. 105. в вид. Oncken-а).

Руки розпростерті, але їх знати тільки по лікоть, бо права рука дальше сильно стерта, лївої руки поза ліктем нема зовсїм, бо часть печатки тут виломана. Через те не можна знати, що згаданий чоловік держить в руках. По правій сторонї (се зн. по лївій сидячого чоловіка) можна запримітити частину якогось предмету, щось як би деревце списи, бо не виглядає оно на предмет, на якім сей чоловік мав би сидїти[1]). Колиб се було деревце списи, то оно далоб ся ту добре пристосувати. Вправдї сей предмет (по моїй думцї, деревце списи) не доходить до руки, бо місце затерте а дальше виломане, але в продовженю переходив би він через зігнене руки в лікти, а в горі малаб єго притримати рука. Якраз в сей спосіб держить ся спису. Можнаб проте припустити (роблю се одначе з великим застереженєм, бо спису повинен би держати в правій руцї), що згаданий чоловік держить в лївій руцї спису, як се описує Геннїґ, котрий не згадує одначе, в якій руцї. Можливо, що я помиляюсь та що спису держить сей лицар в правій руцї, чого одначе на ілюстрациї не видно, бо печатка в тім місци витерта. Цїле поле печатки засїяне зьвіздами, по правій сторонї голови сидячого півмісяць, коло лївої руки хрест.

З другої сторони печатки (ст. 173) бачимо льва, що в лїву сторону спинає ся (в праву, коли обернути до нас) на скелю. Тут очивидно виломанї ті самі части, що й на верхній сторонї печатки. Верхньої части го-

---

[1]) Сї всї непевности моглиб вияснити специялїсти, бо менї приходить ся робити се з великим трудом, яко не заводовому в тім зглядї.

лови льва понад ухом і оком не знати, бо відломана. Дуже добре знати прочу часть тїла, обі передні лапи, менше виразно знати лїву задну лапу (добре її знати від наколїнного зігненя до пазурів), правої задної лапи через виломане не знати; видно також малу часть хвоста (при кадовбі).

Хоч опись сеї печатки, зладжена Геннїґом, дуже загальна, так що її годї справдити після ілюстрациї у Лєвіцкого, то мимо гого она моглаб згоджуватись менше-більше з ілюстрациєю, поданою у Лєвіцкого. Що опись Геннїґа так загальна, можна толкувати тим, що печатка дуже знищена. Та Геннїґ мимо сего запримітив ще в руцї чоловіка на сїй печатцї (по єго словам „лицаря“) спису, якої тепер не видно (хиба, як я здогадуюсь, видно лиш часть деревця списи). На основі ілюстрациї, яка є доказом сумного стану сеї печатки, годї тепер дійти, чи крім списи, яку лицар держить в одній руцї (на жаль Геннїґ не подав в котрій, а тепер і сего з певностию не можна ствердити), держить він ще що в другій руцї.

Проф. *Грушевський*, подаючи опись сеї печатки, зладжену Геннїґом, розуміє її так, що на верхній сторонї печатки находить ся „*кінний вояк* із списом“[1]), підчас коли з ілюстрациї у Лєвіцкого можна переконатись, що Геннїґ, пишучи про „лицаря із списою“, не розумів через те „їздця“ та що на печатцї такого в дійсности нема. Така думка насулась проф. Грушевському мабуть через анальоґію з печаткою Юрия Львовича, привіше-

[1]) *Істория України-Руси III.* Львів 1900, ст. 560 (прим. до ст. 191).

ною, як сказано, рівнож при грамоті з 1316 р., а на якій зображений „лицар на кони"[1]).

Проф. *Пєкосіньский* в своїй розвідції „Pieczęcie polskie wieków średnich" описує сю анонїмну печатку з 1316. р. і подає лише ілюстрацию льва[2]). Дивна річ, що Пєкосіньский згадує лиш про льва на тій печатції. Таж він описував її рівночасно з тим, як для розвідки проф. Лєвіцкого роблено фотоґрафічну знимку сеї петатки! Як ми бачили, на ілюстрациї у Лєвіцкого печатка попри виломані та затерті місця представляє ся досить виразно, тож годі припустити, щоб на ориґіналі сидячого лицаря вже зовсім не було видно.

Друга печатка, подана в розвідції проф. Лєвіцкого, привішена при грамоті князя Юрия II. з 20. жовтня 1335. р. Тут не входжу в те, чи перед Болєславом Тройденовичем був ще Юрий II, чи сей Юрий II. ідентичний з Болєславом, хоч справа рішена більшостию істориків так, що безпосередним наступником Андрія та Льва II. був Юрий-Болєслав.[3]) Ся грамота з 1335 р. переховуєсь рівнож в кенїґсберскім архіві.

Она представляє ся так: На верхній сторонї (ст. 174) князь „в маєстатї" в довгій одежі, сидить на тронї, в правій руцї держить скиптр, лїва зложена на гру-

---

[1]) Опись сеї печатки Юрия Львовича у *Карамзіна* т. IV, пр. 204.

[2]) Sprawozdania komisyi do badania historyi sztuki w Polsce. т. VI, Краків 1899 ст. 293—4.

[3]) *Мильковичъ*: Студія критичнѣ надъ исторіею руско-польскою т. I. 1340—1387. Львів 1893, ст. 27, пр. 1. дуже легко збуває сю справу і уважая питане про ідентичність Юрия II і Болєслава Тр. за „вôтверте".

дях; волосє довге і довга борода, на голові зубчаста корона. Трон низький, з ґотицкими окрасами, по обох сторонах високі, в горі каблуковато до середини вигнені поруча, за плечима опертя нема. Поле засїяне рожичками. Довкола латиньска леґенда: †S* DOMINI * GEORGI * REGIS * RUSIE *[1]).

На відворотній сторонї (ст. 175) їздець в зброї на кони, звернений в праву сторону (в ліву, обернувши печатку до нас), в шеломі, з хоругвкою о трех полях в правій руцї, в лївій руцї держить щит, на якім зображений лев, що спинаєсь (в праву, зглядно ліву сторону) на скелю. Цїле поле відворотної сторони печатки засїяне зьвіздами. Кінь ступає по скелистім ґрунтї, з якого виростають листки та цьвіти. Довкола латиньска леґенда: † S * DOMINI * GEORGI * DUCIS * LADIMERIE.

Карамзїн пише, що Юрий II. уживав на своїх грамотах печатки Юрия Львовича[2]). Опись печатки Юрия Львовича при грамотї з 1316 р., зладжену Геннїґом, подає Карамзїн[3]). Опись ся така: „На однім боцї Юрий на престолї, в коронї зі скиптром в правій руцї, наоколо напись: Domini Georgi regis Russiae; з другого боку їздець в зброї зі щитом і хоругвою, наоколо напись: Domini Georgi principis Ladimeriae“.

Титулу „Rex Russiae“ уживав по Данилї лиш Юрий Львович, прочі князї титулувались „dux“[4]). Проте гадка Карамзїна, що Юрий II уживав печатки Юрия

[1]) S = Sigillum.

[2]) т. IV, ст. 190 (переклад Бучиньского).

[3]) *ibidem* пр. 204.

[4]) *Грушевський*: Іст. Укр.-Руси III, 2 вид. Львів 1905, ст. 113.

Львовича оправдана, а тим самим печатка при грамоті Юрия II з 1335 р. є ідентичною з печаткою Юрия Львовича при грамоті Андрія та Льва з 1316 р.[1])

Коли порівнати сї обі печатки з собою, то бачимо одначе між ними такі ріжниці. В Геннїґовій описї печатки Юрия Львовича з 1316 р. не згадано в леґендї про букву S = Sigillum. Противно бачимо її на обох сторонах печатки з 1335 р.[2]). Думаю отже, що й на печатцї з 1316 р. мусїла она бути, але так затерта, що Геннїґ не вспів її завважити. На печатцї з 1316 р. має бути по описї Геннїґа в леґендї: „principis Ladimeriae", на печатцї з 1335 р. є: „ducis L".[3]) Тут можливо знов, що Геннїґ зле відчитав правдоподібно затерте слово. На печатцї з 1335 р. замість „DUCIS", можна читати з неуваги „PCIPIS" — principis, так ориґінально вириті букви. Не підлягає сумнївови, що й на печатцї з 1316 р. є „ducis" а не „principis", як мабуть через неувагу відчитав Геннїґ. Годить ся тут запримітити, що галицко-володимирскі князї уживали в усїх грамотах титулу „dux" (титулує їх „principes" лиш Володислав Локеток в грамоті з 27/VI 1315 р.)[4]). Коли усунути ті ріжницї (які похо-

---

[1]) Проф. Левіцкий подає в своїй розвідцї (ст. 174), що печатка з іменем Юрия при грамоті з 1335 р., се печатка Юрия-Болеслава. Підстави до такого твердженя нема. Що се печатка Юрия Львовича, як і при инших грамотах, гл. *Грушевський*: Іст. Укр.-Руси III (2 вид.) ст. 113, нот. 1. Печатку сю описує і подає еї ілюстрацию також *Пекосїньский* в згаданій працї ст. 306.

[2]) S подає й Пекосїньский.

[3]) „Ducis" читає й Пекосїньский (ст. 306) і Левіцкий (ст. 174).

[4]) *Грушевський*: Іст. Укр.-Руси III, 2 вид. ст. 115.

дять мабуть із злого відчитаня печатки з 1316 р. Генніґом), можна твердити зовсім певно, що печатка при грамоті з 1335 се та сама, як при грамоті з 1316 р., отже є то печатка Юрия Львовича, а ужив її Юрий II. (чи Юрий-Болєслав) так само, як ужили її сини Юрия Львовича при грамоті з 1316 р.[1])

У Львові, 25. липня 1903.

ДОДАТОК.

Моє бажанє, щоб на сї печатки звернув увагу хто із специялїстів, сповнило ся. Під впливом моєї статї проф. *Грушевський* зацитував в 2-гім вид. III-го тому своєї істориї статю Лєвіцкого[2]) й звернув увагу на ілюстрациї обох печаток з 1316 і 1335 р.[3]). Хоч під впливом моєї замітки що до печатки з 1316 р. пропустив проф. Грушевський в новім виданю своєї істориї своє хибне твердженє, начеб то на тій печатцї був „кінний вояк із списом",[4]) то, на жаль, не постарав ся розглянути тих сумнївів, які я зазначив що до сеї печатки в моїй статї. Що до другої печатки з 1335 р., то вправдї додав проф. Грушевський до леґенди букву S (sigillum),[5]) якої перше не подав, ідучи за Карамзїном,[6]) одначе й дальше читає „principis" замість „ducis", хоч се останне слово

[1]) *ibid.* ст. 113.

[2]) *ibid.* ст. 504.

[3]) *ibid.* ст. 113, нот. 1.

[4]) *ibid.* 1 вид. ст. 560 (прим. до ст. 191).

[5]) *ibid.* 2 вид. ст. 113.

[6]) *ibid.* 1. вид. ст. 560.

стоїть на печатції з 1335 р., яку проф. Грушевський уважає ідентичною з такими печатками з 1316 і 1325 р.[1])

Довідуємо ся, що має вийти фотоґрафічне факсіміле тих і инших печаток в збірнику петерб. академії.[2])

---

[1]) *ibid.* 2. вид. ст. 113, нот. 1.

[2]) *ibid.*

~~~~~~~~
~~~~~~~~

4.

До справи проголошеня Витовта литовским королем 1398 р.[1])

Пруский хронїст *Посільґе* подає під р. 1398 звістку про проголошене Витовта литовским королем такими словами: „Und uf die cziit, *worfin* die Littowin und Russin Wytowten *eynen Koning uf* czu Littowen und czu Russin, das vor ny gehort was.“[2]) Пок. проф. А. *Левіцкий* толкував се так, що Витовта проголошено тодї великим князем Литви[3]). Та проф. *Грушевський* думає, що з огляду на слова: „das vor ny gehort was“ треба таки признати, що Витовта проголошено литовским королем[4]). Супроти такого толкованя проф. Грушевського не можна мати нїчого. Одначе проф. Грушевський подає крім сего інтерпретацию слова: „worfin uf,“ яка видить ся менї надто довільною й неузасадненою. „Слова worfin uf чи не означають“, пише він, „що Витовта таки дїйсно

[1]) *Руслан* 1905, ч. 79.

[2]) *Posilge*: Chronik des Landes Preussen. (Script. rer. Pruss. III. Leipzig 1886. ст. 224.)

[3]) *Lewicki*: Kiedy Witold został wielkim księciem Litwy? (Kwart. hist. 1894, ст. 430).

[4]) *Грушевський*: Історня України-Руси IV, Львів 1903 ст. 428. (нот. 1 і 2 до ст. 124.)

підняли при сїй церемонії?"[1]) Передовсїм годить ся замітити, що в нїмецкій мові слово „aufwerfen", дословно толковане, значить „накинути". Одначе з попередними словами „eynen Koning" має се слово значінє „настановити, проголосити королем",[2]) що відповідалоб що найбільше „настолованю" себ-то торжественному введеню на стіл в історії Руси княжого периоду[3]). Що більше, сей вислів пруского хронїста не є відосібнений, а подибуємо єго й деинде і то не в значіню „підношеня", як би думав проф. Грушевський, а просто в значіню „настановленя" чи „проголошеня". І так Вел. Маґістер пруский в листї до Маґістра Лївонії з 31/X 1432 р. пише про проголошенє вел. князем Витовтового брата: „... herczog Sigmund mitsampt den Littawen, die en *vor eynen grosfursten haben ufgewurffen* ...",[4]) а в пруській реляциї про переворот на Литві 1432 р. сказано: „Der nuwe grosfurste, *der ufgewurffen* wart, der was genant herczog Segmund Kynstitowicz, Wytawden bruder des alden grosfursten"[5]). Слово, о яке ходить, має в тій же реляциї

---

[1]) *ibid.* нот. 1. до ст. 124. Слово розстрілене самим проф. Грушевським. В новім (2-гім) виданю IV-го тому Київ-Львів 1907, ст. 142 проф. Грушевський опустив се своє твердженє, очивидно під впливом моєї замітки (хоч її не цитує).

[2]) Що до значіня слова „aufwerfen« якраз тут пор. *Sanders*: Handwörterbuch der deutschen Sprache ст. 63, ч. 2 d. sub voce (під рукою маю 3 Aufl. Leipzig 1883).

[3]) Пор. *Грушевський*: Іст. Укр.-Руси III. вид. 2. Львів 1905 ст. 222.

[4]) *Hildebrand*: Liv-Est-und Kurländisches Urkundenbuch. VIII, Riga u. Moskau 1884, ч. 634.

[5]) *Script. rer. Pruss. III*, ст. 498.

значінє „вибрати“, бо в дальшім тягу читаємо: „Der nuwe grosfurste, so her was gekoren . . .“ [1]). Супроти сего, думаю, в слові „worfin uf“ у Посільґе годі добачувати якусь „церемонію підношеня“ при приголошеню Витовта королем, подібно, як слова литовско-руської літописи „Литва *посадиша* великаго князя Жидимонта[2]) Кестоутевича на великое княженье на Вилни и на Троцехъ.... и князи Роустии и бояре *посадиша* князя Швитригаила на великое княженье Роуское“ [3]) подані тільки в значіню „вибору“, „проголошеня“, може й „церемоніяльного введеня“, а не якогось дословного „садженя“, чи „підношеня“, до чого ніяких даних нема[4]).

---

[1]) *ibid.*

[2]) Так подане імя Жиґимонта всюди в найдавнійшій лит.-рус. літописи.

[3]) *Поповъ*: Лѣтопись вел. князей Литовскихъ. (Ученыя Записки II. отд. Акад. Наукъ I, С.-Петербургъ 1854) ст. 50; пор. *Тверская лѣт.* (П. С. Р. Л. XV.) ст. 489: „Жигимонтъ . . . *сѣлъ* на Вилнѣ и въ Троцѣхъ“.

[4]) Такі самі терміни для церемонії введеня князя на стіл приходять в Київскій літописи [гл. *Грушевський*: Іст. Укр. Руси III, 2 вид. ст. 222], а преці в них ніхто не бачить церемонії підношеня.

5.

Новгородок литовский, а справа Витовтового запису 18. січня 1401. р.[1])

В акті унії Литви з Польщею, виставленім у Вильні 18. січня 1401 р. заявив вел. князь Витовт між иншими пунктами, що по єго смерти вел. князївство Литовске має вернути до Польщі, „*винявши ті добра, які ми* за згодою короля Володислава *призначуємо по нашій смерти нашому братови Жиґимонтови*“. Призначено іменно Жиґимонтови *половину Новгородка литовского* з приналежностями (Осташина, Чечерск і т. д.) й яко усліве поставлено, що Жиґимонт має з тих дібр служити королеви Володиславови, єго наслїдникам і Короні польскій[2]).

Всї історики без виїмку, які сею справою займались, є того погляду, що Жиґимонт ще таки за житя Витовта обняв Новгородок лит. в посідане. По черзї повторяли

---

[1]) *Руслан* 1905, ч. 134. Сей епізод війшов опісля в мою моґрафію. „Жиґимонт Кейстутович, великий князь литовско-руский (1432 — 1440)“ Жовква 1905, ст. 14—16 і „Zygmunt Kiejstutowicz, książę Starodubski“ Lwów 1906 ст. 19—22.

[2]) *Prochaska*: Codex epistolaris Vitoldi. Cracoviae 1882 ч. 233. „bonis hiis infra nominatim scriptis exclusis et exceptis, que pro fratre nostro germano domino duce Sigismundo, de voluntate eiusdem dom. Vladislai regis, *post decessum nostrum deputamus*“.

сю гадку *Бартошевич*,[1]) *Конечний*,[2]) *Любавский*,[3]) *Вольф*[4]) *і Левіцкий*[5]). Тимчасом історичні жерела вказують виразно, що Жиґимонт записаних дібр не лише за житя Витовта, але й взагалї нїколи не мав в своїм посїданю.

Передовсїм слова в грамотї з 1401. р. „призначуємо *по нашій смерти*" вказують виразно на те, що записаних собі дібр Жиґимонт не мав дістати за житя Витовта. Дальше: маємо грамоту Витовта виставлеву в Городнї 1. цьвітня 1428. р., якою він записує своїй жінцї Юлїяннї в доживотє яко віно: „землю й місто Новгородок литовский з округом", а в тім 17 сїл і дворищ (між ними Осташину), крім сего село Вакиники в Троцкім окрузї, одначе з услівєм, що з них буде служити польскому королеви, а по єї смерти ті добра в цїлости вернуть до Польщі[6]). З сего виходить, що Новгородка

---

[1]) *Bartoszewicz*: Zygmunt Kiejstutowicz (Encyklopedya Powszechna Orgelbranda XXVIII, Warszawa 1868. ст. 829 і 830).

[2]) *Koneczny*: Jagiełło i Witold, cz. I, Lwów 1893, ст. 173. Кон. думає навіть, що Жиґ. мав цїлий Новгородок лит.

[3]) *Любавскій*: Областное дѣленіе и мѣстное управленіе Литовско-русскаго государства. Москва 1893, ст. 10.

[4]) *Wolff*: Kniaziowie litewsko-ruscy. Warszawa 1895, ст. 161 і 277.

[5]) *Lewicki*: Powstanie Świdrygiełły. Kraków 1892, ст. 149. *Грушевський*: Історня України-Руси IV. Львів 1903, ст. 175 висказуєсь якось двозначно: „1401. р. йому (Жиґ.) визначено половину Новгородка литовського".

[6]) *Codex ep. Vit.* ч. 1321. „terram castrumque Nowogrodek Lithwanicum, cum toto districtu Nowogrodensi". *Lewicki*: Powst. Świdr. ст. 329, нот. 52 пише про добра, записані 1401. р. Витов-

лит. Жиґимонт зовсім не мав до 1428. р. і що єго з якихсь причин (Жиґ. дістав іменно передтим ще князівство Стародубске)[1]) Витовт мимо запису віддав своїй жінці Юліянні. Що не мав єго Жиґимонт передтим, а навіть в останнім році пановання Витовта не дістав єго, про се сьвідчить ще *„апеляция"* прокуратора польского короля, предложена на німецкім соймі в Норимберзї 1430. р. проти проєктованої коронациї Витовта. Сказано тут виразно лише, що Жиґимонт „мав *одїдичити* згадані добра *по смерти* брата Витовта".[2])

Так отже бачимо, що за житя Витовта Жиґимонт Новгородка лит. не мав в уділї, бо мав дістати єго доперва по смерти Витовта та що ще передтим Новгородок дістала 1428. р. в доживотє Витовтова жінка й нема на те найменших вказівок, щоб мимо запису Юліянні Жиґимонт по смерти Витовта мав таки в посіданю Новгородок лит. Крім сего треба взяти під увагу, що Новгородок лит. вже в часах Витовта мав свого *на-*

том Жиґимонтови, що „Niektóre z nich oddał Witold następnie swej żonie Juliannie". Як розумів тут Левіцкий се „niektóre", я не розумію. Бо порівнавши запис Жиґимонтови й Юліянні, можна бачити, що Жиґимонтови таки нічого не лишалось, бо Юл. дістала не то половину, а цілий Новг. з округом і т. д.

[1]) *Грушевський*: Іст. Укр.-Руси IV, ст. 62, 154 і 175.

[2]) *Codex epistolaris saeculi XV. II*, Cracoviae 1891 ч. 179. „que quidem bona pro fratre ipsius domini Allexandri alias Vitoldi germano, videlicet domino duce Sigismundo, de voluntate et consensu eiusdem domini Wl. regis *post decessum suum* idem dom. dux Al. *deputavit*". „... *dum* (Жиґ.) *post* dicti dom. All. alias Vit. ducis [*obitum*] dicta bona terras et dominia *assequeretur*".

місника,[1]) а се очивидно не дає припускати, щоб там міг перебувати удільний князь. Жиґимонт сидів в Стародубі, від якого й дістав назву „*Стародубский*“[2]).

[1]) *Wolff*: Senatorowie i dygnitarze Wielkiego księstwa litewskiego 1386—1795. Kraków 1885, ст. 34.

[2]) *Dogiel*: Codex diplomaticus Poloniae et Lituaniae IV, ст. 114; *Długosz*: Historiae Polonicae IV, (ed. Przeździecki) ст. 365 i 479.

6.

До справи „Bogurodzic-и."[1])

(Відповідь д-рови Щуратови).

Дослідови правди, який є задачею кождої науки взагалї, пособляє в високій мірі наукова дискусия, критика і полєміка, бо спричиняє живу виміну гадок, на основі чого тим лекше дійти до правди. Хоч критиці з природи річи підпадає кождий чоловік, навіть найбільший ґенїй, бо не є неомильним, за неомильного хоче уходити др. Щурат і не хоче узнати нїякої критики, хоч би се лежало навіть в інтересї науки. На річеву критику єго історичних висновків, яку я дав в брошурі п. з. „*Bogurodzicza dzewicza, а історичні висновки д-ра Щурата*"[2]) тільки в інтересї історичної правди, а не з инших причин, відповів др. Щурат „принагідно" в брошурі „*Дві статї про ґрунвальдську пісню. Відповідь проф. Брікнерови*" (Жовква 1906, ст. 29—30 в нотці) псевдонауко-

---

[1]) *Руслан* 1907, ч. 72—80 і 82—84. Всяку полєміку особистої натури пропускаю. Що до фальшів д-ра Щурата, поданих про мою працю „Жиґимонт Кейстутович," то відповідь на них рівнож з сеї статї пропускаю, а відсилаю читачів до рецензий д-ра *Прохаски* в Kwartaln. hist. (1906 кн. 1 і 2, ст. 339—345) і д-ра *Конечного* в Świat słowiański (1906 ч. 21 за вересень, ст. 226—7).

[2]) Львів 1906, ст. 1—41. Відбитка з *Руслана* 1906 р., ч. 260-267 і 270—277.

вою полємікою, на яку я міг сьміло не відповідати, колиб не то, що др. Щурат в нечесний спосіб, воюючи фальшами і неправдою, шарпає прилюдно мою добру славу.

Др. Щ. мстить ся (єго спосіб полємізованя годї инакше назвати) на менї за се, що я, піддавши основній критицї єго історичні висновки, назвав їх хибленими. І хоч проф. Бріккерови закидає іґнороване, фальшоване, промовчуване і т. д., про звісну нотатку „Przegląd-у“ виражаєсь, що она „основуєть ся на безстиднім пофальшованю,“ закидає редакциї, що „тільки поверховно визбирувала“ з єго статї „лайки“ на проф. Бр., той власне др. Щурат є сам безстидним фальшівником, бо сьвідомо іґнорує, перекручує, фальшує і промовчує все, щоб тільки мене знеславити перед сьвітом, а закрити свої власні слабі сторони.

До проф. Брікнера відзиваєсь др. Щ. так: „Що може обходити єго та часть моєї студиї, яка є ржою на єго оруже? Врештї воно далеко красше виглядає, коли хтось стає до борби за вітчину, хоч би лиш за єї пісню, нїж як би бив ся „pro domo sua“. Те саме й з д-ром Щ. Він не бє ся „pro domo sua“, щоб не потребував тикати закидів, пороблених єму мною, а які є якраз ржою на єго оруже, він волить виступати в обороні лїтописи Биховця, чи навіть одного єї оповіданя, він волить викрутити ся від другорядних закидів, а самі головні закиди лишити без відповіди, щоб тільки не признати ся до сего, що й він може помиляти ся і то грубо!

Наперед робить менї др. Щ. закид, що я покликуючись на висказ проф. Антоновича про баламутність

лїтописи Биховця, забуваю сказати, що він відносить ся не до цілости сеї лїтописи, а до єї казочної части по часи Мендовга. Отже мушу піднести, що не мав я на цїли відносити сего висказу до цїлої лїтописи, бо зараз дальше наводжу в своїй критицї (ст. 9) характеристику Тіхомірова, яку він дав для сеї лїтописи за останнї часи Витовта, то є від 1410 р., про що вже у Антоновича мови нема. Але др. Щурат мовчить про се, бо Тіхоміров находить якраз і в тїй партиї лїтописи Биховця, в якій находить ся опис Ґрунвальдскої битви, много переказів без історичної достовірности. Притім можна переконатись, як пильно переглядав др. Щ. моноґрафію проф. Антоновича, скоро пише, що він цитує дальше лїтопись Биховця „як єдине жерело“. Тимчасом хто читав працю Антоновича, той знає, що він цитує дальше всякі лїтописи: і прускі і лївоньскі і Галицко-волиньску і литовску Даниловича на кождій майже сторонї, а лїтопись Биховця може ледво на що двайцятій і то якраз від часів Мендовга, для яких вже ся остання лїтопись малаб бути після д-ра Щ. „єдиним“ жерелом. Що більше, др. Щурат, хоч менї закинув перекручене, сам перекрутив висказ проф. Антоновича, який навязуючи до згаданих слів про баламутність пише[1]), що відкинувши ті звістки лїтописи Биховця, які походять „отъ неудачныхъ компиляторскихъ пріемовъ ея составителя“, треба материял, яким він користував ся, узнати яко „единственный дошедшій до насъ отголосокъ преданій объ исторіи Литвы за время, предшествовавшее возникновенію Литовскаго

[1]) *Очеркъ исторіи великаго княжества Литовскаго* (Монографіи I., Кіевъ 1885) ст. 15.

государства". Отже висказ проф. Антоновича відносить ся не до дальшої, а власне до сеї казочної части літописи Биховця.[1]) Хто знає літопись Биховця, тому звісно, що якраз від часів Мендовга тратить она свою самостійність і черпає з Галицко-волиньскої літописи, від часів Ґедиміна з найдавнійшої литовскої літописи (вид. Даниловича і Попова), а де подає свої власні звістки, там не заслугує на достовірність. От таке пр. оповідане в тій літописи про занятє Волинї і Київщини Ґедиміном 1320—1321 р., якого нема в найдавнійшій литовскій літописи, а яке не належить вже до казочної части літописи, повстало просто з перенесеня фактів з часів Витовта на часи Ґедиміна. Критику сего оповіданя дав проф. Антонович який каже, що „подробности, которыми изобилуетъ этотъ разсказъ и которыя, по видимому, сообщаютъ ему характеръ большой обстоятельности и вѣроятности,... всѣ онѣ частью вымышлены, частью, же состоятъ изъ набора лицъ и событій, заимствованныхъ на протяженіи почти двухъ столѣтій".[2]) Про літопись Биховця за часи Витовта подав я в горі гадку Тіхомірова. Але навіть та часть літописи Биховця, що містить історию Литви від 40-вих літ XV. ст., де вже она є дійсно деколи одиноким жерелом (але тільки деколи!), має дуже підозрілі уступи.[3]) Щож доперва казати

[1]) З неї „дуже мало що можна вибрати", каже проф. *Грушевський*: Історня Укр.-Руси IV. ст. 358.

[2]) *Антоновичъ*: Очеркъ ист. вел. кн. лит. ст. 47—58.

[3]) пор. *Грушевський*: Історня Укр.-Руси IV., ст. 457. н. пр.: „всї її оповідання про Михайлушка вимагають великої обережности, а між ними й історня про київську окупацию підозріла досить".

про єї опис Ґрунвальдскої битви! Розводитись дальше не буду, бо оцінку цілої літописи в подробицях дав *Тіхоміров* („О составѣ лит. лѣт.“).

Др. Щ. мовчить і не тикає сего факту, що проф. Антонович і Тіхоміров ствердjують повстанє літописи Биховця в 2-гій полов. XVI. ст.[1]) Бо якже тоді говорити про „сьвіжі традициї,“ якими автор сеї літописи після д-ра Щ. користував ся до свого опису Ґрунвальдскої битви, скоро она відбула ся 1410 р.? Мовчить, бо не хоче признатись, що відомости про час повстаня сеї літописи (в часах короля Александра) зачерпнув зі шкільного підручника та що література Литовско-руских літописий, а головно праця Тіхомірова, для него „terra incognita“.

Тому то й тепер др. Щ. стараєсь змаловажити висказ Тіхомірова що до опису Ґрунвальдскої битви в літописи Биховця. Отже пише др. Щ., що Тіхоміров „підчеркує лиш патриотичну ціху літописця, якою, по признаню самого-ж п. Барвінського визначаєть ся і Длуґош“.

Здаєсь др. Щ. чи не хоче, чи може не в стані зрозуміти сего, що якийсь факт з патриотизму оповісти скорше, чим другий, се не те саме, що з патриотизму перекрутити, сфальшувати. Я (на ст. 33 і 34 своєї критики) підношу виразно, що хоч Длуґош з патриотизму подає наперед опис боротьби своїх земляків, то яко історик, згідно з історичною правдою, зазначує сейчас, що Литовці перші вдарили на ворога, хоч боротьбу Литовців описує аж в слідуючім уступі. Річ инша з опові-

---

[1]) Також проф. *Грушевський*: Іст. Укр.-Руси III. 2 вид. ст. 525 „зладжена в середині XVI. ст.“

данєм в лїтописи Биховця. Єго автор, як се підносить Тіхоміров, приписує побіду виключно Литовцям, хоч з сучасних жерел знаємо, що головно, коли не виключно, заслуга побіди в сїй битві припала в участи Полякам. Таке поступованє автора лїтописи Биховця називає ся тенденцийностию і якраз ту цїху цїлого оповіданя підчеркує Тіхоміров в своїм висказї. А се відбирає оповіданю сеї лїтописи право на беззглядну історичну достовірність. Правда, др. Щ. хоче конче боронити достовірности оповіданя лїтописи Биховця, бо в противнім разї мусїв би признати ся, що не знає історииї Ґрунвальдскої битви, скоро за сею лїтописию приписує побіду виключно Литовцям.

В дальшім тягу закидає менї др. Щ., що я діскредитую лїтопись Биховця, відкриваючи хронольоґічну похибку в датї Ґрунвальдскої битви, хоч такі, нераз і грубші похибки є у Длуґоша, „наслїдки єго праґматизованя історичних фактів, на що навіть в найновійшім часї звертає увагу др. Ґойський“. Новий доказ, як др. Щ. пильно переглядає цитовані собою книжки і робить все на прихапци. Отже передовсїм увагу на се в данім випадку звертає не сам др. *Ґойский*, а цитує в тій справі[1]) погляд д-ра *Прохаски*, висловлений ним ще 1896 р. в єго „Przyczynk-ах krytyczn-их“. Колиж зійшла бесїда на праґматизм, то требаб перше знати д-рови Щ., що подати хибну дату з мутної традициї, як се має місце в описї Ґрунвальдскої битви лїтописи Биховця, а з огляду на праґматичну звязь подати факт з якогось року

---

[1]) *Przewodnik nauk. i liter.* 1906 в працї п. з. Wzajemne stosunki Polski, Litwy i Zakonu w latach 1399—1403 ст. 308.

під иншим роком, се дуже велика ріжниця. Міг про се дізнати ся й з праці д-ра Ґойского, який, переводячи ревізию доказів д-ра Прохаски, згоджуєсь з ними (ст. 311), а іменно, що Длуґош мусів знати документ виленьскої унії з 1401 р., „a w swej skłonności pragmatyzowania, łączenia wypadków, przeniósł to zdarzenie pod ten rok (1399), gdy w opowieści o dziejach Witolda i klęsce nad Worsklą trafiła mu się do tego sposobność, a pod r. 1401 już tego nie powtarzał“. Похибка в даті опису Ґрунвальдскої битви в лїтописи Биховця дасть ся пояснити тільки мутною традициєю, що тим лекше до зрозуміня, коли зважити, що ся лїтопись повстала близько півтора столїтя після згаданої битви. Отже боронити сего та й ще фальшивими арґументами і анальоґіями, се річ просто сьмішна.

Закидає менї др. Щ., що я не привязую „ніякої ваги до пластики лїтописного оповіданя, хоч такий авторітетний історик, як Пєкосїньский, нею власне арґументує віродостойність оповіданя Длуґоша про коронацию Ягайла“. Очивидно, хто не знає розвідки проф. Пєкосїньского, сей повірить словам д-ра Щ., дарма, що він арґументи сего авторітетного історика подає зовсїм невірно. Бо проф. Пєкосїньский в своїй розвідці[1]) подає на доказ достовірности оповіданя Длуґоша такі арґументи (з яких др. Щ. умисно вибрав тільки *оден!*)

1) Факт коронациї Ягайла, яко незвичайний, мусів бути занотований в численних рукописях і календарях,

---

[1]) Czy król Władysław Jagiełło był za życia królowej Jadwigi królem polskim, czy tylko mężem królowej? *Rozprawy Akad. Umiej. wydz. hist.-filoz..* т. 35, ст. 286 –7.

які певно всї ще доховались до часів Длуґоша і він з них міг черпати докладні відомости.

2) Жерело відомостий Длуґоша „okazuje się być bardzo szczegółowe, a zatem więcej na wiarę zasługujące“, бо знає і про асистенцию епископів краківского і познаньского та про справлене на коронацию зовсїм нової корони.

3) Записка краківского календаря, яка подає иншу дату, як Длуґош, є хибна, бо фальшиво подає дату після середновічного способу численя.

4) Позаяк архієпископ Бодзанта хрестив Ягайла і давав шлюб, отже очивидно зараз по шлюбі (а не без ніякої причини аж в три тижні по нїм) мусїла відбутись і коронация з єго руки.

5) За датою Длуґоша промовляє і документ Ягайла з 18. лютого 1386 р., який виданий вже по коронациї.

Як бачимо, аж тільки арґументів дає проф. Пекосїньский на доказ достовірности оповіданя Длуґоша, а не „власне“ одну лише плястику, як се фальшиво подає др. Щурат, (поминаючи найважнїйший пятий) очивидно, щоб авторітетом проф. Пекосїньского підперти свою „арґументацию“. Др. Щурат на доказ достовірности оповіданя лїтописи Биховця про Ґрунвальдску битву має лиш оден одинокий арґумент, „плястику,“ який без инших арґументів не має для історика ніякої вартости.[1]) І проф. Пекосїньский без инших арґументів „нею вла-

---

[1]) Се підніс я на ст. 10 своєї критики.

сне“ самою нічогоб не доказав. А що др. Щ. покликав ся (хоч хибно) на авторітет проф. Пєкосіньского, я покличусь на неменший авторітет, на проф. Антоновича. Він-жеж в згаданій моноґрафії, подаючи критику оповіданя в літописи Биховця про занятє Ґедиміном Волинї і Київщини 1320—1321 р. каже (ст. 53), що хоч „подробности, которыми изобилуетъ этотъ разсказъ и которыя, по видимому, сообщаютъ ему характеръ большой обстоятельности и вѣроятности,... всѣ онѣ частью вымышлены, частью-же состоятъ изъ набора лицъ и событій, заимствованныхъ на протяженіи почти двухъ столѣтій“. Як-жеж отже вважати саму пластику доказом достовірности, скоро під єї плащиком може критись аж тільки баламутств? А хоч би й так не було, то чиж оповіданє літописи Биховця може іти під зглядом пластики в порівнанє з кольосальним і незвичайно богатим в подробиці оповіданєм Длуґоша? Чомуж оповіданє літописи Биховця, яке, по словам д-ра Щ., відзначаєсь такою пластикою, не згадало ні словом про пісню „Bogurodzicza“, а зробив се Длуґош, хоч як каже др. Щ., се руска, а не польска пісня?

Дальше робить менї др. Щ. закид, що я в цїли змалованєня літописи Биховця піднимаю Длуґоша „на степень найбільшого історика сучасної єму Европи, хоч ті, що знають ся на нїм ліпше, нїж п. Барвінський, давно згодили ся на те, що він був лиш „dzieckiem wieku“, а під зглядом історичним „stoi tylko na wysokości współczesnego Zachodu“, — не висше“. Поминувши се, що оно вже є „altera natura“ д-ра Щ. сипати цитатами без поданя жерела, то мушу піднести з натиском, що

хто займає ся Длуґошем, сей мусить сягнути до підставових студий над ним, до цитованих вже мною в моїй критиці (ст. 12.) монументальних праць: *Цайсберґа*, *Семковича* і *Бобжиньского* та *Смольки*, які в першій мірі компетентні судити Длуґоша. Не свій суд про Длуґоша подав я, а суд тамтих істориків, які студиям над Длуґошем присьвятили чималу частину свого житя. А суд свій видали они не так то „давно". *Семкович* в своїм ділї „Krytyczny rozbiór Dziejów Polskich Jana Długosza", виданім в Кракові 1887 р., (яке дістало конкурсову нагороду лїтер.-істор. Товариства в Парижі, а обіймає XV+406 ст. вел. 8-о.) без якого нї оден історик не може й кроку ступити, так пише про Длуґоша: „Naruszewicz wprowadza historyę ojczystą na nowe tory... Nie prześcignął jednak naszego historyka... ani pod względem formy, ani treści" (ст. VII). Семкович каже, що Длуґош був „dzieckiem swego wieku" і не випередив столїтя, яке его видало, се є столїтя гуманїзму тому, бо „żyzną była gleba, na której wzrastał nasz historyk" (ст. 5). Не відносить ся се одначе до історичної вартости его твору (в порівнаню з иншими сучасними істориками). Бо в иншім місци читаємо у Семковича (ст. 11): „Nie możemy wskazać innego historyka XV. wieku, któryby mógł na równi z nim stanąć pod względem ilości nagromadzonych źródeł i metody w zużytkowaniu tychże".

Бобжиньский і *Смолька* в своїм ділї „Jan Długosz. Jego życie i stanowisko w piśmiennictwie", виданім в Кракові 1893 р., (а обіймаючім 336 ст. 4-о) називають Длуґоша „Herodot-ом naszej historyografii", „ojcem polskiej historyi" і пишуть (ст. 106-7), що мимо всіх хиб, які

є й у всїх сучасних істориків, є Длуґош „w całej literaturze europejskiej jedynem w swoim rodzaju zjawiskiem. W niestrudzonej gorliwości około zebrania i spożytkowania wszystkich źródeł, uikt z współczesnych, nikt z późniejszych przez długi czas mu nie dorównał, metoda zaś jego pracy historycznej i zalety konstrukcyi ukażą się nam dopiero w całej swej względnej świetności, jeśli jego dzieło porównamy z pracami Bonfiniusa lub nawet takiego potentata literackiego owego czasu, jakim był Eneasz Sylwiusz Piccolomini. Opowieść Długosza starannie modelowana, i troskliwie w szczegółach wykończona, nietylko jako materyał, ale i pod względem artystycznym o wiele wyżej stoi od tej historyografii humanistycznej... Współczesnej zaś historyografii niemieckiej ani pod względem metody, ani pod względem formy nie mierzyć się z Długoszem, już sam horyzont jej, wskutek lokalnego, lub co najwięcej, prowincyonalnego charakteru tych pomników, nie dozwala ich z dziełem naszego historyka porównywać... Jeśli wreszcie ogrom dzieła Długoszowego rozważymy w całości, to napróżno w całej literaturze powszechnej XV. wieku szukalibyśmy pomnika, któryby obok niego mógł godnie stanąć, żaden naród nie doczekał się wówczas swej historyi na tę, co dzieje Długosza miarę!“ Хоч і Длуґош не без хиб, то чим-жеж супроти Длуґоша нужденна компіляция, якою є лїтопись Биховця?

Др. Щ. був би отже лїпше зробив, як би замість нападати на мене за суд о Длуґоши, який є властиво судом таких авторітетних в тім зглядї істориків, як Семкович, Бобжиньский і Смолька, задав собі невеликого

труду, поглянути до згаданих праць, а не переповідати своїми словами гадку безіменних авторітетів. З Семковича (ст. VII-XV) був би др. Щ. наглядно переконавсь, як фальшивий суд о Длуґоши видали ті, які „давно“ єго оцінювали. А що др. Щ. не подав жерела свого цитату й не зацитував єго дословно, але найважнійшу річ переповів *власними словами*, тож ся справа видає ся менї дещо *підозрілою* з огляду на *вірність цитату* д-ра Щ. і я переконаний, що в жерелї д-ра Щ. нема оцінки історичної вартости Длуґошевого дїла в порівнаню з сучасними істориками, а є лише або подібний погляд, як висше згаданий Семковича, або такий, що Длуґош оцінює особи і факти „по церковному“ і тому є він „nieodrodny syn wieku“,[1]) „принадлежитъ еще среднимъ вѣкамъ“.[2]) А в тім велика ріжниця! Впрочім се справи не змінилоб, колиб і вірний був цитат д-ра Щ., бо для історика авторітетами в тім зглядї можуть бути тільки мною зацитовані історики, а з иншими, особливо давними поглядами, може він не числитись.

Др. Щ. каже, що я гнїваюсь на него за те, що він Длуґошеве дїло зове хронїкою, а не істориєю, „дарма, що у властивім єго заголовку стоїть „Annales seu cronice“... на основі чого навіть у виданях краківської Академії Наук пишуть про Длуґошеву хронїку — безкарно“.

Отже др. Щ. повинен знати, що Длуґош був чоловіком дуже скромним. Др. Семкович, порівнуючи єго

---

[1]) *Brückner*: Dzieje literatury polskiej I. Warszawa 1903, ст. 30.

[2]) *Пыпинъ* и *Спасовичъ*: Исторія славянскихъ литературъ II. 2 вид. С.-Петербургъ 1881, ст. 468-9.

з иншими історикими XV. ст. пише (ст. 9): „Jakże dziwnie odbija od tych napuszonych wielkości skromna postać Długosza i w życiu i w pismach... Nie dla sławy pochwycił za pióro, nie żądał kadzideł i wawrzynów, ale podjął się trudnej pracy dla samej wielkości dziejów grubą okrytych pomroką, dla czci prawa, z miłości ku ojczyźnie i z rozkazu męża, który był dlań gwiazdą przewodnią nawet po śmierci. Nie dbał on o poklaski współczesnych, gdyż pisał dla potomności, a pisał w przekonaniu, że mu daleko do doskonałości, dlatego zaklina uczonych, aby poprawiali błędy, które popełnił“. Не поступав так, як Паольо Джіовійо, який хвалив ся, що пише безсмертне діло („non sine aliqua spe immortalitatis“). Длуґош не надав в скромности своїй праці шумного титулу, він надав їй скромний титул „Annales seu cronice...“.

Але наука потрафила оцінити єго заслуги, узнала в нїм не звичайного хронїста, а праґматичного історика, тож всї виданя єго дїла: і добромільске 1614 — 15 р. і липске 1711 — 12 і найновійше краківске (1873 — 78) Пшездзєцкого (хоч він знав властивий титул) мають титул „Historia Polonica,“ польский переклад Мехежиньского (1868 — 70) має титул „Dzieje Polskie,“ Семкович дає єму титул „dzieje“, Цайсберґ, Бобжиньский і Смолька „historya“.

Колиж і хто уживає назви „kronika“, то не видно в тих словах того маловаженя, яке має для Длуґоша др. Щурат, ставлячи єго на рівнї (коли не низше) лїтописи Биховця. І тільки з сего зглядy піднїс я, що се нїяка хронїка, а праґматична историял.

Замість повстидатись сего, що цитат лїтописи Биховця взяв з шкільного підручника, з „Хрестоматиї“ Огоновского, а не з першої руки, з Нарбутових „Pomnik-ів,“ др. Щ. обурений на мене, що я сьмів єму се виткнути.[1]) Признаю, як і перше признав, що Огоновский тексту не сфальшував, але наукова метода наказує користуватись жерелом з першої руки, а найбільша ученість не дає права, виломлюватись з під сего правила! Отже в тім зглядї й др. Щурат не може бути виїмкою, дарма, що до назви великого ученого єму ще далеко. Найлїпшим доказом, як шкідливо подїлало се на д-ра Щурата є факт, що він з тогож шкільного підручника, без нїяких скрупулів, зачерпнув відомости про час повстаня лїтописи Биховця в часах короля Александра, підчас коли наука означила час повстаня сеї лїтописи 2-гою пол. XVI ст. Але хоч і се я виткнув д-рови Щ., він чомусь то на се не обурює ся, звісна річ, не могучи видумати відповідного „арґументу“ і не хотячи признатись до сего, що о історичній лїтературі сеї лїтописи він не мав поняття в часї писаня своєї працї.

Останний закид д-ра Щ., який, по єго словам, має бути для мене найфатальнїйший, є сей, що я, порівнуючи цитат лїтописи Биховця з Длуґошем, замість знайти потверджене проклямованої брехливости лїтописця, находжу нїби то після довгих путанин „мимохіть раз-по-

[1]) Сей сам закид зробив єму й проф. *Яворскій*; Новая гипотеза о происхожденіи т. наз. Грюнвальдской пѣсни, Кіевъ 1907, ст. 18. „Онъ (др. Щ.) пользуется почти исключительно только нѣкоторыми отрывочными текстами, помѣщенными въ крайне недоудовлитворительномъ выдѣ, въ галицко-русской средне-учебной „Христоматіи“ пок. Огоновскаго“.

раз потверджене его правдомовности, не меншої, ніж правдомовність Длуґоша". Сей закид, зроблений мені д-ром Щ., є новим доказом сего, як він старанно хоче закрити свої слабі сторони, відповідаючи на зовсім що иншого як те, за що я єму зробив закид!

Передовсім ся правдомовність літописця зводить ся всего на всего до *двох* фактів, а іменно, він подібно як Длуґош каже, що оба війска і польске і литовско-руске рушили до бою рівночасно та що литовско-руске війско перше вдарило на ворога. Тільки всеї єго правдомовности,[1]) (о чім я пишу на ст. 20—21 своєї критики) до чого ніяких путанин не було треба. Деж в тім можна бачити „раз-по-раз потверджене єго правдомовности, не меншої, ніж правдомовність Длуґоша?" Річ має ся зовсім инакше. Я замість проклямованої д-ром Щуратом „брехливости" Длуґоша, яку він хотів виказати при помочи цитату з літописи Биховця, виказав якраз на на основі сеї літописи, що др. Щ. на неї зовсім фальшиво покликує ся, з другої сторони иншими цитатами з сеї літописи, хоч они зовсім не згідні з оповіданєм Длуґоша (др. Щ. в тім бачить правдомовність!) виказав я, як всї „інтерпретациї" д-ра Щурата понатягані й не мають найменшого жерельного потверджена навіть в тім жерелї, на яке він покликує ся. Але др. Щ. волів тепер мовчати і не відповідати на сї закиди, річ ясна, не маючи ніяких арґументів.

І так др. Щурат хотів цитатом з літописи Биховця

---

[1]) Близші дані про сю „правдомовність" автора опису Ґрунвальдскої битви в літописи Биховця гл. низше в додатку, долученім до сеї статї.

„poczała sia bitwa z porania, meży Nemcy i woyski Litowskimi“ виказати, що Литовці перші рушили до бою. Тимчасом я виказав, що се є те саме, як у Длуґоша „Exercitus... Lithuanicus... prior ad congressum venit,“ то є *перші зачали боротись*, а не перші рушили до бою. На основі сего виказав я, що др. Щ. не бачив Длуґоша, коли так пише, а з другої сторони зіґнорував речене самоїж літописи Биховця, яка виразно каже, що *оба війска рушили до бою рівночасно*. Др. Щ. про се в своїй полєміці мовчить, бо знає, що хоч і яка моглаб бути правдомовність літописця в цілім єго оповіданю, то й се єму на нічо не здалоб ся, бо одиноке речене, яке малоб потверджувати погляд д-ра Щ., означає зовсім що иншого, а друге, яке др. Щ. чомусь-то поминув, обертає єго доказ в ніщо.

Дальше виказав я, що виданю розказу для війск не перешкаджала Ягайлови „мша“, якої він слухав, бо хоч що до часу, коли се було, Длуґош і літописець не згоджують ся, то одначе після Длуґоша Ягайло вислухав „мши“ перед виданєм розказу, після літописця слухав її по виданю розказу, а крім сего Длуґош виразно пише, що розказ рушити до бою дав Ягайло, літописець пише, що такий розказ вийшов від Ягайла і Витовта рівночасно (а не від самого Витовта тільки для єго війска, як думає др. Щ.), почім оба війска рівночасно рушили до бою, а Литовці тільки перші вдарили на ворога.[1]) Але й про се мовчить др. Щ.

Др. Щ. доказував, що пісні „Bogurodzicza“ не могло сьпівати ціле війско під Ґрунвальдом, бо оно не

[1]) Моя критика ст. 21 — 22.

було одної нациї, а могло її сьпівати тільки литовско-руске війско. На увагу з моєї сторони (ст. 23 — 26), що й ціле литовско-руске війско не могло її сьпівати, бо також не було одної нациї, складаючись з Русинів, Литовців, Жмудинів і Татарів, що білорускої мови не знали Татари, а з Литовців і Жмудинів хиба може інтеліґенция, а не простий нарід, з якого в переважній части складалось війско Витовта (бо др. Щ. виказує, що се була штучна і книжна мова, якою говорила інтеліґенция), др. Щ. мовчить також. Мовчить і на запит, як могли Литовці-неофіти протягом чверть столітя від охрещеня (1386 р.) вивчити ся пісні (до того в чужій мові), яка по словам д-ра Щ. повстала в другій пол. XIV ст., чи навіть з кінцем єго і була, по єго думці, піснею православної Руси, підчас коли Литовці були католиками. Мовчить і на запит, як Ягайло міг бути популяризатором православної пісні, скоро він від свого охрещеня був найзавзятійшим лятинїзатором і неприхильним до Русинів.[1])

Дальше, не згадує вже др. Щ. о своїй „інтерпретациї“ слів Длуґоша „regius universus exercitus,“ які по словам д-ра Щ. малиб означати ціле польско-литовско-руске війско, підчас коли я (ст. 33 — 36) виказав *цитатами з самогож Длуґоша*, що сї слова означають

---

[1]) Оден з найяркійших прикладів лятинїзаторскої діяльности Ягайла на Руси поданий з Длуґоша з відповідним коментарем в „Ukrainische Rundschau“ 1907 р. ч. 2 і 3, ст. 70 — 71., а іменно, як то Ягайло на доказ, що не є прихильником православних, перемінив православну катедру в Перемишлї на латиньску, повикидавши вперід тлїнні останки православних з гробів. Цитую з сеї часописи тому, бо др. Щ. Длуґошеви не вірить.

польске війско, та що свою „інтерпретацию“ міг др. Щ. подати, не бачивши на очі Длуґоша, що ствердив я не лише в тім однім випадку. І про се мовчить др. Щ.

Не підносить вже арґументу про персональну унію яко „сьвіжий“ факт, (на основі чого хотїв др. Щ. доказати, що литовско-руске війско було також королївским, як і польске) після сего, як я виказав,[1]) що она не єствувала вже навіть 1401 р. й не була вже „сьвіжим“ фактом навіть для учасників Ґрунвальдскої битви 1410 р., не то для Длуґоша, уродженого 1415. р.

Бороночи достовірности оповіданя лїтописи Биховця (хоч і ся достовірність супроти сего, що там, як я виказав, нема нїякого арґументу для попертя гіпотези д-ра Щ., на нїчо єму не здалаб ся), він іґнорує всї ті дані, які я навів[2]) на доказ достовірности Длуґошевого опису Ґрунвальдскої битви, хоч все ще воює плястикою лїтописного оповіданя. Очивидно, не будучи в станї їх збити, др. Щ. волїв про них мовчати.

Др. Щ. подав таке голословне тверджене, що у Длуґоша нема згадки про те, чи польске війско могло сьпівати пісню „Bogurodzicza“ після сего, як Ягайло ступив на пруску землю. І тут виказав я (ст. 37—40), що др. Щ. не бачив Длуґоша, бо Длуґош якраз оповідає, що не лише перед битвою, але ще по вступленю на пруску землю, після молитви Ягайла, сьпівало сю пісню цїле польке війско. Але й сего не тикає др. Щ.

[1]) Моя критика ст. 28—31, з покликанєм головно на дослїди проф. Грушевського.

[2]) Моя критика ст. 12—17 з покликанєм на найвизначнїйших дослїдників Длуґоша.

і мовчить завзято. Мовчить др. Щ. і не відповідає на закид голословности, який я зробив его твердженю про якісь „свої причини“ Длуґоша.

І на запит, чому ніяка з руских літописий не згадала про сю пісню (ст. 40—41), скоро она по думці д-ра Щ. є рускою піснею, не дає др. Щ. ніякої відповіди, не хоче уживати вже навіть своїх „хитрих“ арґументів про „еґзотичність і популярність“, яким не повірив і др. *Копач*,[1]) ждучи одначе надурно „на дальші фактичні вияснення у тій справі.“

Що до слів д-ра Щ.: „А в инших реляциях про Ґрунвальдску битву рівнож чогось яснійшого і певнійшого не стрічає ся“ висловив я погляд (ст. 32), що др. Щ. сих „инших реляций“ навіть не переглядав, скоро й Длуґоша не бачив. Щоб моє твердженє не видалось голословним (хоч др. Щ. ні словом не заперечив сего), дам на те наглядний доказ.

Я згадував в своїй критиці (ст. 15), що Длуґош до свого опису Ґрунвальдскої битви користував ся сучасним оповіданем про неї п. з. „Cronica conflictus Wladislai regis Poloniae cum Cruciferis anno Christi 1410“.[2]) Є се сучасне оповідане, а автором его був здаєсь якийсь духовний з окруженя Ягайла. Написане оно ще з кінцем 1410 р.[3]) Отже ту на ст. 901 читаємо (подібно як у Длуґоша), що Ягайло заохотив своє війско бесїдою, почім оно по-

---

[1]) *Діло* 1906, ч. 160. Проф. *Яворский* в згаданій рецензиї називає се твердженє д-ра Щ. „научним абсурдом“ (ст. 21). Згадаю ще, що в білорущину „Bogurodzicz-и“ не вірить проф. *Грушевський*: Іст. Укр.-Руси VI, Київ-Львів 1907 ст. 365, нот. 3.

[2]) Нове виданє его в „Monumenta Poloniae historica“ т. II.

[3]) *Zeissberg*: Dziejopisarstwo polskie I. ст. 244.

чало сьпівати пісню „Bogurodzicza“ та кинулось до бою: „Statimque cum fletu nimiaque efusione lacrimarum *rex milites suos alloqui et hortari cepit*“. Тут подана бесїда короля до свого війска, а дальше: „His completis (то є, коли король закінчив бесїду до свого війска), *omnes unanimiter* cum fletu *Boga rodzycza cantare ceperunt* et ad bellum processerunt.“ Річ ясна, що мова тут про польске війско Ягайла, до якого він промовляв.

Другу реляцию про се маємо в проповідях *Николая з Блоня* (під Варшавою), який був капеляном познаньскоґо епископа Станїслава Цьолка (1428—37). З нагоди проповіди 15. липня, то є в річницю Ґрунвальдскої битви, уважав він за відповідне втрунути до сеї проповіди уступ п. з. „De magna strage alias o wyelgym pyobyczu.“[1]) Тут (ст. 47) читаємо „Ceterum processerunt *Poloni* se divine maiestati comittentes et sanctum Stanislaum invocantes, interimque *inceperunt devote cantare bogwroczycza.*“

Сего др. Щ. або на очі не бачив, або зіґнорував сьвідомо, бо цитоване оно навіть в *Nehring*-а: „Studya literackie“ ст. 9—10, а др. Щ. знав прецїнь Нерінґа, бо цитує єго у себе на ст. 37.

Не можу поминути факту, що для д-ра Щ. як би не єствувала в лїтературі „Bogurodzicz-и“ обширна праця, яку написав недавно знавець середновічних церковних відносин в Польщі, кс. проф. др. *Фіялек* п. з. „Bogurodzica.“[2]) В нїй дає кс. проф. Фіялек коротку критику теориї проф. Брікнера, появу пісні під Ґрунвальдом називає

[1]) *Zeissberg* I. ст. 243. Видане в „Monum. Pol. hist.“ т. IV.

[2]) *Pamiętnik literacki* Lwów 1903, т. I. ст. 1—27, 163—191 і 353—378.

„okres drugi już historyczny“, доказує, що не є она навіть в битвах піснею военною, а релїґійною. Покликуючись на *Брікнера*: Kazania średniowieczne II. (в Rozpr. wydz. filolog. т. XXIV, ст. 365) підносить, що вже проповідник Ян Сільван або Єронїм з Праги, „wówczas ok. 1410 r. Norbertanin polski na dworze Władysława Jagiełły“ в однїй зі своїх проповідий так казав: „Si aliquid volumus audire de dignitate istius diei et de nativitate filii Dei, dicamus hanc *orationem* devotis cordibus: Bogarodzicza“. Покликуєсь на „zbiorek kazań“ 1462 р. (у *Брікнера* Liter. religij. w Polsce średniow. I. 155), де сказано, що сю пісню „dawno ojcowie święci (то є епископи або монахи) ułożyli“ і доказує, що ся традиция доводить церковного характеру піснї. Згадує про антифон бенедиктиньского монаха *Ноткера* († 912), який черпав до него текст і мельодию („media vita in morte sumus“) з грецкого „офіциюм лїтанїйного“ [„in diversas processiones (litus) et vigilias supplicationum“] в якім „tkwi ostatecznie choć nie bezpośrednio treść pierwszej zwrotki naszej Bogurodzicy“. Підносить, що до розвідки Полїньского, з якої користав др. Щ., вкрало ся „bardzo wiele plewy historyczno-liturgicznej“[1]).

Згадує і про „nieoceniony dla nas, chociaż nędzny fabrykat dokumentu z r. 1386. sporządzony w Krakowie 1521. r.“ Підносить, що „mieszcząca się w nim wzmianka o Bogurodzicy jest uboczną i z główną treścią i celem

---

[1]) В найновійших часах *Chybiński*: Bogurodzica pod względem historyczno-muzycznym, Kraków 1907 виказує, що студия Полїньского (на якій під зглядом музичним опер свої висновки др. Щурат) не має нїякої вартости. Тут цитує він свою рецензию на сю студию, печатану деинде.

fałszerstwa w zupełnie luźnym pozostaje w związku, stąd nie mała jej dla nas waga".

Дальше пише, що хотяй би обовязок сьпівати сю пісню в костелї Всїх Сьвятих в Кракові повстав доперва в часах Лаского, то „przynajmniej w owym czasie (то є 1386 р.) istniał on już gdzie indziej i że określenie powyższe i rozumieuie Bogurodzicy jako średniowiecznej pieśni kościelnej, stojącej na równi z prozą mszalną, jest już tutaj ustalone".

З того згляду такий знаменитий видавець історичних актів проф. *Пекосїньский* (на якого авторітет др. Щурат покликуєсь в своїй полєміції) умістив сей документ (хоч він і фальсифікат) в „Codex dipl. Pol. Min." т. IV.,[1]) а др. *Прохаска*, рівнож знаменитий історик і видавець актів (якого авторітет др. Щурат признає) оцїнюючи згаданий кодекс в „Kwartalnik-y histor." 1906, зош. 4, уважає звістку про пісню „Bogurodzicza" в 1386 р. яко „źródłowo stwierdzony fakt" (ст. 709), а в приватній розмові пояснив менї, що хоч документ є фальсифікатом, то одначе звістка про згадану пісню винята неперечно з якогось старого документу або записки з тамтих часів, бож фальсифікаторам ходило тільки о сфальшоване самого наданя, а фальшувати звістку про сьпіване „Bogurodzicz-и" не мали нїякого поводу.

Зверну тут принагідно увагу на фейлєтон „*Дїла*" (1907 р. ч. 77.), де якийсь безіменний автор, сховавшись за „три зьвіздки", взяв ся до справи автентичности згаданого документу з 1386 р. і пише, що „оба згадані польскі

---

[1]) Cracoviae 1905.

учені проф. др. Пекосіньскі й др. Прохаска навіть не підозрівали, що принятий ними за добру монету документ, се — фальсифікат найчистійшої води, як се ще перед 30 (трийцять!) роками доказали самі польскі учені проф. Ліске та Нерінґ."[1]) Що одначе др. Прохаска не уважає цілого сего документу автентичним, згадав я висше. А фейлетоніст з „Діла", знаючи рецензию д-ра Пр. на „Kodeks małop.," повинен був знати і те, що др. Пр., колиб і не знав самої праці Ліского (на що сей фейл. доказів не дав), то знав про неї і про те, що документ з 1386 р. є фальсифікатом, зі згаданої праці кс. проф. Фіялка, де про се широко говорить ся, а яку в своїй рецензиї др. Пр. цитує на ст. 710. Др. Пр. не потребував отже „не підозрівати" в сім документі фальсифікату і не потребував єго брати „за добру монету". Ріжниця тільки та, що др. Прохаска надто богато мав до діла з фальсифікатами і знає надто добре засади середновічної дипльоматики, зате фейлетоніст з „Діла", замість писати голословно, що др. Пр. не знав праці Ліского[2]) й тому взяв фальсифікат за добру монету, повинен був перше познакомитись з засадами дипльоматики і довідатись, що й в найлихшім фальсифікаті не все мусить бути пофальшоване й що нераз там містить ся звістка незвичайної історичної вартости. Якраз таку вартість признає др. Пр. звістції про пісню „Bogurodzicza"

---

[1]) До річи зауважу, що Нерінґ не доказує нічого, а покликуєсь просто на розвідку Ліского.

[2]) Др. Прохаска заявив мені, що працю про автентичність документу з р. 1386 *писав він спільно з проф. Ліске.* (Як звісно проф. Ліске був директором краєвого Архіву у Львові, а др. Прохаска є там ще з часів Ліского віцедиректором).

(те саме і кс. проф. Фіялек), хоч і сам документ в основі признає фальсифікатом. — Др. Пр. звертав мою увагу й на те, що позаяк „ціле польске війско“ сьпівало сю пісню 1410 р. (як се наче на долини стоїть у Длуґоша і в инших реляциях), тож річ очивидна, що й перед так незначним протягом часу, як 24 роки, мусїли її в Польщі сьпівати (1386 р.) а знов річ неможлива, щоб Литовці, охрещені 1386 р., всї вміли сю „православну“ пісню в чужій мові вже 1410 р., як хоче др. Щурат.

Кождий безсторонний чоловік може наглядно переконатись з сего, що полєміка др. Щ., звернена против мене, се не якась наукова полєміка, оперта на наукових арґументах, — а проста „Spiegelfechterei“, вичислена на людий, не сьвідомих правдивого стану річи, яка має на цїли не дослїд правди, а здіскредитованє фальшом і неправдою мене, хоч я не з якихсь особистих зглядів, а *в інтересї історичної правди* старав ся виказати єму хиби єго історичних висновків. Априорність гадки, яку д-рови Щ. закинено справедливо в славяньскім семінари проф. Яґіча у Відни,[1]) не дозволила єму справи розважити холодно, а звела єго на дорогу фальшів і неправди.

Львів, в мартї 1907 р.

ДОДАТОК.

До справи достовірности оповіданя про Ґрунвальдску битву в т. зв. лїтописи Биховця.[2])

З нагоди рецензиї працї д-ра Щурата висловив др. *Копач* таке бажанє: „А що до того, хто більше

---

[1]) гл. *Руслан* 1907, ч. 33.

[2]) *Руслан* 1908, ч. 40—41.

достовірний: Длуґош чи автор літописи (Биховця), треба би властиво наперед що йно перевести докладну студию в цілости."[1]) Отже в додатку до моїх повисших заміток в справі „Bogurodzic-и" й достовірности Длуґоша та літописи Биховця, хочу заняти ся ще близше справою достовірности самого оповіданя про Ґрундвальдску битву в літописи Биховця. Що до справи достовірности Длуґошевого оповіданя про сю битву, то бажанє д-ра Копача вже давно сповнене. Крім старших і загальних праць, які займали ся сею битвою і єї жерелами, нпр. *Voigt*: Geschichte Preussens, *Narbutt*: Dzieje narodu Litewskiego, *Szajnocha*: Jadwiga i Jagiełło, *Caro*: Geschichte Polens, Ґрундвальдска битва має вже цілу серию специяльних моноґрафій. Поминувши працю *Келєра*,[2]) який займав ся сею битвою головно під зглядом тактично-військовим, появили ся про Ґрунвальдску битву по черзї працї: *Тунерта*,[3]) *Барбашева*,[4]) *Ґурского*,[5]) *Закшевского*[6]) і найновійша *Гевекера*.[7])

---

[1]) *Дїло* 1905, ч. 160. „Сензацийне твердженє."

[2]) *Köhler*: Die Entwickelung des Kriegswesens u. der Kriegsführung in der Ritterzeit. II, Breslau 1886.

[3]) *Thunert*: Der grosse Krieg zwischen Polen und dem Deutschen Orden 1410 bis 1 Februar 1411. (Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins. Heft XVI.) Danzig 1886.

[4]) *Барбашевъ*: Танненбергская битва. (Журн. Мин. Нар. Просв. 1887, кн. XII).

[5]) *Górski*: Bitwa pod Grunwaldem. (Biblioteka Warszawska 1888, т. III).

[6]) *Zakrzewski*: Bitwa pod Grunwaldem. (Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego, т. XVII, з. 2.) Poznań 1890.

[7]) *Heveker*: Die Schlacht bei Tannenberg. Berlin 1906.

Всї ті автори згідно стверджують, що поминувши деякі дрібнїйші жерела, найважнїйшими, ба, можна сказати, одинокими достовірними жерелами до істориї Ґрунвальдскої битви є Длуґош і Cronica conflictus.[1]) Студиї згаданих авторів ставлять опис Ґрунвальдскої битви у Длуґоша незвичайно високо, а Длуґош, підданий науковій критицї, за кождим разом вийшов з сеї проби побідно[2]). Булоб отже лишним, колиб я мав сею справою наново займати ся, відсилаю проте цїкавих (між ними й д-ра Копача) до згаданих праць. Инша річ з оповіданєм в лїтописи Биховця. Се оповіданє, яко зовсїм безвартісне, всї історики доси загально іґнорували й іґнорують дальше. Одначе в новійших часах підніс єго велику „достовірніть“ і „плястику“ др. Щурат. А що нїхто не старав ся ще виказати основно фантастичности сего оповіданя, тож я сповняю бажанє д-ра Копача.

Вже в своїй критицї працї д-ра Щурата (ст. 10—11) піднїс я, що автор згаданого оповіданя в лїтописи Биховця подає для Ґрунвальдскої битви зовсїм *хибну дату*, бо замість 1410 р. подає він після численя від сотвореня сьвіта рік 6921, а від Р. Хр. 1412 р. Ся дата походить очевидно з *мутної традициї* і тому вже навіть без инших хибних фактів, які низше піднесу, се оповіданє в лїтописи Биховця тратить право на достовір-

---

[1]) *Тунерт.* ст. 93—104; *Барбашев* ст. 151, 174 і 184—193; *Ґурский* ст. 3—4; *Закшезский* ст. 13; *Гевекер* ст. 9—12. Сей останнїй нїмецкий історик Ґрунв. битви вважає Длуґоша яко „die wertvollste Quelle“ (ст. 10) для сеї битви.

[2]) Пор. ще рецензиї *Прохаски* в Kwart. hist. 1888 ст. 153, 1889 ст. 340—1. і 1908 ст. 121.

ність, тим більше, що є оно, як виказав вже Тіхоміров, наскрізь *тенденцийне*[1]). Але перейдїм до инших фактів.

І так лїтопись Биховця подає, що в Ягайловім війску був „найвисшим“ гетьманом „pan Sokoł Czech,“ „дворним“ гетьманом „pan Spytok Spytkowicz,“ а в Витовтовім війску „старшим“ гетьманом був „kniaż Iwan Żedewid, brat Jagoyłow y Witołtow“, „дворним“ гетьманом „pan Jan Gasztolt“. Коли они, як оповідає ся лїтопись, погинули, влетївши в ями, викопані Нїмцями під Дубровном, Ягайло іменував гетьманом пана Спитка, а Витовт пана Яна Ґаштовта.[2]) Всї ті факти, які подає лїтопись Биховця, є *видумані й не мають найменшої історичної основи*. І так нїяке сучасне жерело не пише про подібний нещасливий випадок під Дубровном, противно знаємо з тих жерел, що якраз польске війко вславило ся 13. липня 1410 р. здобутєм Дубровна (Gilgenburg), де станув опісля польский табор.[3]) Дальше Чех Сокол *не був нїяким гетьманом польского війска*, а був лише *начальником ческих наємників*, котрих припровадив, подібно, як Збиславко доводив моравскими наємниками.[4]) Польке війско не мало взагалї до 9 липня нїякого вожда і доперва тодї іменував Ягайло *начальним вождом* краківского

---

[1]) Гл. про се в моїй критиці ст. 9—10.

[2]) *Narbutt*: Pomniki ст. 39—40.

[3]) Пор. *Ґурский* ст. 243—4; *Гевекер* ст. 21—22. Сама битва відбула ся між Ґрунвальдом а Танненберґом, а н е під Дубровном як хибно подає лїтопись Биховця.

[4]) *Барбашев* ст. 171; *Ґурский* ст. 235 і 380.

мечника, *Зиндрама з Машкович.*[1]) Так само Спитко *не був ніяким дворним ані найвисшим гетьманом*, а доводив лише 9-ою хоругвою польского війска.[2]) Що до литовского війска, то сучасні жерела подають згідно яко одинокого вожда *самого Витовта.*[3]) Щож до литовских гетьманів, поданих літописию Биховця, то годить ся передовсїм замітити, що достоїньство „великого і дворного“ гетьмана *появляє ся допервa в XVI ст.* і в ніяких сучасних жерелах нема найменшої згадки про єствованє сего достоїньства в XV ст., а тим самим факт, поданий літописию Биховця про „старшого“ гетьмана князя Жедивида і „дворного“ гетьмана Ґаштовта *не має ніякої історичної основи.*[4]) Історично ствердженим є, що Іван Ґаштовт, який в Городлї 1413 р. приняв герб Габданк, був в р. 1430 — 1 тільки дворним маршалком.[5])

Як „достовірним“ є оповіданє літописи Биховця про Ґрунвальдску битву, посьвідчить слїдуючий факт. А іменно сей князь Іван Жедивид, брат Ягайла і Витовта, який мав бути старшим гетьманом литовского війска і по словам літописи згинув в ямі, викопаній Німцями,

---

[1]) *Тунерт* ст. 48; *Барбашев* ст. 174; *Ґурский* ст. 239; *Гевекер* ст. 19 — 20. Про Зиндрама гл. *Fedorowicz*: Dostojnicy i urzędnicy świeccy województwa krakowskiego (Archiwum komisyi historycznej Akad. Um., Kraków 1898, ст. 94).

[2]) *Ґурский* ст. 380.

[3]) *Тунерт* ст. 52; *Барбашев* ст. 174; *Ґурский* ст. 239.

[4]) *Wolff*: Senatorowie i dygnitarze W. X. Litewskiego. Kraków 1885, ст. 148, 154 і 159.

[5]) *Boniecki*: Poczet rodów w W. X. Litewskiem w XV i XVI w. Warszawa 1887, ст. 56.

є особою *зовсім фантастичною*, видуманою лїтописцем.[1]) Бачимо з сего, що автор оповіданя про Ґрунвальдску битву в лїтописи Биховця не лише приписує деяким учасникам сеї битви достоїньства, яких они нїколи не займали і яких в тім часї ще не було, але й подає яко учасників сеї битви особи, які в історії *нїколи не єствували*!

Сего булоб вже досить на доказ „достовірности" оповіданя лїтописи Биховця. Займати ся критикою опису самої битви в тім оповіданю, булоб стратою часу. Хтож хоче переконатись про єго фантастичність і в тім зглядї, най загляне до цитованих мною специяльних моноґрафій сеї битви, де найде єї критичний опис на основі сучасних жерел. Зверну увагу ще тілько на два фантастичні факти в оповіданю лїтописи Биховця.

В сім оповіданю сказано, що після битви повідривано трупам Великого Маґістра й всїх комтурів бороди та що половину тих борід, а також половину здобутих хоругов, забрали Поляки на краківский замок до церкви св. Станїслава, а половину Литовцї до Вильна рівнож до церкви св. Станїслава.[2]) Отже що до хоругов, то здобуто їх під Ґрунвальдом 51 і *всї 51* хоругов забрали Поляки до Кракова. Ті хоругви описав опісля Длуґош в своїм творі п. з. „Banderia Prutenorum," до якого додані вірні ілюстрациї тих хоругов, зладжені малярем Дурінком, заходом самого Длуґоша. Не було їх отже 102, як би виходило з оповіданя лїтописи Биховця й тому історики, з огляду на сучасні жерела, відкидають сю

---

[1]) *Wolff*: Ród Gedimina. Kraków 1886, ст. 81; *Грушевський:* Історія Укр.-Руси IV, 2 вид. Київ-Львів 1907, ст. 513 — 14.

[2]) *Narbutt*: Pomniki ст. 40.

звістку рішучо.[1]) Щож до другого факту, начеб то Вел. Маґ. і комтурам пообдирано бороди, то історично ствердженим фактом є, що Хрестоносців, які полягли в Ґрунвальдскій битві, похоронено з честию разом з Поляками, а тїло Вел. Маґ. на приказ самого Ягайла віднайдено на поли битви, одїто в порфиру й відіслано з почестию до Остероде, а з відси до Мариєнбурґа.[2]) І не тілько найновійший нїмецкий історик Ґрунвальдскої битви, *Гевекер*, назвав сю звістку про бороди Хрестоносців *байкою*,[3]) але ще передше *Шайноха* в статї п. з. „Brody Krzyżackie“ виказав основно, що се звичайна *байка* і що причинило ся до витвореня єї.[4])

Так у властивім сьвітлї виглядає „плястика“ і „достовірність“ оповіданя лїтописи Биховця про Ґрунвальдску битву.

Берлїн, в лютім 1908.

---

[1]) пор. *Strehlke* у в ступі до Длуґошевої „Banderia Prutenorum“ в Scriptores rerum Prussicarum IV. Leipzig 1870, ст. 9—10. *Гевекер* ст. 28 припускає, що було 55 хоругов в битві і з тих 4 уратували Нїмцї.

[2]) *Тунерт* ст. 57—8; *Барбашев* ст. 180; *Ґурский* ст. 391; *Гевекер* ст. 57.

[3]) *Гевекер* ст. 57, нот. 3.

[4]) *Szajnocha*: Szkice historyczne I. Warszawa 1881 ст. 129—137.

7.

Жиґимонт Кейстутович, князь Новгородка лит.[1])

(Причинок до его біоґрафії до 1432 р.).

Запис вел. князя литовского Витовта з 18. січня 1401 р., в якім він призначив по своїй смерти братови Жиґимонтови половину Новгородка лит. з приналежностями, дав тим історикам, які сею справою займали ся, повід до тверджeня, що Жиґимонт ще за житя Витовта мав в посіданю записані собі добра (деякі навіть думали, що цілий Новгородок). Сій справі присьвятив я специяльну статю,[2]) а крім сего узгляднив її в своїй моноґрафії Жиґимонта Кейстутовича.[3]) Супроти виразних слів в Витовтовій грамоті „post decessum nostrum deputamus“ з одної сторони, а поглядів згаданих істориків з другої, я пробував дати відповідь на слідуючі питаня: 1. Чи Жиґимонт зараз таки 1401 р. обняв в посідане записані собі добра? 2. Чи може пізнійше (ще за житя Витовта, або по его смерти)? 3. Чи може

---

[1]) *Руслан* 1906, ч. 92—95. Сю моноґрафійку цитує проф. *Грушевський*: Історня України-Руси IV (2. вид.) Київ-Львів 1907, ст. 477.

[2]) *Руслан* 1905, ч. 134; *Історичні причинки* ч. 5.

[3]) *Жиґимонт Кейстутович*, вел. князь лит.-руский ст. 14—16. *Zygmunt Kiejstutowicz*, książę Starodubski ст. 19—22.

їх зовсім ніколи в своїм посїданю не мав? На основі печатию оголошених документальних і лїтописних звісток дійшов я до висновку, що Жиґимонт мимо запису *ніколи* Новгородка лит. *не мав своїм посїданю.*

Тимчасом вже після напечатаня моєї моноґрафії про Жиґимонта вийшов IV-ий том „Малопольского кодексу“, в якім під 1412 р. згаданий „Pascho heres de Staszow, procurator illustris principis domini *Sygysmundi,* Dei gracia *ducis de Nowogrodek*“.[1])

На сей факт звернув мою увагу др. *Прохаска* в вельми прихильній рецензиї моєї моноґрафії, поданій в „Kwartalnik-у historyczn-ім“ з 1906 р. (зош. 1 і 2, ст. 339—345). Що до мого погляду на справу Новгородка лит., робить сей учений таку увагу (ст. 345).

„Otóż co do tego ostatniego nadzwyczaj pilnie i żmudnie zestawionego dowodu, musimy stwierdzić omyłkę autora na podstawie publikacyi, wyszłej dopiero po okazaniu się w druku monografli p. B.“ Цитуючи згадану звістку „Малопольского кодексу“, пише др. Пр. дальше: „Z czego wypływa wniosek, że w tym roku już posiadał Zygmunt księstwo nowogrodzkie, pewno jakąś znaczną część tegoż — i że przeto dowodzenie autora na str. 15, tudzież w powołanym artykule temu przedmiotowi spornemu poświęconym, jakkolwiek świadczy o wielkim zapale w dążeniu do wyśledzenia prawdy, jest jednak w rezultacie błędnem“.

[1]) *Piekosiński*: Codex diplomaticus Poloniae minoris IV. ч. 1131, ст. 134. (Monumenta medii aevi hist. XVII, Cracoviae 1905.) Імя „Sygysmundus“ можна умістити між зібраними мною вариянтами імени Жиґимонта. *Жиґ. Кейст.* Дод. I-ий ст. 120.

На се я відповім: мій погляд супроти згаданої звістки хибний тільки в части; решта доказів має й дальше своє значінє і мої виводи треба лиш дещо змодифікувати.[1])

В 1412 р. згадуєсь Жиґимонт яко князь Новгородка лит. З сего ще одначе не виходить, щоб Жиґимонт мусів мати в посіданю Новгородок перед тим роком і щоб в єго посіданю остав він і на дальше, то є після 1412 р. Зберім звістки про Жиґимонта від хвилї Витовтового запису 1401 р. аж до 1412 р., в котрім то роцї виступає Жиґимонт яко князь Новгородка. На основі деяких жерельних даних можна припускати з певною правдоподібностю, що перед 1412 р. Жиґимонт в Новгородку не княжив. І так Длуґош, який в пізнїйших роках при кождій нагоді називає Жиґимонта князем Стародубским (під р. 1428 яко оден з учасників походу Витовта на Новгород Вел. згаданий у него „Sigismundus *Starodubensis*“;[2]) під р. 1432 в описї перевороту на Литві називає Длуґош Жиґимонта „Dux Sigismundus *Starodubsky*“),[3]) описуючи похід Литовцїв до Прус 1409 р. подає тільки, що Витовт післав там на їх чолї „germanum suum *Ducem* Sigismundum.“[4]) Колиб Жиґимонт вже тодї був

---

[1]) В *Записках Наук. Тов. ім. Шевченка* 1907 т. 75 (Наукова хронїка) ст. 132—135 подав пок. *Бучиньский* свої замітки до сеї моєї статї. Уваги до сих заміток, як і до цїлої рецензиї моєї працї про Жиґимонта, поданої Бучиньским в тім томі „Записок“ (ст. 132—142) сподїюсь зробити в осібній статї, тож тут нїяких поправок до сеї статї не роблю.

[2]) *Historia Polonica* (ed. Przeździecki) IV. ст. 365.

[3]) *ibid.* ст. 479.

[4]) *ibid.* III, ст. 588.

князем Новгородка, то Длуґош певно не був би залишив подати, що таку важну місию дістав і, як відомо, з великим успіхом довершив „Sigismundus dux Nowogrodensis“, як пізнійше додавав все назву „Starodubensis“, тим більше, що тамтой титул о много був важнїйший, чим пізнійший титул князя Стародубского. Що важнїйше, ще 11. лютого 1411 р. підписав Жиґимонт Торуньский мир лише яко „Sigismundus *dux Lithwaniae*.“[1]) Се поглоб доказувати, що відповідно до слів „post decessum“ в грамоті Витовта, Жиґимонт не зараз обняв в посїдане записані собі добра, а обняв їх доперва около 1412 р. серед близше незнаних обставин і тому яко князь Новгородка до 1411 р. включно нїгде не виступає. На Длуґошу можна тут опертись тілько яко на „argumentum a silentio“. Стійнїйшим доказом є тут підпис самого Жиґимонта, хоч і він не так певний (пор. низше про Михайлушка Жиґимонтовича, який заряджуючи з дозволу батька Троцкою батьківщиною, підписуєсь лиш „dei gracia dux Lithwanie“). Длятого я погляд що до князюваня Жиґимонта в Новгородку лит. перед 1412 р. ставлю тут тілько гіпотетично з огляду на звістку з 1412 р. і в сей спосіб модифікую свій погляд, висловлений деинде.

Тепержеж приступаю до розгляненя квестиї князюваня Жиґимонта в Новгородку по р. 1412. До сего маю дуже важний доказовий жерельний материял. На єго основі можна твердити, що від 1422 р. Жиґимонт не був вже князем Новгородка, бо в Мельненьскім мирі 27.

---

[1]) *Lewicki*: Codex epist. saec. XV. II, Cracoviae 1891 ч. 35, ст. 42; пор. мої уваги *Жиґ. Кейст.* ст. 12, нот. 5; *Zygm. Kiejst.* ст. 17, нот. 2.

вересня 1422 р.[1]) виступає він тілько з підписом „Sigismundus, dux Starodubensis". Від сего часу згадуваний він вже все у Длуґоша (під рр. 1428 і 1432), як то я в горі підносив, тілько яко князь Стародубский. Не тому, що Стародуб „zagłuszył" Новгородок, як думає *Бартошевич*,[2]) бо Новгородок був далеко важнійшою позицією, чим Стародуб, принялась для Жиґимонта назва Стародубского, а тому, що діставши Стародуб, Новгородка він вже не мав в своїм посіданю.[3]) Тілько на тій основі зрозуміле се, що Витовт надав своїй жінці Юліянні в доживотє 1. цьвітня 1428 р. не то половину Новгородка, записану Жиґимонтови, але „terram castrumque Nowogrodek Lithwanicum, cum toto districtu Nowogrodensi,"[4]) а сеж знов служить яко доказ, що Жиґимонт Новгородка в тім часї вже не мав. Що більше, в р. 1430 був з рамени Витовта Петро Монтиґірдович *намісником* Новгородка лит.,[5]) отже не міг там бути рівночасно удільний князь.

Годить ся тут піднести сю обставину, що звістка з 1412 р. про князюванє Жиґимонта в Новгородку дає

---

[1]) *Dogiel:* Codex dipl. Pol. et Lit. IV. Vilnae 1764. ст. 114.

[2]) *Encyklopedya Powsz.* (Orgelbranda) XXVIII, Warszawa 1868 ст. 829.

[3]) Про причини наданя Жиґимонтови Витовтом Стародуба гл. *Жиґ. Кейст.* ст. 17.; *Zygm. Kiejst.* ст. 23. Мабуть по наданю Стародуба відібрав Витовт Жиґимонтови записану половину Новгородка.

[4]) *Codex ep. Vitoldi* (ed. Prochaska) Cracoviae 1882, ч. 1321, ст. 794.

[5]) *Wolff.*: Senatorowie i dygnitarze W. Ks. Litewskiego. Kraków 1885, ст. 34. Намісником Новгородка лит. був Монтиґірдович ще й опісля за часів Жиґимонта яко вел. князя пор. *Жиґ. Кейст.* Дод. III-ий, ст. 131.

можність певнійше означити час наданя єму Стародуба Витовтом. Не між 1408 а 1411 р.[1]) дістав Жиґимонт Стародуб, а доперва десь між 1412 а 1422 р., бо 1412 р. виступає він ще тілько яко князь Новгородка лит.

Пригляньмо ся близше тій звістції з 1412 р., поданій в IV. т. „Малопольского кодексу.“ Є се документ з датою „Краків, 9. мая 1412 р.“ Печатаний з перґамінового ориґіналу, при якім тепер брак печатки. Документ що до автентичности не підлягає ніяким сумнівам. Виставив єго „Pascho heres de Staszow, procurator illustris principis domini Sygysmundi, Dei gracia ducis de Nowogrodek,“ розсуджуючи „*ex commisione et mandato ipsius domini ducis*“ справу між шляхтичем Рафаїлом „de Mosczenicze“ і Яном Пліхтою, солтисом „de Jodlowca“ (в бохеньскім повіті) ізза солтиства в Йодлівції. Свою інґеренцию мотивує Паско ще в сей спосіб: „ego vero Pascho volens iusticiam facere, descendi Cra coviam“.

Жиґимонта зове Паско „з Божої ласки князем Новгородка.“ Що до Новгородка, то певно мусів мати Жиґимонт 1412 р. в своїм посіданю лиш записану собі 1401 р. „medietatem Nowogrodek,“ а крім сего „in eodem Now. quatuor curie... cum ipsarum pertinenciis, que quondam ad Grodno pertinebant: Astaschina maior et Ast. minor, Senno et Raycze. Castrum Hoymi, locus Rayczhicza et districtus Czyczisk, distr. Woda, curia que iacet in Granowach.“[2]) Др. Прохаска замічає в згаданій рецензиї, що 1412 р. мав Жиґимонт „pewno

[1]) Пор. *Жиґ. Кейст.* ст. 17; *Zygm. Kiejst.* ст. 22—23.

[2]) *Codex ep. Vit.* ч. 233.

jakąś znaczną część" Новгородского князївства. Щоб мав цїлий Новгородок, на се нема жерельних доказів і се противилоб ся записови з 1401 р.

Що знов до сего Паска, дїдича Сташова,[1]) який виступає в згаданій висше справі яко „procurator" Жиґимонта з порученя останнього, то сю річ треба хиба так розуміти, що се був „повновласник-завідатель" дібр Жиґимонта та заряджував єго „данинами," які Жиґимонт міг мати, подібно як пр. Свитригайло,[1]) також в краях польскої Корони, не виключаючи можливости, що заряджував сей Паско також добрами Жиґимонта в Новгородскім князївстві. Згадане солтиство Йодлївка в бохеньскім повітї могло бути одною із таких данин Жиґимонта (певно були тут сільні жупи) й тому в спірній справі післав він для розсудженя свого прокуратора. В противнім разї тяжко булоб зрозуміти се висилане Паска до чужого краю „ex commissione et mandato" самого Жиґимонта. Для біоґрафії Жиґимонта до 1432 р. се дуже цїкаве.

В документї Паска з 9. мая 1412 р. виступає Жиґимонт Кейстутович яко князь Новгородка. Годить ся тут звернути увагу на се, що справа запису Новгородка на річ Жиґимонта анальоґічна з пізнїйшою справою запису Трок на річ Михайлушка Жиґимонтовича. Витовт записує 18/I. 1401 р. Жиґимонтови половину Новгородка, але дістати єго мав Жиґимонт „post decessum" Витовта. До 11. лютого 1411 р. Жиґимонт мабуть на

[1]) Се або село над Вислою, козеницкого повіту, або місто судомирского повіту. *Słownik geograficzny*, XI. ст. 286.

[2]) *Грушевський*: Історня України Руси IV, ст. 194 – 5 і 453 (2 вид. ст. 226). Тут про держави Свитр. в Галичинї.

тій основі не мав ще Новгородка в своїм посїданю, бо підписаний в тім році, як висше згадано, ще тілько яко „dux Lithwaniae.“ Мимо услівя „post decessum“ є одначе Жиґимонт 9. мая 1412 р. „Dei gracia dux de Nowogrodek.“ В городеньскім акті з 15. жовтня 1432 р. призначує знов Жиґимонт Троки „post nostrum decessum“ свому синови Михайлушкови (се повторене в актах з 20/I. 1433 і 27/II. 1434 р.)[1]). Михайлушко підписуєсь зараз 18. жовтня 1432 року тілько „Dux Lithwaniae“.[2]) Мимо сего вже 7. лютого 1435 р., хоч і підписуєсь рівнож тілько „Dei gracia dux Lythwanie,“ надає Михайлушко Жиґимонтович своїй жінці Евфемії в доживотє з записаної собі батьківщини Берестє, Каменець лит., Слонїм і Волковийск[3]), а запис сей затверджує тогож таки дня сам Жиґимонт[4]). Се доказ, що Михайлушко мав вже 1435 р. у власнім заряді записану собі батьківщину[5]), а право заряджувати нею ще за житя батька дістав, розуміесь, від самого Жиґимонта. Не підписуєсь вправді яко „dux Trocensis“ може з огляду на се, що Троки були улюбленою резиденциєю єго батька[6]), а може тримаючись запису, позаяк Троки мали дістатись єму у властиве посїданє допервa по смерти Жиґимонта. Те саме могло бути й із Жиґимонтом. Михайлушко мимо слів

[1]) *Жиґ. Кейст.* Appendix I., ч. 1, 3, 4.

[2]) *ibid.* ч. 2.

[3]) *Cod. ep. saec.* XV. II, ч. 232. Що до Каменця, гл. *Жиґ. Кейст.* ст. 72, нот. 6.

[4]) *Cod. ep. saec.* XV. II, ч. 233.

[5]) Підносить се *Kopystiański*: Książę Michał Zygmuntowicz (Kwart. hist. 1906, 1 і 2, ст. 98).

[6]) пор. *Жиґ. Кейст.* Дод. II-ий (інтінерар Жиґ.) ст. 121 — 3.

„post decessum“ в записї з 1432 р. розпоряджає своєю батьківщиною ще за житя батька. Жиґимонтови записано в 1401 р. половину Новгородка рівнож „post decessum,“ але яко князь Новгородка виступає він 1412 р., заряджуючи ним, очивидно також з дозволу брата Витовта, ще за єго житя. Чи він підписувавсь сам „Dei gracia dux de Nowogrodek,“ як єго називає Паско, на се доводів не маємо. Підписатись 11. лютого 1411 р. тілько „dux Lithwaniae“ міг він одначе маючи навіть вже Новгородок, подібно, як се було з Михайлушком. З того згляду я в горі не дуже велику вагу клав на сей арґумент contra посїданя Новгородка перед 1412 р.

Що до слів „post decessum,“ то, як з всего виходить, мають они хиба тілько таке значінє, що лише записані добра, а більше нїчого з вел. князївства Литовско-руского, мали дістати ся інтересованим (як Жиґимонтови, так і Михайлушкови) по смерти записуючого, не виключаючи також можливости, що записуючий міг дати інтересованим право користуватись записаними добрами ще перед часом, то є за свого житя (так було з Жиґимонтом і з Михайлушком.) З сего згляду не приписую вже апеляциї прокуратора польского короля на соймі в Норимберзї 1430 р. того значіня, як се робив я попередно, бо очивидно сей прокуратор держав ся стисло акту з 1401 р., не входячи що до самого запису у внутрішні справи вел. князївства в теперішности і не звертаючи уваги на се, що Жиґимонт ще таки за житя Витовта мав в своїм зарядї Новгородок лит. та що 1428 року мала цїлий Новгородок Витовтова жінка.

Се одначе не відкопує мого твердженя, що ще таки за житя Витовта Жиґимонт покинув Новгородок зовсїм

і єго дістала Витовта жінка, а сам Жиґимонт засїв на пограничу Литви й Москви, в Стародубі.

Зберім тепер разом результати наших дослїдів.

1. На основі ззістки Длуґоша під 1409 р. і підпису Жиґимонта 11/II. 1411 р. можна припускати, що від 1401 до 1411 р. Жиґимонт князем в Новгородку лит. мабуть не був (се твердженє ставлю більш гіпотетично, бо цїлком певних доказів на се нема.)

2. На основі звістки з 9. мая 1412 р. треба приняти, що около сего року дістав Жиґимонт в посїданє записану собі 1401 р. половину Новгородка з приналежностями і заряджував нею за дозволом Витовта ще за єго житя, як пізнїйше Михайлушко Жиґимонтович Троцкою батьківщиною ще за житя Жиґимонта, за дозволом останнього.

3. Між 1412 а 1422 р. дістав він Стародуб, а перестав бути князем в Новгородку, бо

а) 1422 р. підписаний тілько яко князь Стародубский.

б) 1428 р. цїлий Новгородок з округом дістала Витовтова жінка.

в) 1430 р. був в Новгородку Витовтів намісник.

г) Під 1428 і 1432 р. Длуґош називає Жиґимонта тілько князем Стародубским.

4. З документу з 9. мая. 1412 р. можна догадуватись, що Жиґимонт мав якісь держави в краях польскої Корони (тут пр. Йодлівка).

Як бачимо, князем Новгородка лит. Жиґимонт був, але тілько до часу, а переставши ним бути, ще за житя Витовта зістав князем Стародубским та яко князь Стародубский засїв в 1432 р. на великокняжім литовскім столї.

Львів, 11/V 1906.

8.

Мниме введенє інквізициї на Литві 1436 р.[1])

Дехто з істориків приписує великому князеви литовско-рускому Жиґимонтови Кейстутовичеви введенє інквізициї на Литві 1436 р. й звязує се з мнимим прослїдованєм православних на литовскій Руси.

Нарбут підносить, що на Литві введено інквізицию 45 лїт скорше, чим в Іспанії, хоч додає, що „nie mamy jednak żadnych wyraźnych śladów w dziejach, aby ten środek prócz postrachu, co gorszego zrobił na Litwie, albo na Rusi litewskiej". [2]) *Коялович* каже рівнож, що інквізиция мала свій початок на Литві й випередила західньо-европейску інквізицию „слишкомъ на тридцать лѣтъ". [3]) Подібно пише *Чистович*: „Испанская инквизиція учреждена въ 1479. г.; слѣдовательно 43. года позже литовской". [4]) *Брянцев* видумав навіть специяльну грамоту Жиґимонта, якою нїби-то останнїй вводив інквізицию на

---

[1]) *Руслан* 1905. ч. 135. Сей епізод війшов опісля в скороченю в мою моноґрафію „Жиґимонт Кейстутович" ст. 112—113.

[2]) *Narbutt*: Dzieje narodu Litewskiego, VII. Wilno 1840 ст. 205.

[3]) *Кояловичъ*: Лекціи по исторіи Западной России ст. 169—70 (під рукою в мене виданє Москва 1864).

[4]) *Чистовичъ*: Очеркъ исторіи западно-русской церкви I, С Петербургъ 1882. ст. 53.

Гуситів на Литві, (в тій справі ніякої грамоти Жиґимонта нема) додаючи одначе, що „дѣйствіе ея (інквізиції) прежде всего обрушилось на русскихъ, православныхъ.“[1]) Навіть в найновійших часах *Любавский* (в своїй рецензиї на *Ярушевича*: Ревнитель православія князь Конст. Ив. Острожскій etc.) хоч і противить ся гадцї, начеб то Жиґимонт переслїдував православних, то одначе є тої гадки, що інквізицию введено на Литві на Гуситів.[2])

На дїлї нїчого властиво такого на Литві не було, хоч сей факт, як бачимо, піднесено навіть до унїверсального значіня. Звістку про інквізицию на Литві, очивидно хибну, находимо лиш у польского історика XVII ст. *Кояловича*. Він пише іменно, що король Володислав III. „quod cum anno 1436 *Nicolaum de Lancicia* Ordinis Praedicatorum virum Religiosum, auctoritate Apostolica Inquisitorem prauitatis Haereticae institutum, suis litteris promulgaret, disertis verbis *potestati eius etiam Schismaticos subiecit*, qui per Prouincias Poloni *Lituanique* iuris agerent“.[3]) *Кваткевич*, польский історик церкви XVII. ст. знає лише про введенє інквізициї в Польщі[4]) і се справедливо. В грамотї короля Володислава III, на

---

[1]) *Брянцевъ*: Исторія Литовскаго государства. Вильно 1889. ст. 272.

[2]) *Любавскій*: Новый трудъ по внутренней исторіи литовской Руси (Журн. Мин. Нар. Просв. 1898. VII, ст. 186).

[3]) *Koiałowicz*: Miscellanea rerum ad statum ecclesiasticum. in Magno Lituaniae Ducatu pertinentium. Vilnae 1650, ст. 45; пор. ще *Koiałowicz*: Status Religionis in Magno Ducatu Litvaniae. (рукопись „Бібліотеки Оссолїньских“ у Львові ч. 358, к. 533).

[4]) *Kwiatkiewicz*: Roczne Dzieje Kościelne. Kalisz 1695. ст. 457.

яку покликуєсь Коялович, зовсім нема згадки про інквізицию на Литві. На доказ подаю деякі важнійші місця з сеї грамоти, виданої в Ленчиці 7-го серпня 1436. р.[1])

„Vladislaus Dei gratia Rex Poloniae, Lituaniaeque Princeps Supremus, haeres Russiae... Universis et singulis Capitaneis, Burgraviis, Castellanis... Castrorum, Civitatum, Oppidorum nostrorum, in Dioecesi Gnesnensi et Posnaniensi constitutis... Cum religiosus vir... *F. Nicolaus de Lancicia*... ordinis Fratrum Praedicatorum, *Inquisitor haereticae pravitatis*, in praedictis Dioecesibus,... sanctae Sedis Apostolicae auctoritate sit deputatus... in locis seu partibus nostrae iurisdictioni subiectis exercere officium Inquisitionis... et signanter in Dioecesibus praefatis... Non obstantibus privilegiis... quibuscumque personis... tam Christianorum, quam Iudaeorum, Schismaticorum et aliorum contra fidem Catholicam delinquentium“..

Грамота ся відносить ся, як бачимо, лише до провінций, підданих юрисдикциї польского короля, а головно до дієцезиї ґнезненьскої й познаньскої. Введено нею інквізицию не лише на схізматиків, але й взагалї на всїх Християн та навіть на Жидів, які провинили ся чим зглядом католицкої віри. Про Литву тут нема найменшої згадки, а хоч між Польщею а Литвою була унія, то одначе в грамотї булаб якась виразнїйша згадка, колиб інквізицию введено й на Литві. Що

[1]) Грамота в цїлій основі печатана в *Brzovius*: Propago D. Hyacinthi thaumaturgi poloni, seu de rebus preclare gestis in provincia Poloniae ordinis praedicatorum. Venetiis 1606. ст. 66—8.

більше, про сповнюванє інквізициї на Литві не чуємо нічого. Королївска грамота видана „de consilio Praelatorum et Baronum nostrorum“, отже польских, а се для Литви не могло бути міродайним. Вкінци виразно кажесь тут, що ся інквізиция має служити ad „repellendam *a partibus Regni nostri* haereticae pravitatis infamiam“, отже виключно в Польщі, бо в грамотах все протиставлено польскій Коронї вел. княз. Литовске, що й в тім випадку мусїлоб мати місце. Впрочім, як бачимо, ся грамота видана для урядників в двох висше згаданих дієцезиях, що річ ще в більшій мірі зміняє. Згадана інквізиция 1436 р. не мала проте нїякої звязи з Литвою, а тим менше з вел. князем Жиґимонтом Кейстутовичем та не була звернена виключно против православних, але й против всїх инших Християн-єретиків, а головно против Гуситів, на яких введено інквізицию в Польщі около 1423 р. (отже 1436 р. не вводжено тут інквізициї яко новости, а настановлено лише нового інквізитора) й яких прослїдувано від сеї пори безнастанно.[1])

[1]) Про інквізицию в Польщі гл. *Encyklopedya Powszechna* (Orgelbranda) XII, Warszawa 1862, ст. 579—85 і *Czacki*: O litewskich i polskich prawach I. ст. 323 нот. (вид. Turowsk-ого Kraków 1861); пор. ще *Sokołowski*: Codex epistolaris saec. XV. I, 1. Cracoviae 1876 ч. 57 і *ibid.* дод. 4, ст. 148—9; також *Lewicki*; *Cod.* ep. saec. XV. II, ч. 176, *Gołębiowski*: Dzieje Polski III. Warszawa 1848. ст. 339—41, нот. 752; *Bzovius*: Propago D. Hyac. ст. 70.

9.

Уваги до зносин митрополита Ізидора з Жиґимонтом Кейстутовичем.[1])

Ще заким я почав печатане своєї історичної моноґрафії „*Жиґимонт Кейстутович*, великий князь Литовско-руский“[2]), появила ся перша часть пятого тому „Історії України-Руси“ проф. *Грушевського*, а заповіджена була на початок 1906 р. друга часть сего тому. Перша часть не принесла для мене нічого цікавого й я зацитував її між літературою, з якої я користав в своїй моноґрафії, лише з огляду на повноту[3]). Більше цікавого для мене повинна була принести друга часть пятого тому „Іст. Укр.-Руси“, де мали бути обговорені церковні відносини, між ними унїя. Та ся часть вийшла вже по напечатаню моєї моноґрафії і принесла до справи, о яку менї ходило, лише коротеньку замітку. Маю на думцї справу зносин митрополита Ізидора з Жиґимонтом Кейстутовичем і ними з огляду на замітку проф. Грушевського[4]) хочу тут коротко заняти ся.

---

[1]) *Руслан* 1906, ч. 41. Уваги до замітки *Бучиньского* в тій справі *в Записках* т. 75, ст. 141 подам на иншім місци; моя статя цитована у проф. *Грушевського*: Історія України-Руси IV. (2 вид.) 1907 ст. 477.

[2]) Видана накладом автора в Жовкві 1905 р. в 8-цї ст. XIV + 170.

[3]) пор. *ibid.* ст. 60 і 82.

[4]) *Історія України-Руси* V, 2 (датована 1905 р.) ст. 520, нот. 1.

В початках 1438. р. вибрав ся митрополит Ізидор на собор до Ферари, а що в дорогу хотїв пустити ся через Жмудь, просив пруского Великого Маґістра, щоб сей постарав ся для него у Жиґимонта Кейстутовича о ґлєйт безпеченьства. Жиґимонт такий ґлєйт для Ізидора переслав В. М-ви, але в листї до останнього з 26. марця 1438. р.[1]) висказав своє здивованє, длячого Ізидор хоче іти морским берегом через Жмудь, хоч туди з огляду на ворожих Жмудинів небезпечно іти, а не через спокійну Литву. Попри своє здивованє подав одначе Жиґимонт причину, для якої Ізидор не хотїв іти через Литву. „Is ist wol war, das her (Ізидор) uns *etczliche bisschoffe seines glowbes und bayoren von der Mostkwen geborget und gelobet hatte czu stellen* und do das nicht gescheen ist, *durch deswille ist her nicht durch unser land geczogen*".

Пок. проф. *Левіцкий* назвав сї слова Жиґимонта „zagadkowe wyrażenie się", а подаючи їх інтерпретацию, пише: „Zdaje mi się, że inne tłumaczenie jest niemożliwe".[2]) Слова Жиґимонта інтерпретує проф. Левіцкий в сей спосіб.[3]) Ізидор мусїв бути передтим особисто у Жиґимонта на Литві в справі церковної унїї і тодї мусїло між ними прийти до якоїсь „kontrowersyi", бо Жиґимонт сумнївав ся в успіх сеї справи з огляду на се, що Москва була їй противна, а побоюючись, що за

---

[1]) Сей лист в *Hildebrand*: Liv-Est- und Kurländisches Urkundenbuch IX, Riga u. Moskau 1889, ч. 267.

[2]) *Unia Florencka w Polsce*, cz. I. (Rozprawy Akad. Umiej. wydz. hist.-filoz. XXXVIII, ст. 218, нот. 2).

[3]) *ibid.* ст. 218.

Москвою піде і литовска Русь, не хотів справою унії на Литві викликувати в своїй державі замішаня. Згодив ся отже попирати заходи Ізидора лиш тоді, коли він позискає для справи унії Москву, а на доказ сего викаже ся поважним числом московских епископів і боярів, які з ним підуть на собор. Ізидор обіцяв се вчинити.[1])

Сеї інтерпретациї, на мій погляд одиноко можливої, тримав ся я в своїй моноґрафії, представляючи в однім уступі зносини Ізидора з Жиґимонтом Кейстутовичем.[2]) Користаючи з замітки проф. Грушевського, я троха виразнїйше умотивую свої погляди, беручи тим самим в оборону інтерпретацию проф. Лєвіцкого якій проф. Грушевський противить ся і називає її „штучною", хоч зі своєї сторони не протиставив тій „штучній" інтерпретациї навіть гіпотетичної, вдоволяючись самим запереченєм можливости тамтої.

Цитуючи висше згадані слова Жиґимонта, проф. Грушевський каже, що они „можуть мати зовсїм инше значінє, не дотикаючи справи унії". Яке инше значінє сих слів? На те проф. Грушевський не дає відповіди. Дальше пише проф. Грушевський: „Що між Ізидором і Жиґимонтом могло бути напруженє, як доводить Лєвіцкий, можливо, але щоб воно вийшло на ґрунтї поглядів на унію, можна дуже сумнївати ся". І знов не умотивований нїчим сей сумнїв та не подано, на якім иншім ґрунтї могло повстати напруженє. Кінцеві слова замітки проф. Грушевського розберу дальше. Тепер возьму під увагу лист Жиґимонта до В. М. Справа

[1]) З листу Жиґ. бачимо, що обіцянки Ізидор не сповнив.

[2]) *Жиґимонт Кейстутович*, ст. 82.

в листї повертаєсь довкола подорожі Ізидора на собор.[1]) Жиґимонт подає, що Ізидор не хотїв їхати через Литву тому, бо не доставив Жиґимонтови московских епископів і боярів, чого домагав ся у него Жиґимонт. Спитаю ся, на що треба було Жиґимонтови тих епископів і боярів? Якого рода напруженєм можна пояснити се жаданє Жиґимонта і несповненє єго Ізидором? Нїчо иншого, тілько справа унїї могла дати до сего причину. Таж се жаданє Жиґимонта стоїть в безпосереднїй звязи з подорожию Ізидора на собор! Зате нї одним слівцем не натякнено на якусь иншу причину сего напруженя між Жиґимонтом а Ізидором. Очивидно нїякого напруженя з инших зглядів не було. Противно, Жиґимонт навіть прихильний Ізидорови й пару разів в своїм листї до В. М. підносить, що Ізидор може „durch unser land velich und ungehindert czien mit alle den, die her bey sich mag haben“[2]). Тілько на доказ, що Москва прихильна справі унїї, а в жаднїй иншій цїли, міг Жиґимонт жадати від Ізидора, щоб він доставив єму певне число московских епископів і боярів. А та обережність зовсїм оправдана. Таж відома річ, в як скорім темпі поступали московскі впливи на рускі землї Литви ще з часів Витовта. Звісно, як слабою була ще в тих землях власть Жиґимонта, який їх якраз ледво

[1]) Лише початкову частину листу займає справа видачі лївоньских бранцїв, але сего не бересь в рахубу, бо Ізидорова справа звязана виключно з подорожию на собор.

[2]) *Hildebrand* IX, ч. 267. „Adir alhie durch unser land, an Samaytten, wir glowben em, das her sicher mit alle den, die her mit em haben wirt, mag czien“. „Durch unser land sicher und ungehindert mag czien“.

під пору унїонних заходів Ізидора зміг зєдинити в своїх руках, вибивши з них зовсїм Свитригайла[1]). Без якоїсь ґваранциї не міг отже Жиґимонт попирати заходів Ізидора; він мусів в тій справі оглядатись на Москву, а то зі згляду на підміновані нею свої рускі провінциї. Мотив, яким руководив ся тут Жиґимонт, був полїтичного характеру; підніс се проф. Лєвіцкий, підніс се й я в своїй моноґрафії[2]).

Професор Грушевський хоче збити інтерпретацию проф. Лєвіцкого таким арґументом: „Зрештою Ізидор власне міг виказати ся дуже великою московскою депутациєю, яку віз з собою на собор і якої, по гадцї Лєвіцкого, жадав для успіху собору Жиґимонт“. Чи одначе Жиґимонтови треба було так тільки для паради сего значного числа московских епископів і боярів і чи вже саме тільки число сеї „великої московскої депутациї“, яку віз Ізидор, моглоб впевнити Жиґимонта о прихильности Москви до справи унїї? Менї здаєсь, що для Жиґимонта булоб оно більше значило, колиб ся депутация була прибула на Литву й колиб з єї уст він був довідав ся, що она в імени Москви йде попирати справу унїї на соборі.

Сего здаєсь хотїв Жиґимонт. Але якраз що до сего можна сумнївати ся, чи серед сеї великої депутациї найшов би ся був хоч оден прихильник справи церковної унїї[3]). Таж і що до самого Ізидора підносить

---

[1]) пор. *Жиґимонт Кейст.* ст. 81.

[2]) *ibid.* ст. 82.

[3]) Годї сумнївати ся, щоб Жиґимонт мимо сего, що Ізидор не їхав через Литву, не знав про склад єго депутациї. А що жадав прибутя Ізидора з епископами і боярами на Литву, се доказ,

проф. Грушевський, що на оборону унії ужив він на соборі „політичного арґументу, що водив і імператором в його стараннях коло переведення унії“[1]). Щож доперва думати про московских членів депутациї на соборі? Якаж могла бути їх прихильність до унії? Думаю отже, що не з огляду на недостачу епископів та боярів, яких жадав Жиґимонт, не хотів Ізидор показуватись останньому на очі, бо їх мав з собою досить, а з огляду на се, що між ними не було прихильників церковної унії, а лиш о се могло Жиґимонтови ходити. Бо чиж се, що на собор їхала така „велика московска депутация“ може бути доказом прихильности Москви для унії? Мабуть ні. Колиб було инакше, то певно Ізидор не був би завагав ся піти на собор через Литву, а тим самим для справи унії притягнути впрочім прихильного собі Жиґимонта[2]).

Львів, 27. II. 1906.

що *не о число* їх єму ходило, а *о гадку* тих-же еп. і боярів. В противнім разї вже сама відомість про значне число згаданих еписк. і боярів повиннаб була Жиґимонтови вистарчити.

[1]) *Історня Укр.-Руси* V, 2. ст. 521:

[2]) Не можна сумнївати ся, що скоро Москва булаб прихильна унії, то й Жиґимонт був би її піддер рішучо.

10.

Процес о чари в місточку Заболотові 1656 р.[1])

(На основі слїдчого протоколу).

Перекладаючи розвідку проф. Володимира *Антоновича* про „Колдовство“[2]), пише д. *Гнатюк* в передмові до сего перекладу[3]) так: „Специяльно у нас, у Галичинї, не зроблено в тій сфері науки нїчого.“ Переклад сей, в якім з огляду на ширші круги читачів, пропущено долучені до розвідки проф. Антоновича документи (в числї 70), повинен, по словам д. Гнатюка, „спонукати охочих до збираня, а евентуально й опрацьовуваня відповідних материялів“. Документи проф. Антоновича, які він вибрав з київского центрального архіву, обіймають час від 1700—1768 р. Старших документів до сеї справи чомусь-то не подано, хоч не сумнїваюсь, що їх згаданий архів мусить мати (Антонович цитує їх кілька в текстї). Менї удало ся найти в львівскім краєвім ар-

---

¹) *Руслан* 1907, ч. 171.

²) Она напечатана спершу в *Чубіньского*: „Труд-ах этнографическо-статистической экспедиц-иї“ т. I. ст. 323—459. Здебільша на основі материялу, зібраного Антоновичем, написана розвідка *Сѣлецк-ого*: Колдовство въ югозападной Руси въ XVIII. ст. *(Кіевская Старина* 1889, т. 15 юнь, ст. 193—236).

³) „*Чари на Україні*.“ Лїтературно-наукова біблїотека ч. 114. Львів 1905 ст. 1—78.

хіві актів ґродских і земских (т. зв. Бернардиньскім) оден протокол з 1656 р., якого змістом є процес о чари в місточку Заболотові (в Снятинщині). Переповідаючи справу сего процесу, я бажаю звернути увагу людий, що тим інтересують ся, на Бернардиньский архів, в якім таких справ можна буде найти чимало.[1])

Найдений мною протокол, який облятував 4. вересня 1656 р. Generosus Stanislaus Karski в галицкім ґродскім суді,[2]) носить титул: „Confessata czarownic Zabłotowskich". Річ діяла ся 23. січня 1656 р. в місточку *Заболотові* в Снятинщині. На протоколї підписані: Xawer Koszko, woyt zabłotowski, Osadka,[3]) burmistrz, Woytek Ganczasz, Matwey Pakasz, Pilip Pakasz, Marko Markowicz, burmistrz. — Обжалованих зізнавало троє: оден мужчина *Кулик* і дві жінки, *Галька* та *Олексина*. Кулик зробив 22 зізнаня, Галька 18, Олексина 33. Не всї зізнаня тих осіб відносять ся до самої справи чарів. Зізнаня переповідаю докладно, одначе характеристичні місця, які відносять ся безпосередно до справи чарів, подаю дословно з ориґіналу.

1. Зізнаня Кулика.

Перший зізнавав Кулик „przed turturami." Зізнав він, що Олексина і Пилипиха „czarowali się" і на себе „czary wywoływali", що Олексина посилала єго по „le-

[1]) З печатаних актових материялів до сеї справи пор. *Piekosiński:* Akta sądu kryminalnego kresu Muszyńskiego 1647—1765. Kraków 1889, ч. 18, ст. 37—41 (1678 р.) і ч. 35, ст. 69—73 (1763 р.).

[2]) *Castr. Halic.* t. 147, p. 1963—7.

[3]) Імени я не міг відчитати.

karstwa do lekarki“ та що він приніс їй з Білого Потока від лїкарки „chowanca w zbanku“.[1]) Також другий раз повторив, що Олексина має дома хованця, по якого єго посилала, а крім сего додав, що у Олексини дома „didko po chacie biegał“. Дальше зізнав, що Олексина, Петриха і Пилипиха „umieią czarować y czaruią“, що Олексина і Пилипиха „wywoływali“ на себе, що ти на мене „nasłała“ і ти також на мене „nasłała“, що Пилипиха плаче на арендарку в вязниції „że z nią kiedy czarowała“. Цікаве отсе зізнанє Кулика: „Doboszka browar zepsowała, że piwo nie kisło, aż iey Bileski kupił konew piwa y znowu to odczyniła.“ Довідуємо ся також, що Олекса казав „browar czarować dla arędy“, що Галька з Олексиною також „o czarach wie wszystkich“, що Якубиха Васкова „nie wstanie nigdy bez czarów“.

Як з зізнань Кулика, так і з инших довідуємо ся, що чари обжалованих були звернені проти пана Карского в Заболотові. Кулик зізнав, що Олексина і Петриха давно завзяли ся на пана, що паньскі дїти погинули через Петриху і Олексину, бо она дала їм „wypić“, а Олексина згубила їх „dla arędy, że teraz nie panowała mówiąc, gdy mu dzieci pomrą, to pieniądze (sic!) z Zabłotowa Pan“.[2]) Пилипиха, Петриха і Олексина, „w domu gdy się do kupy poschadzały“ говорили, що „nie bude tut Karski panowaty, tak się często chwalili na pana“. „Werhunienki też z nimi nakładali sestra z se-

[1]) гл. *Лепкій*: „Хованець“ або „богъ — домовикъ“ (*Зоря* 1883, ч. 7, ст. 114—115). З етноґрафічних материялів пор. *Етноґрафічний Збірник* XV. Львів 1903, ст. 96 –106 (Хованції).

[2]) Реченє неясне. Чи не має тут бути „przesiądzie“ (або pójdzie) зам. „pieniądze“? Пор. низше зізнаня Гальки.

strą, kuma z kumą". Знов цікава подробиця в зізнанях Кулика, що „chlebem tym czarowali, co go w piecu zalewaią przez noc". Неясне речене в протоколї також отсе: „Powołał Hawryczkę z Dymidcza że widma iest Kowalska stara Tomaszycha Halina dziewkę tu człowieka zaraz zabiią". Признав ся також Кулик, що він враз з Олексиною, Петрихою і Пилипихою чарував паньство.

Крім зізнань, які відносять ся безпосередно до справи чарів, находимо в протоколї ще отсї зізнаня Кулика: „Jacka Urzędnika" забив він в Білобожницї „o panszczyznę". Пилипиха Петриковскому двоє дїтий в Білім Потоцї „umorzyliśmy z Wasilem Pobereznikiem". Слїдуюче речене з огляду на се, що перед ним згадує ся про Олексину і Петриху, можна віднести до котрої небудь з них, а іменно, що пану Людзїцкому всїх людий „podnuszczyła". Вкінци зізнав Кулик, що „Grzesko z Tymkiem" забили „dzwonnika", який ночував в гумнї у Олексини і взяли у него 80 золотих. Тїло лежить „za Turką pod gurą przeciwko pasiece."

2. Зізнаня Гальки.

Галька зізнавала друга. Між иншими зізнавала она також на свою сестру Олексину. Вправдї Галька виразно не каже, що Олексина була єї сестрою, бо в зізнанях каже раз само „сестра," другий раз само „Олексина," але з контексту виходить, що власне Олексина була єї сестрою.

Подібно як Кулик зізнала Галька, що Пилипиха і сестра Олексина робили то „dla arędy, że poczarowała dzieci, żeby Pan poszedł rychlej z Zabłotowa gdy pomrą dzieci". По єї словам Пилипиха і Олексина „podsy-

pali dzieci w domu“ і казала притім, що Пил. і Олекс. є „worohy Panu“, що Олексина радила ся єї, „jakoby zgładzić że świata Pana“. „Ponieważ tak siostra czyniła“, казала Галька, „niechaj że cierpi y ia dla niey muszę cierpieć“. Зізнала, що сестра „po żonkę aż do Wołoch posyłała y w pole po ziele iezdziła“, що Олексина з Пилипихою „czary noszywała do zamku“, що Пилипиха чарувала паню, коли її лїчила і „czary w chacie u pana sypała“, що Олексина на пана „nasłała, podsypowała y podlewała go z Petrychą“ і тїшила ся зі смерти паньских дїтий, говорячи: „Chwała Bogu że pomarli“; Олекса знав о всїх чарах. Додала, що Олексина має „chowanca“. На Петриху зізнала, що „moie dzieci nasyłała“. Признала ся вкінци Галька, що не лише Пилипиха, сестра Олексина і Петриха, але й она сама і Кулик чарували паньство, що Пилипиха і сестра намавляли її, щоби чарувала паньскі дїти з ними і „niżeli poiachał pan na trwogi, czarowaliśmy ie“, додаючи, що „czarownice te tu są: siostra, Petrycha, Kulik, ia“. Ще одно зізнанє: „Skarzyła się Pilipicha przed Alką (sic!) że miała mi dać pani krowę, com ią leczyła. Petrycha krowy mi pani nie dała“.

3. Зізнаня Олексини.

Зізнаня Олексини (зізнавала трета) найобширнїйші і до справи чарів подають дуже богато цїкавих подробиць.

Олексина зізнавала головно на Кулика. Коли пан був „na trwogach“, тодї Кулик єго чарував „o kotły, co ich wydał kozakom,“ хвалив ся перед нею, „że nie zdrow do mnie odesle Pan (sic!)“ Зізнала, що то Кулик забив у

неї в гу лнї „dzwonnika“ і взяв у него 300 зол., що він винен смерти паньских дітий, бо кілько разів була Пилипиха у панї, „zawsze się z nią czarował Kulik,“ але признала ся, що сама казала Куликови чарувати „za arędę,“ як пан приїхав „z trwog,“ про що знає Пилипиха. Дальше зізнала, що Кулик чарував паню за 12 зол., що він чарував бровар і „nasyłał na browar,“ що в тій хатї, де пан мешкає, є „chowaniec,“ бо Кулик єго „zza Dniestru przyniósł, puścił go na dawne ieszcze dworzysko.“ Признала ся, що Галька, Кулик, Пилипиха і она сама чарували паньскі діти, що чарувати навчив її Кулик, як ту прийшов. Зізнала, що з Пилипихою „w poniedziałek powadziła się, a we środę na mnie nasłała, żem z chaty uciekała, aż Dubeyczycha odegnała odemnie,“ за що она їй дала сердак. Кулик „na Wodokszcie“[1]) чарував, як на паньского Стася „zawernuło“ і прийшов до неї говорячи, що у пана є „żonka co leczy Stasia,“ отже що з тим робити, а она єму на се „czyń co...“[2])

Признала ся дальше Олексина, що Кулик навчив її „być widmą, dał mi się z czerepka posmarować, posmarowawszy się poleciałam na granicę,“ а „na granicy bywałam we czwartek“ разом з Галькою, Пилипихою і Куликом. Згадує в своїх зізнанях, що „Werhunka widma iest. Dwa roki iak ona widmą została, Jakubicha widma,“ що Пилипиха має „chowanca,“ що она сама (Олексина) просила все Кулика, „żeby z moim chowancem rozmawiał.“ З зізнань Олексини довідуємо ся, що

[1]) Після сего слова є в протоколї мала люка.

[2]) Дальше невиразне.

Кулик був атаманом в Семаківцях у пана Коморовского. Коли пан відїхав в гори, здав все на него, а він з Ткачем „poprzepiali pańskie dobra.“ Пан приїхавши не застав нічого дома, отже взяв у Ткача „płutna puł-setek za winę,“ а у Кулика „jałowice.“ За се Кулик „nasłał złego na cztery panny iego.“ Також на Гриниху наслав Кулик за те, що кілька разів хотїла іти на скаргу до пана, „a on z siekierą się puścił za nim.“[1]) Також Словотчанку з Попельник Кулик „tak ią był zczarował, że iey nogi odiął,“ а крім сего наслав на Ільчиху. Цікава подробиця отся. Куличиха, як зізнала Олексина, „zakurzyła paleniczką na pierwsze Woskre-sienie“ і зараз згинуло у неї (Олексини) 12 штук товару, а також у „Gancarki“ і у Білїньскої. Признала ся одначе Олексина, що Куличиха принесла їй „chleb co nim kurzą na Woskresienie pierwsze, a ten chleb ma taką moc, że wie kto się leczy przeciwko czarom ich.“ Обіцяла, що вилїчить Словотчанку і паню і пана з дїтьми, як не буде Кулика і Куличихи, бо і „ona iest wielką czarownicą.“ „Płat od pieniędzy“ дзвонаря, якого забив Кулик з Гринем, бачила у Гринихи. Чарувала з иншими пана Каменецкого-Волиньского і всїх тих панів, що лише ту мешкали.

Признала ся вкінци Олексина, що на пана Карского „te czary nagotowaliśmy byli, ale dzieci w to wstąpili.“ Яко причину свого гніву на пана Карского подала Олексина то, що їй „kazał przysięgać o rzeczy (?) Gaiecki, z częścią dla tego zadałam.“ Цікаве зізнанє Олексини, що як позивав ся „Xiądz Pleban“ з паном Каменецким,

---

[1]) Має бути мабуть „za nią“.

тодї она чарувала, щоб останнїй програв справу, „bo mię o to prosił Xiądz y po białe głowy posyłałam gdziem wiedziała o nich, żeby byli czarowali.“ В кінцевім зізнаню Олексини містить ся єї коротке „curriculum vitae“. „Pana Kopyczyńskiego czarowała, y złe mieszkanie między państwem uczyniła, bo się mię pan trzymał, pani się dowiedziała, chciała mię kazać poymać y katu dać w ręce y przyjaciele iey na tym stali, mnie przestrzeżono y uciekłam stamtąd od wszystkiego y do Zabłotowam przyszła.“

Як закінчив ся заболотівский процес о чари, з протоколу найденого мною не довідуємо ся нїчого.

Львів, 8. серпня 1907.

11.

Пісня про Ведмедівску попівну і здобутє м. Ведмедівки Турками 1677 р.[1])

Др. *Франко* в своїй найновійшій праці п. з. „Студії над українськими народніми піснями“ (Записки Наук. Тов. ім. Шевч. т. 78), цитуючи (ст. 141) слова пок. *Драгоманова*, який каже, що пісня про Ведмедівку відносить ся до 1677 р., коли сей город був взятий Турками, а на доказ сего покликує ся на *Лїтопись Грабянки* ст. 224, так пише про гадку Драгоманова (ст. 145): „Ніяких посторонніх жерел для історичного вияснення сего факту не маємо. *Цитована Драгомановим Лѣтопись Грабянки анї на стор. 224 анї на жадній иньшій зовсім не згадує про Медведівку* чи *Ведмедівку, і ми не знаємо, відки взяв Драгоманов сей цитат.* Та менї насуваєть ся думка, чи за прозвищем того „славного гетьмана Феликорниса“, (рогатого кота або котячого рога?) не треба бачити „гонителя“ й „разорителя“ України та турецького підніжка, Юрася Хмельниченка? В такім разї похід Турків на Ведмедівку був би одним із тих походів Юрася по його осадженю турецьким султаном у Немирові, якими він держав під загрозою околичні українські повіти при помочи турецьких та та-

[1]) *Руслан* 1907, ч. 213.

тарських сил. І в такім разї сам факт турецького нападу на Ведмедівку требаб посунути від 1677 р. назад до р. 1668-9“.[1])

Тільки др. Франко. В інтересї самої розвідки д-ра Франка уважаю потрібним замітити, що: 1. Тверджене д-ра Франка, начеб то „цитована Драгомановим Лѣтопись Грабянки анї на стор. 224 анї на жаднїй иншій зовсїм не згадувала про Медведівку чи Ведмедівку“ не є згідне з правдою; 2. Драгоманов взяв свій цитат якраз із лїтописи Грабянки ст. 224; 3. Тверджене д-ра Фр., що „факт турецкого нападу на Ведмедівку требаб посунути від 1677 р. назад до р. 1668-9“ є зовсїм сасамовільне і нїчим неузасаднене; 4. Єгож тверджене, що „не маємо нїяких постороннїх жерел для вияснення сего факту“ не є рівнож згідне з правдою; 5. Здогад д-ра Фр., що згаданий в піснї „славний гетьман Феликорнис“, се мабуть Юрась Хмельниченко, є вірний, але не є відповідно умотивований.

Отже „Лѣтопись Грабянки“ (Кіевъ 1854) оповідає на ст. 224, що турецкий султан надав Юрасеви Хмельницкому титул руского князя і запорожского гетьмана та післав єго на Чигирин і Київ. Проти него вирушили гетьман Самійлович і князь Ромодановский, через що Юрась і Турки мусїли від Чигирина відступити. Дальше читаємо там так: „По которихъ отходѣ, войско Великороссійское и Малороссійское градъ Чигиринъ и

[1]) Додам, що ще у вступі до своєї працї (*Записки* т. 75, ст. 18) натякає др. Фр. на „непорозуміня та помилки спричинені браком історично-критичного розслїду текстів ..“ у Драгоманова і ин. покликуючись на свої „моноґрафійки“ про Ведмедівку і т. д.

замокъ, зъ арматъ Турецкихъ и подкопами попсований, направляли и шанцы заровняли; а гради: Черкаси, *Медведовку*, Жаботинъ, Мошни, Драбовку и прочіе, *яже былъ Турчинъ заобладалъ*, своими залогами поосажовали.“ Цитат Драгоманова, як бачимо, вірний; длячого одначе др. Франко не найшов єго анї на 224 ст. сеї лїтописи, анї на жадній иншій, а через те зробив Драгоманову несправедливий закид хибного цитованя, се для мене незрозуміле! На основі сего цитату міг я в горі зазначити, що й инші тверджена д-ра Франка є хибні, тим більше, що факт занятя Медведівки Турками і Юрасем 1677 занотований в инших козацких лїтописях (до яких др. Фр. чомусь то не заглянув), які оповідають те саме, що й лїтопись Грабянки. І так „Лѣтопись Самовидца“ (Кіевъ 1878) описуючи напад Юрася з Турками на Чигирин 1677 р. (ст. 136), подає дальше (ст. 138), що „мѣсто Черкаси, *Медведовка*, Жаботинъ, Мошни, Драбовка и инніе, *которіе поздавалися были Турчиновѣ*, то знову гетмановѣ поклонили ся; и залоги по тихъ городахъ стали“. В доданім до сеї лїтописи історичнім творі п. з. „Краткое описаніе Малороссіи“ читаємо під р. 1677 те саме, що в обох тамтих лїтописях (ст. 282): „И тогдажъ россіяне городъ Чигринъ и крѣпость подчинили и шанцы заровняли, а въ Черкасахъ, *Медведовкѣ*, Жаботинѣ, Мошнахъ, Драбовкѣ, *Турчиномъ было завладѣныхъ*, свои залоги учредивши...“ Важний в сих лїтописях факт, що 1677 р. Ведмедівка не була зруйнована Турками (як сего й др. Фр. здогадував ся.)

Отсї факти подаю до відома д-ра Франка, щоби міг на їх основі справити при найблизшій нагоді свої

хибні тверджeня, а умотивувати лучше свій здогад про „славного гетьмана Феликорниса“ — Юрася Хмельницкого. Не можу одначе здержати ся тут від уваги, що коли др. Фр. кпить собі з „безкритичности“ Куліша (ст. 140), коли робить так тяжкий, хоч безосновний закид Драгоманову, то бодай в тім самім розділї сам повинен був показатись більше критичним.

При нагоді звертаю увагу д-ра Фр. (з огляду на уступ в єго працї ст. 137 — 9 п. з. „Лямент України“) на віршу в виданих І. *Білозерским* „Южно-русскія Лѣтописи“ т. І. Київ 1856, ст. 159 — 162 п. з. „Ляментъ людей побожныхъ, що ся стало въ Литовской земли“ (в дійсности мова про Русь, Поділє, Волинь).

~~~~~~~~~~~~
~~~~~~~~~~~~

12.

Портрет гетьмана Мазепи в замку в Підгірцях[1]).

(до ілюстрациї.)

Хоч нам звісне значне число портретів Мазепи, які в літературі уходять за такі, то одначе пок. історик *Лазаревский* міг цілком сьміло в своїй розвідці п. з. „Замѣтки о портретахъ Мазепы“[2]) сказати отсе: „Какъ ни странно, но мы до сихъ поръ не знаемъ достовѣрнаго портрета Мазепы“. В згаданій розвідці дав Лазаревский критичний огляд знаних портретів Мазепи і їх літератури. Найобширнійші доси звістки про портрети Мазепи мали ми у *Ровіньского:* „Подробный словарь русскихъ гравированныхъ портретовъ“[3]). Ровіньский відріжняє пять типів Мазепиних портретів:

1. *Тарасевича* в єго ґравюрі 1696 р., посьвяченій Шереметєву. Лазаревский вносить одначе з присьвяти „Віршів“ Тарасевичем Шереметєву, а не Мазепі, що лицар в панцирі се Шереметєв, а не Мазепа.

2. *Віґури* на київскій ґравюрі 1706 р., в панцирі і шеломі, з бородою. Ся, як і подібна до неї ґравюра Ґаляховского 1708 р. (з бородою) не може, по думці

---

1) *Руслан* 1906, ч. 75 — 77.

2) *Кіевская Старина* т. 64, 1899 г. мартъ, ст. 453 — 462.

3) Петербург 1887, т. II., ст. 1209 — 1217.

Лазаревского уходити за вірний портрет Мазепи, бо як одна, так друга мали на цїли апотеозу гетьмана.

3. *Бекетівский*, поданий зі збірника Бекетова в першім виданю (1822 р.) *Бантиш-Каменьского:* „Истоpіи Малой Россіи“. Гетьман з відкритою головою, в кафтанї з „золотим позументом“. Сей портрет найбільше розповсюджений і довго уходив загально за портрет Мазепи, хоч він нїяк сего гетьмана не зображає. (Портрет описаний Горленком, се копія Бекетівского).

4. „*З рисунку 1796 р.*“ Гетьман в панцирі, з булавою в руцї, з бородою. Сей портрет був одначе печатаний вже 1704 р. в полїтичнім річнику „Die Europäische Fama,“ а відси перепечатаний в польскім збірнику „Przyjaciel Ludu“ 1835 р.[1]), чого одначе Ровіньский не знав.

5. *Норбленівский*, з кінця XVIII. ст., якого ілюстрация додана до розвідки Лазаревского. Мазепа на ґравюрі Норблєна зображений в шапцї з перами, без вусів, з бородою, що роздвоює ся в два довгі клини. Сей портрет надворного ґравера польского короля вважає Лазаревский за „наиболѣе достовѣрный“, називаючи єго притім „мастерской портретъ“, підчас коли рисунки з 1704 і 1706 р. називає „полуфантастическіе“.

Пок. редактор „Кіевской Старины“, *Лебединцев,* подав в 1-шій книжцї сего журнала за 1887 р. рисунок портрету Мазепи, що доховав ся в великій церкві Києво-печерскої Лаври на заломі стїни напротив лївого крилоса. Портрет (без бороди) мальований олїйними красками. На доказ, що се портрет Мазепи, подав Лебединцев факт,

[1]) Річник II, т. I, ч. 22, ст. 176.

що ще три роки тому (від хвилї, як роблено знимку) був там підпис: *Иванъ Степановичъ Мазепа гетьманъ*, про що сьвідчать деякі особи із старшої лаврскої братиї. Лазаревский рішучо відкидає можливість єствованя подібного підпису. Він вказує на те, як старанно нищено імя Мазепи після єго „измѣны“, навіть в церковних книгах, хоч би оно було уміщене на незамітнім місцї, навіть на кінцї книги. Отже зовсім неможливо, щоб єго підпис доховав ся до так недавних часів і то в Печерскій Лаврі.

Рівнож сьвідоцтво сеї старшої лаврскої братиї дуже сумніве для Лазаревского. Що більше, на сім портретї нема нїяких атрибутів гетьманьского достоїньства, яких брак тільки на Бекетівскім портретї, що одначе не зображає Мазепи.

Також скептично відносить ся Лазаревский і до портрету Мазепи, який містить ся на образї Покрова Пресьв. Богородицї переяславскої церкви (нинї власність вел. князя Николая Николаєвича). Тут зображений Мазепа (без бороди) побіч Петра Вел., єго жінки Катерини і инших осіб.

Дехто висказував свої сумнїви що до бороди Мазепи. Але в тім, по думцї Лазаревского, нїчого неправдоподібного, бо має її і портрет в „Die Europäische Fama“ (1704 р.) і Віґури (1706 р.) і Норбленівский (як низше побачимо, має її портрет Підгорецкий і музею Тарновского). Мають бороду і инші історичні особи, сучасники Мазепи.

До перечислених в горі портретів Мазепи, яких огляд дав Лазаревский, треба додати ще, що „Каталогъ

украинскихъ древностей коллекціи В. В. Тарновскаго" (Кіевъ 1898) виказуе такі портрети Мазепи: 1) ст. 74, ч. 699. Копія портрету Мазепи з ориґіналу Академіи штук в Петербурзї. Се Бекетівский портрет, отже не Мазепи (гл. статю Лазар. ст. 453—4); 2) ст. 74. ч. 670. Портрет Мазепи „поясной (1 арш. 6/8 верш. × 13 3/8 верш.) въ Андреевской лентѣ. На портретѣ гербъ гетмана и вокругъ буквы: І М Г В Е Ц П В З. Копія". 3) ст. 79, ч. 720. Ґравюра Норблена; 4) ч. 721. Ґравюра. Портрет більший, чим поясний. Гетьман з маленькою борідкою, в панцирі, шубі і з булавою в руцї. В долинї напис: Johannes Mazeppa Cosaccorum Zaporoviensium supremus Belli-Dux. (Рисунок 147 — 87). Ориґінал.[1]) 5) ч. 723. Ґравюра Віґури. (Відомість про портрет Мазепи в „Muzeum Narodowem" в Кракові гл. низше).

Ще в серпнї 1897 р., оглядаючи замок в селї *Підгірцях* (золочівского повіту), я зацікавив ся портретом Мазепи, який там находить ся та думка про відфотоґрафоване й опублїковане его не покидала мене нїколи. Одначе до сего не лучалась якось відповідна нагода. Тимчасом 1899 р. оголосив Лазаревский в „Кіевской Старинѣ" висше згадану розвідку. В польскім збірнику п. з. „*Dniestrzanka*"[2]) поміщена статя *Przyłęck-ого*: „Opisanie pałacu w Podhorcach" (ст. 9—33). Тут зга-

[1]) Портрет з музею Тарновского, поданий *Аркасом* в „Історії України-Русї" Петербург 1908 ст. 259; не можу одначе рішити, чи се сей портрет, згаданий в катальозї Тарновского. На портретї у Аркаса е ще шапка з перами і герб, але гетьман не в панцирі і напису нема.

[2]) Zbiór artykułów wierszem i prozą ku zabawie i nauce. Wydał Stanisław *Jaszowski*. Lwów 1841.

дано раз, що між портретами є „Jan Mazepa Hetman kozacki“ (ст. 11) і другий портрет „Jana Mazepy, Hetmana Kozaków Zaporozkich“ (ст. 17). Лазаревский покликуючись на сей опис, пише: „Среди портретовъ польскихъ магнатовъ, украшающихъ стѣны замка, есть и pan Mazepa, hetman kozacki, портретовъ котораго здѣсь показано *два* (стр. 11 и 17)“. До сего додає він таке: „Вотъ гдѣ нужно искать достовѣрнаго портрета Мазепы!.. Очень вѣроятно, что оригиналомъ и для Норблена служилъ одинъ изъ сохраненныхъ у поляковъ портретовъ Мазепы (— а дійсний портрет Мазепи міг Норблєн, по думці Лазаревского, найти у Поляків, „потому что польскіе вельможи сохраняли портретъ этого болѣе или менѣе близкаго имъ человѣка...“ —). Интересно бы найти этотъ портретъ для провѣрки гравюры Норблена, во всякомъ случаѣ представляющей типичное лицо.“

Слова Лазаревского про два портрети Мазепи в Підгорецкім замку вимагають провірки. Найновійший катальоґ сего замку *Kryczyńsk-ого:* Zamek w Podhorcach[1]), зладжений 1894 р., виказує на ст. 79 тільки *оден* портрет Мазепи: „Mazepa, hetman ukraiński, kopia,“ число інвентара *302.* Сей портрет находить ся нинї в „Салї жовтій.“ Про портрети „Салї жовтої“ пише Przyłęcki на ст. 12: „W r. 1786 było tu 8 obrazów, teraz (в єго часах, писав 1838 р.) są tu portrety“ такі а такі. Про портрет Мазепи в тій салї нема згадки. Портрет Мазепи виказав Przyłęcki (ст. 11) в „Ізбі столовій“ (в теперішній „Зброївнї“), в якій одначе нинї нема такого портрету

[1]) Biblioteka Powszechna Zukerkandla, Złoczów.

Гетьман Іван Мазепа.
(до ст. 101).

(Kryczyński ст. 57 — 65). Пишучи про долїшні покої замку, подає Przyłęcki (ст. 17): „Na dole pokojów sklepionych mieszkalnych było w r. 1768 ośmnaście... Teraz w dolnych pokojach,... są te obrazy“ і між иншими вичисляє під ч. 9. портрет Хмельницкого, під ч. 10 портрет Кароля XII, шведского короля, під ч. 11. портрет Мазепи. Таких портретів на долинї в Підгорецкім замку нинї нема (Kryczyński ст. 48 — 51). Слова Przyłęck-ого „teraz“ повинні значити отже, що портрет Мазепи, який був перше в „Ізбі столовій“ (ст. 11), за єго часів уміщено на долинї (ст. 17), подібно, як перше в „Салї жовтій“ було 90 образів, а за єго часів инші, які він вичисляє (ст. 12.). Мазепу перенесено з долини опісля до „Салї жовтої“ (Kryczyński ст. 79), а Хмельницкого і Кароля XII. до „Передпокою лицарскої салї“ (Kryczyński ст. 55), отже до покоїв зовсїм инших. Такі переносини тих портретів, особливо Мазепи, були і за часів Przyłęck-ого, і він се неясно зазначив словом „teraz“ (ст. 17), що впровадило Лазаревского в блуд і він здогадував ся хибно, що в Підгірцях є два портрети Мазепи. Я оглядав 1897 р. тільки *оден* портрет, сей оден виказаний у Кричиньского. Від „Центрального Заряду дібр Кн. Р. Санґушка“ маю відомість, що в Підгірцях є тільки *оден* портрет Мазепи.

Сей портрет Мазепи, мальований олїйними красками, публїкую з огляду на се, що бажанє опублїкованя єго висловив пок. Лазаревский. Фотоґрафічної знимки сего портрету удїлив ласкаво професор унїверситету і кустос „Музею ім. ґр. Дїдушицких“ у Львові др. *Гадачек.* З сеї фотоґрафічної знимки зладив геліоґравюру львівский

ритівник *Шапіра*. Число інвентара 302, старше, наліплене в долїшнім розї з лївої сторони портрету і новійше, в горішнім розї з лївої сторони, на гелїоґравюрі пропущене. Портрет оправлений в рами, відбиті також на гелїоґравюрі.

Позаяк новійшими часами я сего портрету особисто не оглядав, подаю єго подрібний опис на основі інформаций, які зволили ласкаво удїлити професор *Гадачек* і „*Центральний Заряд дібр кн. Р. Санґушка*," сей останнїй в листї з 21/IV 1906 на основі вказівок д-ра *Копери*, директора „Muzeum Narodowego“ в Кракові, що в тім часї перебував в Підгірцях. Почуваюсь до обовязку зложити їм прилюдну подяку за сї інформациї, як рівнож ще проф. Гадачкови за удїленє фотоґрафічної знимки.

Опис портрету Мазепи в Підгірцях, що походить від „Центрального Заряду дібр кн. Р. Санґушка“, за який підписаний п. Беднарский, є відповідию в листї з 21/IV 1906 на лист мого батька Олександра до згаданого заряду з 17/IV, де був поданий зладжений мною квестионар що до Мазепиного портрету. Інформациї, як сказано, подані після вказівок д-ра Копери.

Портрет Мазепи (без рам) має 36 цм. висоти, 29 цм. ширини. Є то копія і походить з кінця 18 або з початку 19 ст. Імя копіста не відоме, не відомо рівнож, з якого ориґіналу копія зладжена. Також не відомо, яким способом дістала ся та копія до Підгорецкого замку, чи котрий із єго властителїв казав її зладити для себе, чи її набув. Барва волося, вусів і бороди темно-брунатна. Проф. Гадачек подає, що „włose płowo-rude“. Барва лиця снїда, очий синя (проф. Гадачек називає очі синьо-

зеленаві). Що до одежі, то по інформациям висше згаданого Заряду дібр кн. Р. Санґушка „do istniejącego już portretu (względnie kopii) domalowano później płaszcz (накинений на праве рамя) tudzież buławę koloru złotawego“ (проф. Гад. описує булаву так: „Złota buława,[1]) bogato inkrustowana“). „Szata koloru buraczkowego“ (проф. Гад. подав тільки загально „bogata jasna szata“). На грудях у Мазепи плетений шнур. Сей шнур служить, після недавно уділеної менї інформациї артиста-маляра проф. *Батовского* до придержаня плаща, богато гафтованого і висаджуваного дорогим камінем. Після слів проф. Батовского сей плащ намальований так невправно, що на перший погляд робить вражінє щита. Я рівнож припускав початково, що се щит і навіть запитував згаданий Заряд дібр кн. Санґушка, чи се не щит, але у відповіди зазначено виразно, що се плащ, а не щит.

Від себе мушу додати отсе. Волосє на голові Мазепи підголене в т. зв. чуб. Що не є се чуприна, можна переконати ся з замітки *З.*: „Чуб і чуприна. Замітка для істориків, малярів і акторів“[2]). Опис чуба тут на ст. 3. Для порівнаня звертаю увагу на доданий рисунок, іменно другий з правої сторони (козак з чубом.) Голова Мазепи на Підгорецкім портретї о типовій трикутній формі, перекривлена троха в праву сторону, лице подовгасте, ніс прямий, подовгастий. Чоло і лице поорані морщинами, з виразними слїдами бурливого житя. Погляд очий сконцентрований, притім сумний. В загальнім виразі лиця бачу певне пригноблене і не годжу ся

---

[1]) Виглядає она скорше на польский „buzdygan.“

[2]) *Записки Наук. Тов. ім. Шевч.* т. 44, Miscell. ст. 3 – 5.

з гадкою проф. Гадачка, який бачить в виглядї Мазепи „niespokojny duch, ironiczny uśmiech wykrzywiony.“ Лице в загалї симпатичне і як се вірний портрет Мазепи (про те гл. низше), то не помилю ся, коли скажу, що на нїм відбита вся інтелїґенция сего безперечно найбільш осьвіченого, найбільш талановитого й найбільш сьвідомого своєї цїли українського гетьмана. Мазепа має на Підгорецкім портретї крім вусів ще й бороду. Се обставина важна й на неї звернув увагу в своїй розвідцї пок. Лазаревский. Прибуває отже новий портрет Мазепи з бородою, тільки що она рівна, а не, як на Норбленівскій ґравюрі, роздвоєна в клини. Оскілько можна вносити, Мазепі тут на тім портетї лїт до 60-ти. Про сей портрет з не меншим правом можна сказати, що він зображає типове лице, як се сказав Лазаревский про Норбленівский.

Тільки що до опису портрету. Тепер ще дещо що до єго достовірности. На закінченє своїх інформаций заряд дібр кн. Санґушка подає таке: „Wedle zdania p. Kopery portret ten nie jest tego rodzaju materyałem, na którym możnaby się opierać i że znacznie więcej materyału pod tym względem dostarczyć by mogło Muzeum Narodowe w Krakowie“. В тій справі не уважаю себе надто компетентним, щоб видати якийсь рішучий суд. Зверну увагу на одну обставину. Головна ознака гетьманьскої власти, булава, як висше згадано, домальована пізнїйше (попри плащ). Покійний Лазаревский подавав се яко оден із арґументів против достовірности портрету, поданого Лебединцевим, що він не має гетьманьских інсиґнїй. Одначе се ще не так важний

арґумент (чиж Мазепи не могли портретувати без булави?) і я не бачу причини в Підгорецкім портреті Мазепи (навіть без булави) не признавати портрету якраз сего гетьмана. З другої сторони брак так важної обставини, як традиция сего портрету, відбирає нам можність видати рішучий суд про него, що н. пр. на основі деяких даних з традициї Норбленівского портрету міг вчинити Лазаревский.

Зі сказаного в горі довідуємо ся, що в краківскім народовім музею повинен бути якийсь портрет (чи портрети) Мазепи достовірнійший, чим Підгорецкий портрет. Від проф. Б. *Лепкого* з Кракова маю одначе відомість, що в згаданім музею він ніякого портрету Мазепи не міг найти, бачив лиш у одного антиквара портрет Мазепи, подібний до Підгорецкого, який одначе в кілька днів пізнійше хтось закупив. Портрет, який мав „кіевскій житель Иваницкій“ переслати „въ краковскую академію,“ се мабуть Норбленівский, як можна догадатись із статї.[1])

Як знаємо, пок. Лазаревский, крім одного Норбленівского портрету, всї инші відкидає. Підгорецкий портрет він рад був бачити опублїкованим. Се бажанє сповняю тепер, хоч се не у всїм відповідає сподїваням Лазаревского. Сей портрет, як сказано, має також дещо против себе. Одначе нема важнїйших причин не вважати его Мазепиним портретом. Зі своеї сторони я відважуюсь навіть портрет Мазепи, поданий Лебединцевим, признати портретом сего гетьмана,[2]) подаючи низше па-

---

[1]) *Кіевская Стар.* 1883, т. 6, юль ст. 596.

[2]) Найновійшими часами подав сей портрет проф. *Грушевський*: Про старі часи на Україні. С.-Петербург 1907, ст. 127.

ралєлю сего останнього портрету з Норблєнівским і Підгорецким, потїшаючись надією, що ще удасть ся найти до сего який важний причинок.

Лебединцев в своїй статї про Лаврский портрет Мазепи[1]) старав ся в кількох портретах, уходячих за портрети Мазепи (між ними і в Лаврскім), добачити спільні черти. Лазаревский, який в тих портретах не бачить Мазепи, з того вже згляду відкидає можливість якихсь спільних черт. (— З другої сторони, Лебединцев називає Норблєнівский портрет, який по думцї Лазаревского має бути найдостовірнїйший, „какое-то гороховое чучело, которымъ только воробьевъ пугать". —) Мимо всїх арґументів Лазаревского против достовірности Лаврского портрету годї одначе не замітити незвичайно великої подібности між Лаврским а Підгорецким портретом. При порівнаню треба брати під увагу, що на Підгорецкім портретї зображений Мазепа вже яко старший чоловік (лїт десь 60-ти), з чолом пооораним морщинами, а до того з бородою, на Лаврскім маємо зображеного чоловіка ще зовсїм молодого (лїт 45-ти) і без бороди. Одначе та сама трикутна форма голови, той сам подовгастий, прямий ніс, та сама оправа очий і той сам їх сумний, а притім сконцентрований погляд, навіть те саме непропорционально велике ухо, (на Лаврскім портретї видно одно, на Підгорецкім оба), взагалї цїлий вираз лиця, промовляють, на мій погляд, за подібностю обох осіб на тих портретах.

Порівнуючи знов після Лазаревского найдостовірнїйший портрет Норблєнівский з Підгорецким, треба рів-

---

[1]) *Кіевская Старина* т. 17, 1887 г. январь, ст. 189.

нож взяти під увагу, що на першім Мазепа, хоч і з бородою, але без вусів, (що, як звісно, незвичайно чоловіка зміняє), а до того в сильно старшім віцї.[1]) Та мимо сего можна вловити дещо із спільних черт. Особливо подібна форма голови, ніс, ухо, хоч на Норбленівскім портреті до половини з гори закрите, виглядає на незвичайно велике, як і на Підгорецкім. Що до очий, то на Норбленівскім портреті они по старечому прижмурені, отже порівнувати їх годі. Закривши на Підгорецкім портреті вуси і голову від гори по очі, знов можна бачити певну подібність і в загальнім виразї лиця між ним а Норбленівским.

Очивидно се моє порівнанє роблене мною (яко не специялїстом в тих річах) лиш на око. Може хтось з наших істориків штуки, особливо в Росиї, де має можність познакомити ся із всїми портретами, уходячими за портрети Мазепи, схоче перепровадити ще раз критичну паралєлю між ними, а опублїкованим Підгорецким портретом і видати в тій справі свій суд.[2])

Від проф. львівского унїверситету, д-ра *Л. Фінкля*, маю відомість, що в одній із книг (проф. Ф. не прига-

---

[1]) На ґравюрі означено: „Mazepa aetatis 78“ пор. статю Лазаревского ст. 459, нот. 2. Се потверджувалоб звістку, що Мазепа уродив ся 1629 р. *Костомаровъ:* Мазепа и Мазепинцы вид. 2. С.-Петербург 1885, ст. 1. Не противить ся сему й вигляд Мазепи на Норбленівскій ґравюрі. гл. ще *Науковий збірник*, Львів 1906, ст. 312.

[2]) Моглоб сею справою заняти ся „Київске Наукове Товариство“ хоч би з пієтизму для пок. Лазаревского, якому ся справа так дуже лежала на серцї.

дує собі, в котрій) „краєвого Архіву актів ґродских і земских“ у Львові находить ся *рисований портрет Мазепи*, а під ним *дуже негарний руский напис* на адресу Мазепи. Цікаво булоб і сей портрет відшукати й опублїкувати.

У Львові, дня 23/IV. 1906.

13.

Бунт в селї Мшанци 1717 р.[1])

Низше поданий документ може бути цікавим причинком до історий галицко-руского селяньства: панщинних відносин і аґрарних бунтів. Облятував єго в галицких ґродских актах „gsus Christophorus Wigurski", посесор части села Мшанця, інтересований в справі, яка становить зміст згаданого документу. З трох Мшанців, які тепер знаємо в Галичинї — в пов. Староміскім, Тернопільскім і Гусятиньскім, буде се мабуть сей останнїй — він належав в польскім адмінїстрацийнім подїлї до Теребовельского повіта Галицкої землї.

Connotacya buntow gromady Mszanieckiey, ktora sie stała dnia 12 listopada roku 1717. Ktorzy nie będący posłuszni na pansczyznę, na tę, co z dawna rozkazuią, tylko ktora sie im podoba, y kiedy sami chcą odrabiaią, a kiedy sie im kaze, natenczas nie wychodzą. Oto uczyniwszy tumult, nabiegli mnie[2]) w gospodzie z całą gromadą, iedni z mieszkania swego, a drudzy na pansczyznie z gumna od młocenia przybiegli, do ktorych buntow y rebelij iest okazyą pierwszy Iwan zięc Antonow Osadcy starego, drugi Anton pomieniony Osadca, ktory

---

[1]) *Записки Наук. Тов. ім. Шевч.* 1903. т. 54 Miscellanea ст. 4—5.

[2]) Так зізнає в актах сам посесор Віґурский.

nabiegł na gospodę wydzieraiąc gwałtem zięcia swego wziętego w areszt za to, ze na pansczyznę nie chciał posłuszny, na ktorą mu kazano, z ludzmi iakiemi hultaiami, ktorych przechowuie zięc iego iuszto rok, iako przyznaią sąmsiedzi, ktorych ani dwor nie zna, ani są w inwentarzu, ci tedi z instynktu pomienionego Osadcy wpadli do sieni, y porwali winowaycę z aresztu, potym y mnie dzierzawcę za piersi ieden, a drudzy omnes, gdzie ktory sie mogł dorwac, wywlekszy z sieni na dwor y przed progiem siennym uderzyli o zięmię y przysiedli dusząc za garło. Na ktory hałas y tumult przybiegło dwoch szlachty we Mszancu resyduiących imosc pan Władysław Wasielkowski, drugi im. pan Bazyli Szynderowski, ktorzy mnie salwowali w życiu, wydzieraiąc z chłopskiey ręki, osobliwie im. pan Szynderowski, a imosc pan Wasilkowski racyami y perswazyą onym, bo był natenczas słabego zdrowia. Iwan zas gumienny, syn tegosz Osadcy, gumiennym bedący, porzuciwszy na toku robotę ze wszystką gromadą na pansczyznie bedącą sprowadził natenze tumult, co przyznaie Martyn gumienny, natenczas na gumnie bedący. — My bedący ordynowani z woli wielmoznego imci pana starosty Rzeczyckiego, takze z woli imci pana starosty dzwinigrodzkiego na usilną potrzebę imci pana Krzysztofa Wigurskiego, protekcyey szukaiącego, w tym tak cięszkim niebezpieczenstwie bedącego, ziechawszy na grunt iakosmy wyrozumieli przez szlachtę wyzey położoną y Martyna przysięznego, iako ta iest prawdziwa inkwizycya domowa, w ktorey my imci panu Wigurskiemu daiemy testimonium y dla lepszey wiary rękami naszemi podpisuiemy sie. My iako obywatele Mszanieccy naprzod

iako nie umieiący pisac, kładziemy znak krzyza swiętego: Mikołay Maiowski, Władysław Wasilkowski. My zas będący przy tey relacyey wyzey podpisanych rękami naszymi podpisuiemy sie: Dominik Rzeczycki, Antoni Firleiewicz, Szymon Zydzicki, Jozef Polikowski, Antoni Malewski, Szymon Łęczycki. My zas wielmoznego imci pana starosty dzwinogrodzkiego zesłani podpisuiemy sie: Jozef Paryszowski, Martinus Borowski, Michał Polikowski.[1])

[1]) *Castr. Halic.* t. 215, p. 1494—6.

14.

Метрики в сільскій практиці XVIII в.[1])

Як показують акти, метрика уродженя та хрещеня мала від давна велике значінє в відносинах підданьства. Метрика доказувала приналежність підданого до єго місця уродженя, тож дідич, який хотів подати доказ, що сей або той підданий належить до него, мусів в першій лінії поглянути в метрикальні книги та переконатись, чи сей підданий уродив ся в єго селї. Се лучалось, видно, особливо тоді, коли підданий одного дідича перейшов або втік до другого дідича. Перший яко покривджений доказував права своєї власности нераз на основі метрики. Упоминаючись о свого підданого, мусів він післати дідичеви, до котрого єго підданий втік, відпис метрики сего останнього. Часом післанє самої метрики вистарчало на доказ права посіданя, але до сего мусів дідич долучити потвердженє ідентичности особи зі сторони свояків підданого та цілої громади села, до якої він належав. Часом одначе треба було ще верифікациї метрики.

Документ, який подаю в уривках з галицких ґродских книг Бернардиньского архіву у Львові доказує, що могло обійтись і без верифікациї метрики.

---

[1]) *Записки Наук. Тов. ім. Шевч.* 1903, т. 56 Miscelanea ст. 23—25.

Gsus Lamer ad Gsum Markowski... prosząc, abys wydał tego Tkacza Angela z Niezwiscz... iest metryka tego Tkacza, iako się we wsi Tatarach urodził i chrzcił, ma rodzonego stryia y rodzonego brata w Tatarach, iest iego matka chrzesna żyiąca, co go do chrztu trzymała y cała iego rodzina, cała gromada gotowa na to przysiąc, posyłam oryginał mentryki wyiętey z cerkwi Tatar y atestacyią stryia y brata iego... ieżeli ma (Mierzejewski) w tym iakie dubium, niechay przysyła do Tatar do cerkwie dla weryfikacyiey. [Dublany 3 Apr. 1720].[1])

Низше подаю обляту документу з галицких ґродських книг, в якім поданий відпис метрики одного підданого з села Татарів[2]) (метрика має дату 20/I 1676 р.), а крім сего атестация ідентичности особи зі сторони родини підданого, громади села та адміністратора дібр.

Anno millesimo sexcentesimo sept[u]agesimo sexto, miesiąca Januarya die vigesimo.

Ja Jerey Kozma prezbyter Tatarski, krestich młądenca Aftanasija, a syna Petra Juziękego Wasila y matki Maryi corki Hryciawoy, matka kresna trymała toho młądenca Maryna ą małzonka Kucopiowa rodzaiem z Hruszowy. — Na co ten Aftanasy ma bracy rodzonych Iwana, Hrycia, Jacka, siostrę Marusie w Tatarach za Iwanem Draganiakem. — My cała gromada Tatarska wydaiemy tę atestacyią naszą, iako iest cały oyczyc Aftanas, z Tatar poddany J: K: Mci: klucza Dublanskiego, a syn Petra Juziękiego, ma stryia Hrehorego Juziękiego, ma bracy ciotecznych w Tatarach cztyrech:

---

[1]) *Castr. Halic.* t. 217, p. 1200-6.

[2]) Татари, село коло Дублян в Самбірщині.

Wasyl Sawczyn wuyt, Stefan brat tego, Jac Kuzmanowy y Fed, brat tego. Ma w Dorozowie braci pięc: Semion Mielnik Dorozowski, Stas y Fed synowie Stasia starego Misczyszynego, Andrey y Macko Mielnicy Dorozowskie, a synowie Halia Mukikowego (sic!), naco my gromada wydaiemy atestacyią, ktorego roku z naszey wsi poszedł na słuszbę do pana Stefana Bilinskiego do Łuki anno millesimo septingentesimo tertio, w same Zielone Swięta, na co my iako nieumieiący pysac dla lepszey wiary przy imionach naszych krzysz swięty piszemy. Wasil Sawczyn woyt Tatarski † Fed Kucopi brat kresnik † przysięzny † Wasyl Kalityn przysięzny † Sen Kucopi stary † Wasko Kuzman stary † Hryn Dub † Jacko Greb stary, sąsiad poboczny † Wasyl Pilipow † Jacko Jozefty (sic!) † Iwan Dragunik swager Aftanasiow † Stefan Sawczyn y cała gromada Tatarska, Hryhory Juzięki stry † Andry Juzięki brat stryieczny † Działo się w Tatarach tysięcznego siedmsetnego dwudziestego roku dnia dwudziestego trzeciego ruskiego kalendarza marca. Ja będąc administratorem J: K: Mci klucza Dublanskiego daię tę moię atestacyią iako prawdziwie ta metryka iest wyięta z metryk cerkwi Tatarskiey iako to y ta atestacyia od całey gromady, iako stryia y bracy Aftanazego syna Piotra Juziękiego, naco dla lepszey wagi y wiary ręko się własną podpisuię. Dat. w Dublanach die 4 aprilis millesimo septingentesimo vigesimo anno. Michał Uruski administrator Dublanskiego klucza J: K: Mosci.[1])

---

[1]) *Castr. Halic.* t. 217, p. 1206—8.

15.

Постулят шляхти галицкої землї в справі здемольованя церкви.[1])

Низше поданий документ, виписаний мною з ґродских галицких книг Бернардиньского архіву, є то лист (з 11/IX 1725 р.) „маршалка лицарского кола“ галицкої землї Роха *Яблоновского*, в якім він іменем шляхти галицкої землї домагаєсь від львівского епископа Атаназия *Шептицкого* здемольованя новозбудованої церкви в селї Боднарові. Причиною сего, як пише Яблоновский, є те, що ся церква виставлена „in alieno fundo.“[2]) Не знати, чи епископ Шептицкий мав право ерекциї церкви на сім ґрунтї, чи нї, досить, по моїй думцї була тут инша причина, задля якої галицка шляхта поставила згаданий постулят. Недвозначно подав сю причину в своїм листї сам Яблоновский підносячи, що в Боднарові є вже „ab antiquo“ на иншім ґрунтї „стара церква“, „od Wielebnych Ojców Franciszkanów halickich... zaczęta“. Очивидно, що не само вибудоване церкви „in alieno fundo“, а радше обава перед конкуренциєю, яку моглаб робити (зглядно

[1]) *Руслан* 1903. ч. 176.

[2]) Урядова формулка обляти подає, що сей лист Яблоновского є постулятом шляхти галицкої землї, а попри се „expostulatio Mfici offerentis ad acta castrensia...“ Домінїка Островского.

мусїлаб робити) нова церква Францїсканам, подала причину до згаданого постуляту.

Справа з сею „цеквою оо. Францїсканів“ може видатись дивною, тож подаю до сего деякі поясненя. Село *Боднарів* (по польски: Bednarów) лежить в нинїшнім станїславівскім повітї, а належить до галицкого деканату та є *чисто руским* приходом[1]). В початках 18 ст. часть Боднарова з двором була в посесиї галицкого конвенту оо. Францїсканів[2]). З листу Яблоновского видно, що в їх посїданю була також „стара церква“. Годї припустити, щоб Францїскани удержували руску церкву; з другої сторони можна цїлковито певно твердити, що ся „стара церква“ в Боднарові се „*латиньский костел*“, на який в цїли латиньскої пропаґанди обернули церкву оо. Францїскани в часї свого посесорства. На се маємо досить фактів, як рускі церкви перемінювано на латиньскі костели, а рускі приходи на латиньскі[3]). Знаємо також, що якраз оо. Францїскани були специялїстами до таких річий[4]). Те саме могло мати місце в Боднарові. Впрочім будоване нової церкви булоб зовсїм лишним, колиб ся боднарівска „stara cerkiew“ була дїйсно церквою, а не

---

[1]) Пор. „*Шематизмъ*“ станїславівскої епархії.

[2]) Пор. в актах Бернард. архіву *Castr. Halic.*. t. 226 p 141. де Францїскани названі: „Sortis in bonis villae Bednarow possessores“; або p. 650: „Actum in fundo bonorum sortis in villa Bednarow sito curiolaque possessioni conventus haliciensis religiosorum Patrum Franciscanorum subiecta“.

[3]) Пор. *Шараневичъ*: Черты изъ исторіи церковныхъ бенефицій и мірского духовенства въ Галицкой Руси. 2 вид. Львів 1902, ст. 335—8.

[4]) *Ibidem* ст. 337.

церквою, переміненою на латиньский костел, який лиш *по традициї* може зовесь „церквою“ в листі Яблоновского. Що до самої справи будови нової церкви „in alieno fundo“, то се видаєсь мені лиш якоюсь інтриґою против львівского руского епископа, бо годі припустити, щоб сей останній казав будувати церкву на ґрунті, до якого не мав ніякого права. Як кажу, се була лиш інтриґа і то зі сторони посесорів части Боднарова, оо. Францісканів, які очивидно могли побоюватись, що новозбудована руска церква стане на перешкоді їх плянам, се є переміненю руского приходу на латиньский. А здаєсь чи не в тій цїли, щоби сему запобічи, став епископ Шептицкий будувати нову церкву. Такий закид зроблений епископови, що він каже будувати церкву „non tam zelo Divi cultus, quam adimendi gratia et ascribendi alienum fundum“, може вийти лише під інтриґантів, що побоюють ся конкуренциї. Колиб ходило о будоване церкви на чужім ґрунті, то се булаб *справа приватна* і не потребувалаб остаточно вмішуваня до неї аж всеї шляхти галицкої землї. Радше треба припустити, що постулят галицкої шляхти, яким є лист Яблоновского до епископа Шептицкого, є звичайною інтриґою оо. Францісканів. А таких інтриґ против сего енерґічного епископа-реформатора було чимало.[1]) Низше поданий документ може послужити отже яко ще одно сьвідоцтво більше, на які трудности та перепони з ріжних сторін натрафляли впрочім зовсім конечні та оправдані реформи і заходи епископа Атаназия Шептицкого около подвигненя з занепаду руської церкви.

---

[1]) Пор. *Рудовичъ*: Епископы Шептицкй в „Богословск-ім Вѣстник-у“ вип. III. за р. 1902, ст. 245—50.

Jaśnie Wielmożnemu Najprzewielebniejszemu JMci Xiędzu Biskupowi lwowskiemu, Archymandrycie uniowskiemu, naszemu Wielce Mościwemu Panu i Bratu.

Jaśnie Wielmożny Najprzewielebniejszy Xięże Biskupie, nasz Wielce Mości Panie i Bracie. Viget w sercach nas wszystkich rozmnażać a nie umniejszać gloriam Divini cultus, że jednak zachodzi praeiudiciosa de nova radice erectio w Bednarowie, — gdzie jest ab antiquo na inszym gruncie stara cerkiew od Wielebnych Ojców Franciszkanów halickich in fundo Wielmożnego JMci P. Jana Ostrowskiego, skarbnika sanockiego, brata naszego zaczęta, — non tam zelo Divi cultus, quam adimendi gratia et ascribendi alienum fundum, zaczym ziemia nasza instat praesentibus do Jaśnie Wielmożnego Waszeci Mscom Pana i brata, abyś tę demoliować, — ex quo na tamtym miejscu dwór Ich Mościów Panów Ostrowskich bywał,[1]) — rozkazał et in posterum similem in fundo alieno erectionem nie pozwalał. O co jako uniżenie upraszamy, tak za odebranie tej łaski aeternam do zasługiwania zapisujemy w sercach swoich gratitudinem, Jaśnie Wielmożnego Najprzewielebniejszego Mscom Pana życzliwi bracia i słudzy. Roch Jabłonowski, podstoli trębowelski, marszałek koła rycerskiego prześwietnej ziemi halickiej m. p. W Haliczu die undecima Septembris, millesimo septingentesimo vigesimo quinto anno.[2])

---

[1]) Ся причина подана мабуть для покритя властивої, яку я подав висше.

[2]) *Castr. Halic.* t. 226, p. 139—140.

16.

Екскомунїка в Галичи 1729 р.[1])

Др. Іван Франко оголосив печатию два документи, які дотикають церковної екскомунїки в Галичинї. Перший випадок мав місце в селї Кунинї 1766 р.[2]), другий в селї Мшанци 1773 р.[3]). Подаю з галицких ґродских книг львівского краєвого архіву (т. зв. Бернадиньского) ще вчаснійший випадок, а іменно з 1729 р. Є се „formula absolutionis de paena excomunicationis," яку виставив „Reverendus ac Religiosus in Xto Pater Siedlewicz, officialis dioecesis hall. ritus graeci" міщанинови міста Галича Михайлови Вартановичеви і его жінцї, а яку облятував Вартанович 18. липня 1729 р. в галицкім ґродскім судї. Ся формула звучить так:

Oznaymuię IMciom Xięży hall., że otrzymali od nas absolucyą pani Wartanowiczowa z panem Michałem mężem swoim; wolni są do nabożeństwa w kościołach i cerkwiach świętych i konwersacyi z prawowiernemi, na co się podpisuję. W Kryłosie die 10. Julii 1729 anno. Antoni Siedlewicz[4]).

---

1) *Руслан* 1907, ч. 166.

2) *Житє і Слово* II, ст. 273—7.

3) *Франко*: Материяли до культурної історії галицкої Руси XVIII. і XIX. віку. Львів 1902, ст. 47—50.

4) *Castr. Halic.* t. 230, p. 1191.

Документ датований з Крилоса. В селї Крилосї був монастир, який, як каже ревізия ігуменів з 1724 р., був „pod direkcyą W. O. Officiała Halickiego“[1]). Галицким офіциялом був 1729 р. Антін Сїдлевич. Правдоподібнїйше одначе, що повисший документ датував Сїдлевич не з сего Крилоса, а з Крилоса св. Успеньского, катедрального, який єствував при катедр. св. Успеньскій церкві в Галичи[2]). Знаємо, що окружний лист про відпуст з 1759 р. виданий епископом Львом Шептицким „в' Крилосѣ катедрѣ нашой Галицкой“,[3]) так само пастирский лист епископа Скородиньского з 1805 р. виданий „w Kryłosie przy katedrze naszey Halickiey“.[4]) Михайло Вартанович названий в вступній канцеляриййній формулі „famatus“, що означає міщанина,[5]) а був він, як низше побачимо, галицким міщанином. Мабуть отже Сїдлевич датував сей документ з Крилоса св. Успеньского в Галичи (подібно, як низше поданий документ датований „na plebanii hall.“), що зовсім імовірне з огляду на висше згадані датованя з сего Крилоса епископских листів, як також з огляду на се, що Вартановичі, які в тім документї виступають, були галицкими міщанами.

Безпосередно про причину сеї екскомунїки зі згаданої формули не довідуємось. Перший ґубернатор Гали-

[1]) *Коссакъ*: Шематизмъ провинціи св. Спасителя Чина св. Василіа Великого въ Галиціи. Львів 1867, ст. 146.

[2]) *ibid.*

[3]) *Франко*: Материяли ст. 15.

[4]) *ibid.* ст. 181.

[5]) *Новицкій*: Справочный словарь юридическихъ терминовъ древняго актоваго языка югозападной Россіи. Кіевъ 1871, ст. 27 (і 24 sub voce „славетный“).

чини, ґр. Перґен, згадує в своїм мемориялї з 1773 р. що духовеньство в Галичинї кидало екскомунїку як на одиницї, так на громади, коли не хотїли платити десятин[1]). Нема сумнїву, що й на Вартановичів кинено екскомунїку за неплачене десятини. Про се можна вносити зі слїдуючого документу, в якім виступають обое Вартановичі, а який рівночасно з формулою звільненя від екскомунїки облятував Михайло Вартанович в галицкім ґродскім судї:

Niżey na podpisie wyrażony znam tym skryptem moim, iż mi się zadosyć stało w wypłaceniu grzywien sto y oddaniu puł kamienia wosku na kościół farny halicki, tak według dekretu miasta hall., iako y według kombinacyey przyjacielskiey, od sławetney Doroty Grzyzkiewiczowej, sławetnego Wartanowicza małżonki, z których grzywien y puł kamienia wosku też sławetną Wartanowiczową ninieyszym kwituję skryptem y dla lepszey wagi ręką moją własną podpisuię się. Działo się na plebanii hall. roku 1729. Xiądz Józef Sakin komendarz kościoła farnego halickiego m. p.[2])

Мабуть ся екскомунїка змусила Вартановичів до зложеня сеї десятини, визначеної декретом міста Галича і „według kombinacyey przyiacielskiey".

Львів, 8. липня 1907.

---

[1]) *Finkel*: Memoryał Antoniego hr. Pergena, pierwszego gubernatora Galicyi o stanie kraju (z roku 1773). Львів 1900, ст. 14.

[2]) *Castr. Halic.* t. 230, p. 1192.

17.

Стан приходу в селї Черниховї в р. 1761.[1])

(На основі візитацийних актів).

В 60-их роках XVIII. ст. відбував Николай *Шадурский* „Protonotarius Apostolicus, Causarum Curiae Illustrissimae Suae Excellenciae Judex Delegatus, Generalis Dioecesis Leopoliensis Visitator“, ґенеральні візитациї приходів львівскої дієцезиї[2]). Візитацийні акти переховують ся в архіві гр.-кат. митрополичої конситориї у Львові.[3]) Таку ґенеральну візитацию відбув Шадурский дня 9. старого стилю лютого 1761. р. і в селї *Черниховї* (нинїшного тернопільского деканату). Візитацийні акти приходу в сїм селї носять титул: „Visitatio Grlis Ecclesiae Parochialis Czernichoviensis, die 9-na mensis Februarii v. s. millesimo septingentesimo sexagesimo primo anno expedita“. Акти, які маю в руках, є сучасним відписом[4]), зладженим для черниxівского приходу з ориґінальних візитацийних актів,

---

[1]) *Руслан* 1905, ч. 160.

[2]) *Шараневичъ*: Черты изъ исторіи церковныхъ бенефицій и мірского духовеньства въ Галицкой Руси 2 вид. Львів 1902. ст. 188—90.

[3]) *ibid.* ст. 190.

[4]) Нинї находять ся они в архіві родини Барвіньских у Львові під ч. 3.

як свідчить додана при кінци клявзуля: „Ex Actis Visitationis Grlis extractt — et sigillo Illmi et Rmi Dni Dni Leonis in Szeptyce Szeptycki, Eppi Leopoliensis, Haliciensis et Camenecen. Pod., Abbatis Commendatt. Mielecen. Comunitt.“ Відпис осмотрений власноручним підписом Шадурского з повним єго титулом і Григория Мединьского, що підписаний яко „Presen. Visitt. Notarius“[1]). Доховалась і печатка Льва Шептицкого, досить великих розмірів, з родинним гербом Шептицких, витиснена на папери приложенім на розроблену муку. Відпис згаданих актів складаєсь з 9 карт „folio“ тодїшного канцелярийного паперу. Записаних карт 5, прочі чисті. Оправа нова; не було єї давнїйше, через що папір дуже замок і в богато місцях є дїри. Язик візитацийних актів макаронїчний польский. Письмо Мединьского дрібне, але дуже гарне й виразне.

Акти візитациї черняхівского приходу подїлені на сїм уступів, після них отже буду переходив стан сего приходу в 1761.

Село Черняхів.

В сїм уступі подана властиво лиш история і опис черняхівскої церкви. Церква „Рождества Пресв. Дїви Мариї“, збудована з дубового і соснового дерева[2]), з копулою, побитою білою бляхою, „krzyżową strukturą wystawiona“, побита ґонтами до самої землї, дуже простора і „wspaniała“, бо аж о двох каплицях. Дверий двоє, однї дубові, другі соснові; підлога дубова. История

---

[1]) Сей відпис зладжений якраз єго рукою.

[2]) Нинї є там вже мурована церква.

церкви дуже коротка: „Roku 1755-tego, (iako edocet na odzwierzu nadpis) za konsensem ut narratur, Rmi officii Brzeżanensis, sumptem Gromadzkim, a staraniem Xdza Parocha loci ninieyszego, wyfundowana, successive zaś od Przewielebnego X-a Alexego Lipnickiego, Dziekana pro nunc Zborowskiego, pobenedykowana". Довкола церкви цвинтар, на нїм дзвінниця побита ґонтами, з трома дзвонами. Внутр церкви „менза" мурована, довкола обставлена сосновими тертицями, в нїй „Antemiss Illmi olim Athanasii Szeptycki, Eppi pro tunc Leopolien., de anno 1723-tio z Reliquiami". Церковні знаряди вичислені в другім уступі специяльно. В першім уступі згадано про деякі з них, але они нїчим не цїкаві, пр. дервляний хрест, сьвічники цинові, мосяжні й деревляні; цинові мирницї, шклянні ампулки, дзвінки спижові й мосяжні і т. д. Згадати треба хиба ще про плащеницю, яка „na płutnie kramnym odmalowana".

Церковні знаряди.

Замітного між церковними знарядами нїчого тут не находжу. Згадаю хиба про „Kielich... pure srebrny z pateną y gwiazdą od X-a Parocha za 14 talerów bitych kupiony" і про образ „Incarnationis płucienny, per extensum rozwieszony" над вівтарем. Проче, се ложечки, воздушки, корпорали, стули, пурифікатори і т. д.

Образи.

З образів замітний образ Пресв. Діви Марії „na blacie drewnianym, ut narratur łaskami słynący[1]); na

[1]) Сей чудотворний образ, який має походити з XVI. ст., є й нинї в Черниховї.

nim koron srebrnych dwie, tabliczka in quadrum srebrna większa iedna, a druga mała y wotum in forma serca iedno"; образ „Bmae Matris Dolorosae, in sinu suo Filium gestantis, na blacie drewnianym"; антепедиюм з образом „Depositionis in sepulchrum Xti Dni" на дереві, образи Св. Михайла Архангела на дереві, „decollationis S. Joannis Baptistae" і „Источника" на полотнї; два образи Св. Николая, образ Св. Ілї і „decollationis" Св. Йоана Хрестителя рівнож на полотнї; „Sąd Pański y Passya Xtusowa, stacjami na płutnie malowane, stare".

Церковні книги.

З церковних книг вичислено: євангелиє, апостола, трифолой, октоїх, триод постну, служебник „in folio", малий требник „in 8-vo minori", псалтир, часослов, „wszystkie te druku Lwowskiego". Триод цьвітна київска, „mszał", требник і „Troie nabożeństwa" унївскі; Ключ „Разумѣнія" „kaznodzieyska", деякі з них „ad normam correctae Illmi olim Metropolitani, typis editae poprawne" і всї „pro hoc loco popodpisowane".

Церковні ґрунти.

Ерекция для церкви в Черниховї надана „gratiose" доперва 1760. р. Ерекцийний акт виписую дословно з візитацийних актів. Він з всего найцїкавійший.

W Imię Oyca y Syna, y Ducha Swiętego, Amen. — Helena z Zamoyskich Potocka, Woiewodzina Poznańska, Kołomyiska etc. Staroscina. — Chcąc, ażeby w dobrach dziedzicznych, we wsi Czernichowie, do klucza

Tarnopolskego należącey, prawom moim dożywotnim, iako y opiece naturalney nad synami moiemi, Piotrem Starostą Sniatyńskim, Franciszkem y Wincentym Potockemi, Woiewodzicami Poznańskemi, małoletniemi, tudzież JW. Jm. Pana Józefa Potockego, starosty Leżayskego naystarszego syna mego podległych, chwała Bozka nie ustawała, ale owszem krzewiła się, y pragnąc, ażeby ludzie w pożytku dusz swoich korzystali: Oznaymuię tym wiecznym funduszem moim y zapisem, y synów moich imieniem uczynionych, że do Cerkwi w teyże wsi będącey, zdawna wystawioney, pod Tytułem Narodzenia Nayświętszey Maryi Panny (która lubo dotąd wolne miała używanie gruntów, lecz przez erekcyą ufundowania y opisania onych nie było) dla sustentacyi Parochów przy niey zostawać maiących. Iako to nayprzód rezydencya kapłańska na pułnoc, z ogrodem, sadem, w którym y pasiekę trzyma, tudzież z ogródkem około cmentarza cerkewnego, na dziesięć grząd, gdzie szpital ma się fundować dla ubogich: Pola do orania w pierszey ręce w Zastawkach ku Nesterowcom, między gromadzkiemi wymiarami na dni sześć; w drugey ręce od Kurowiec na Zalisiu, także między wymiarami gromadzkemi na dni sześć; z sadkem na tymże Zalisiu przy drodze od Kurowiec czereśniowym dokoła okopanym; w trzeciey ręce od Horodyscz, także między gromadzkiemi pomiarami, pola na dni dziewięć, sianożęci na Chomach obok gromadzkich na kossarzów pięć; na błocie od Hladek około bezedni na kossarzów siedm; w Chaszczach od Nesterowiec na kossarzów sześć. Te zaś grunta y kapłanów przy tey Cerkwi wiecznemi

czasy zostawać mających od wszelkich danin, powinności dworskich, rogowszczyzny bydlęcey, dziesięcin zbożnych, świnnych, owczych, y od wszelkich ciężarów, do pospólstwa należących, uwalniam, y przy samey tylko powinności należącey do Zwierzchności Duchowney, onych zachować chcę, wolni będą oraz Parochowie, teraz y na potym prezentowani, od dziesięciny pszczelney, a to od tey pasieki, która na mieyscu do Cerkwie nadanym wyżey wspomnionym sytuowana będzie, którą to erekcyą dla większey wiary, wagi y waloru, ręką moią własną przy przyciśnieniu zwykłey pieczęci stwierdzam. Datt. w Tarnopoln d. 6-ta Maij 1760. (:L: S:) — H. Potocka. Woiewodzina Poznańska.

„Pracowici“ Петро Павлів, Пилип Ткач, Василь Гриньчишин зять, Василь Сич „caeterique Parafianie y Obywatele“ черняхівскі зізнали „pod sumieniem“, що парох „w onych spokoyney possessyi zostaie“. В часї візитациї дораджено парохови, щоби згадану ерекцию як найскорше облятував в ґродских кременецких актах[1]).

Місцевий парох.

Парох Стефан *Білиньский* дістав презенту від Йосифа Потоцкого, воєводи і ґенерала київских земель, великого коронного гетьмана, з датою Броди „die 18-va mensis Augusti 1741 anno“. Висьвячений „ab Illmo et Rmo Dno Athanasio Szeptycki, Metropolitano totius Russiae, super quo formulas consecratonis suae, de datt.

[1]) Щоби якийсь акт був важний, мусїв бути облятований, то є втягнений до ґродских книг гл. *Balzer*: Kancelarye i akta grodzkie w wieku XVIII. Lwów 1882 ст. 4—6.

w Uniowie die 25 mensis Martii 1742-do anno produxit". Метрики провадить четвераки. „Kazusów teraznieyszey edycyi niema". До церкви належить парохіян: „Nr. 60". Около великодної сповіди нічого не дають на вино і проскури. Передтим був звичай, давати збіже, але той устав. „Proskurnicy" платять по три гроші. Брацтва в селї нема. Школа зараз під цвинтарем, в якій мешкає дяк і дїти „w nauce Chrześciańskey edukuie". Парохіяни платять тепер „po szóstaku", а передтим платили „po czetwerykowi zboża miary załozieckey, y dwa razy do roku po groszy trzy świątecznego". Остатне речене досить затерте, але можна відчитати: „Swic dla dobrego Diaka zwykł często Paroch [ods]tempywać".

Decretum Reformationis.

Взагалї візитатор Шадурский був вдоволений зі стану черниxівского приходу, а церкву „z obfitym umysłu ukontentowaniem" уважав „w tym kraju, z innemi wspaniałością in superficie nieporównaną". Парох дістав похвалу за се, що зі згляду на небезпеченьство огня перенїс свою „резиденцию", яка була в сусїдстві цвинтара, в глуб села і то з власною шкодою, постарав ся о ерекцию і „praeterea ku pomnożeniu chwały P. Boga zabiegi czynić do dziś nie przestaie". Позаяк одначе селянин Назар Болотник заложив собі обійстє під самим цвинтарем, Шадурский парохови „monendum go z ambony po trzykroć, y ieżeliby do roku nie [. . .]nił, etiam za wyklętego ogłosić w Cerkwiach Pleskowieckiey, Jankowieckiey, Hładeckiey, y domowey Czerniechowskiey dysponował".

Також наказав постаратись о „księgi kazusów teraźnieyszey edycyi“ та щоби парохіяни „novitates nie zmyślali, ale dawnym rządząc się zwyczaiem, proskurne Oycu Duchownemu swemu corocznie oddawali“, а дякам „iuxta antiquam consuetudinem zbożem płacili“. Колиб „in eo sprzecznemi byli, żaden tam na kondycyę za pieniądze stawać nie będzie się ważył, y kapłan też swoie proskury dawać nie będzie obligowanym rozrządził“. Також дякам „inaczey z niemi kontraktować pod karą stu plag zakazał“.

Се образ стану черниxівского приходу 1761 р. на основі візитацийних актів.

18.

Напад опришків на двір Коженьовских в Цуцилові 1762 р.[1])

(*Протоколи зізнань опришків*).

В ґродских галицких книгах, перехованих в „*краєвім Архіві актів ґродских і земских*“ (т. зв. Бернардиньскім) у Львові найшов я два протоколи зізнань опришків, які 1762 р. напали були на двір шляхтича *Коженьовского в Цуцилові* (в Надвірнянщині).

Докладної дати сего нападу не знаємо, хоч з огляду на се, що в протоколах згадуєсь про напад инших опришків на двір п. Струпчевского в Черемхові 1. марця 1762 р.[2]), треба класти сей напад на час около марця — листопада с. р., то є до хвилї, в котрій опришки, які напали на двір в Цуцилові, зловлені в Делятинї на ярмарку, зізнавали в суді та маґістраті.

Зловлених опришків переслухувано два рази. Перший раз дня 27. листопада 1762 р., *в галицкім ґродскім суді* в присутности Каєтана Вренцкого, бурґрафа

---

[1]) *Руслан* 1905, ч. 144—147. Инші материяли до історії галицко-руского опришківства, які я зібрав в Бернардиньскім архіві й збираю дальше, будуть в своїм часї оголошені печатию.

[2]) Про справу нападу на двір в Черемхові гл. *Castr. Halic* t. 277, p. 716 -17 і 1263.

і субделеґата ґродского галицкого та Михайла Томича Березовского, заприсяженого субделеґата ґродского галицкого.[1]) В нападї на цуцилївский двір брало участь вісьмох опришків (зглядно 6, бо двох з них брало лише участь в змові, як низше побачимо): 1. Стефан *Калиняк;* 2. Стефан *Качулка;* 3, 4 і 5. Василь, Іван та Петраш *Хромінцї* (Хромінчуки, Хромінчаки); 6. Василь *Дудчак* (Дудка, Дудчин); 7. Василь *Боднарчук* (Bednarczuk) і 8. Антін *Космацкий.* З тих зловлено лише пятьох: Калиняка, Качулку, Петраша Хромінця, Космацкого й Боднарчука в Делятинї на ярмарку. Прочі три опришки, Василь та Іван Хромінцї й Дудчак повтїкали. Зате до відвічальности в галицкім судї потягнули Дудчакового батька, старого Івана *Дудку* й четвертого брата Хромінцїв, *Стефана.*

В галицкім маґістратї зізнавали зловлені опришки 29. листопада 1762 р. в присутности Теодора Олескевича (praesidens), Андрія Смульского, Томаша Тизїковича, Теодора Комажиньского, Яна Баляковского й Матвія Кашуби (consciti). На протоколї підписаний Домінїк Павловский (notarius civitatensis).[2]) Калиняковн, Качулцї і Петрашеви Хромінцю ставили питаня, відтак брали їх на тортури й припікали огнем. Боднарчука та Космацкого взяли відразу на тортури. Івана Дудку та Стефана Хромінця увільнено ще мабуть в судї, бо в ма-

---

[1]) *Castr. Halic.* t. 279, p. 4391—4408. Sabatho post festum Stae Catherinae Virginis et Martyris. Облятував 4/XII. в гал. ґродї Станїслав Коженьовский (Sabbatho ante festum S. Nicolai Episcopi). Зізнаня протоколярні затитуловані „Liberae confessatae“

[2]) *Castr. Halic.* t. 279, p. 4408—4426. Actum in loco turturarum feria secunda in vigilia Scti Andreae Apostoli. Облята та сама, що й повисших зізнань. Титул „Confessatae corporales“.

ґістраті вже їх не переслухували. Цікаво, що Калиняк старав ся звалити всю вину на Качулку і Боднарчука, сї знов на Калиняка, а Петраш Хромінець заявляє, що єго братя силоміць з собою взяли на розбій. Як закінчилась справа, не знаємо з протоколів. Але без сумніву всїх зловлених опришків страчено.

Протоколи зізнань опришків подаю в вірнім перекладі (они зладжені в польскій мові), подекуди подаючи лише зміст (особливо при частих повторюванях). Задержую особливо в характеристичних уступах вислови й реченя оригіналу. Деякі лише реченя в судових протоколах подано в oratio recta, маґістратскі протоколи подані в цілости в oratio recta. В обох протоколах стрічають ся часом реченя в oratio recta в рускій мові. Все те, що є дословним перекладом протоколів (не змістом), беру в знаки наведеня. Хоч опришки зізнавали два рази, то я подаю їх подвійні зізнаня, бо і в одних і в других находить ся щось характеристичного. Повторюваня одного й того самого пропускаю, або подаю зміст. Наперед подаю протоколи зізнань в суді, опісля в маґістраті на тортурах.

I.

З опришків зізнавав перший в *галицкім ґродскім судї* „illaboriosus“[1]) Стефан *Калиняк*, возьний.

---

[1]) „Illaboriosus“, — титул, який придано в прот. опришкам, значить: „*неробочий*, *бродяга*“, такий, що не має якогось занятя пор. sub voce „неробочий“ *Новицкій*: Справочный Словарь юридическихъ терминовъ древняго актоваго языка юго-западной Россіи. Кіевъ 1871, ст. 16; *Пискуновъ*: Малороссійско-червонорусскій словарь живаго и актоваго языка. Кіевъ 1882 (2 вид.) ст. 154.

„Родом з дідів прадідів з Волосова, з части панів Телєфусів; там родив ся і виховав ся, літ має від уродженя над сорок; там оженив ся, з молодших літ надслугував коло двора, був побережником, потім зроблено єго возьним; бавив ся[1]) господарством. До забійства Коженьовских намовив єго Василь Боднарчук, а не вчинив сего з власної волї; тягнулось то півтора року, нїм до сего забрались. З своїми гадками нїкому не звіривсь, нїхто єго не радив ся; радили ся з ними Боднарчук і Качулка. До забійства збиравсь півтора року; з Боднарчуком і Стефаном Качулкою умовлялись в Іванівцях і Товмачику. Зібравшись у Антона Космацкого, звідти вечером прийшли під Волосів, пятьох їх: Стефан Качулка, Василь Дудка[2]) і трех братів з Микуличина, Хромінців, Василь, Іван і Петраш. Хромінцї остали за селом, а Стефан Качулка[3]) і Дудка прийшли до него (до Волосова), бо він по змові вернув наперед до дому і взявши єго з собою разом, знов зійшлись і прийшли до Цуцилова. Під Цуциловом сїли в долинї, побачивши в селї сьвітло, не відомо, чи в дворі пана Слонецкого, чи де инде. Як сьвітло погасло, оден перед другим поприсягли, що оден другого в небезпецї не відступить, а напившись горівки з барилки, так говорили: „Стрясем[4])

[1]) Слова характеристичні в протоколах.

[2]) Має бути Василь, як я подаю в текстї, бо Іван, батько Василя, не брав участи в нападї. Івана подано в протоколї помилкою (пор. зізнаня Калиняка в маґістратї).

[3]) Тут замість Стефан, хибно подано в оригіналї Іван Качулка.

[4]) Сего характеристичного слова взагалї часто уживали опришки.

пана Коженьовского, стрясем і жида“, що мешкав в камениці в Цуцилові на Телєфусівскій части. Прийшовши під двірок, де мешкали паньство Коженьовскі, вернув назад, а тамті пять напали на двірок. Він анї сам, анї через нікого не давав їм знати, они самі наперед змовились з ним і прийшли до него. Не знає, хто був на сторожі, а котрі вскочили до мешканя, котрий забив паньство Коженьовских і як їх забито, „bo się od płotu, przyprowadziwszy onych, zawrócił nazad“.

„У Качулки бачив сокиру, а у Дудчака рушницю, про инших не знає, яке мали оруже. Не знає, яку добичу і кілько гроший взяли, бо з ними по забійстві не бачив ся, они до него не приходили, аж в сїм неділь сам до них пішов до Івановець по обіцяну корову за „nastręczenie“ і напроваджене на паньство Коженьовских. Корови не дали, лише трийцять тинфів вроцлавских, виділених на него і лишених у Боднарчука. По виконаню забійства вернули назад до Івановець до Антона Космацкого і там дїлились добичию, сїмох їх: три Хромінцї, Качулка, Дудчак, Боднарчук і Антін Космацкий. Чим, якою добичию дїлились, кілько котрому припало, не знає“[1]).

Другий опришок „illaboriosus“ Стефан *Качулка* так зізнав:

„Родив ся в селї Новоселицї на Угорщинї; малим випровадив єго отець з Угорщини, виховавсь і оженивсь в Волосові на Телєфусівскій части; лїт має 40; потім перейшов до Товмачика і бавив ся господарством. Сте-

---

[1]) Дальше не відповів; з 12 поставлених питань на 10, 11 і 12 відповів, що не знає о нїчім більше.

фан Калиняк возьний прийшов до Івановець до Боднарчука і вабив єго, говорячи: „Ходи зі мною і більше собі прибери людий, щоб ми могли гроший у пана Коженьовского дістати, бо має гроші, я сам бачив“. Стефан возьний прийшов в тиждень другий раз до Івановець і намовляв Боднарчука, Космацкого і єго до забійства Коженьовского і рабунку. Боднарчук вимовляв ся, не хотів іти, бо бояв ся своєї челяди, щоб она сего не виявила, але на те зізваляв. В тиждень по другій намові прийшли в ночи до Івановець до Антона Космацкого три Хромінці з Микуличина, намовлені возьним; в день сиділи на горі сьвітлиці; ночию Хромінці нарадившись з Космацким, пішли з Василем Дудчаком і з ним до Цуцилова, а Боднарчук і Космацкий самі іти не хотіли, лиш їх самих вирядили. Тоїж ночи, як вийшли з Івановець, ідучи до Цуцилова, вступили до возьного до Волосова, бо при змові казав, як будуть іти, до себе вступити і без него не йти. Звідси пішли разом з возьним до Цуцилова. Прийшовши під село, возьний сказав ті слова: „Зістаньте ви ту, а я піду поскочу, чи сплять паньство К-скі і чи нема там яких гостий або сторожа.“ Вернувши до них і взявши їх з собою перед сам двірок, припровадив аж під вікна і сказав: „Ідіть-жеж тепер, пан сам спить на ліжку в сьвітлиці, гроші в шкатулї під головами, пістолєти і шаблї висять на стінї над ліжком“, а сам вернувсь назад. Прийшовши до двірка на рабунок і по добичу, не могли добутись дверми; тому повибивавши вікна бучками, вскочили напрасно до сьвітлиці; два Хромінці, Василь і Іван, пірвали сплячого на ліжку п. Коженьовского і почали дусити, а коли він вирвавсь

і вхопив за пістолєти, оба Хромінції вирвали єму пістолєти, кинули ним об землю і почали єго рубати. Тимчасом п. Кож. втік на потемки до комори, але Іван Хромінець кинувсь за ним і зарізав єго ножем. Серед замішаня вибігла панна з сьвітлиці на двір і почала втікати. Петраш Хромінець зловив її і з Василем Дудчиним запровадили до сьвітлиці. Саму паню Коженьовску зловили в сьвітлиці, позатикали вікна, засьвітили, питали її о гроші і самі всюди гроший шукали. А зі злости, що найшли мало гроший, добув Василь Хромінець шаблї п. Кож., почав паню рубати і забив її. Він також забив панну. По забитю пп. Кож. взяли пару пістолєтів, рушницю, дві шаблї, одну оправну, другу чорну і штуку кармазину. „Гроший не знаю, як богато“. Коли питали паню К-ску о більше гроший, сказала: „Więcej pieniędzy niemasz, ale u Żydów są na pożyczeniu“. По забійстві пішли лїсами до Івановець і в хатї Космацкого ділив добичу Боднарчук. З гроший дісталось кождому по 20 зл. Пайку возьного затримав Боднарчук і в кілька неділь єму дав. Кармазин дістався Боднарчукови; обі шаблї, рушниця і пістолєти дістались Хромінцям. Стефан Хромінець не ходив з братьми на розбій, про те не знав і нічого не дістав, а хоть шаблї найшов в своїм огороді, не знав, відки там взяли ся; найшовши їх, дав добровільно знати до двора і віддав там“.[1])

Третий опришок „illaboriosus“ · Петраш *Хромінець,*

[1]) Качулка боронить невинного Стефана Хромінця. Дальше не хотїв відповідати „powiadając, że to mu się *pierwszy raz trafiło*“. Слова дуже характеристичні. На 10, 11 і 12 питанє відповів, що не знає о нїчім більше.

одинокий зловлений з трех братів, які брали участь в забійстві К-их, так зізнав:

„Родом з Микуличина, дібр Цетнера, коронного обозьного; там виховавсь і оженивсь. Має 20 літ. Бавив ся господарством. Не знає, хто намовляв до забійства К-их, бо не був в Іванівцях, як сходились на раду, „але вже йдучи на той розбій, братя мої Василь і Іван Хромінці силою мене з собою з мого дому взяли“[1]). Не знає, як давно, від якого часу, чи возьний, чи самі до сего збирались, знає лиш те, що зібралось їх сімох в Іванівцях, він, Василь і Іван Хромінці, Ст. Качулка, Вас. Дудчак, Вас. Боднарчук і Антін Космацкий. Они три, Хромінці, прийшли в ночи до Ант. Космацкого, там в день сиділи на горі будинку; вечером прийшли тут з Товмачика Качулка і Дудчак та Боднарчук, івановецкий підданий. Боднарчук і Космацкий виправили їх до Цуцилова. Вийшли в ночи, йшли лісом, званим Хворосна[2]) при смолянім каганци, а прийшови під Майдан, кинули каганець і на потемки йшли до Волосова; коли їх день захопив, лежали цілий день в Потоці (?!) під Волосовом[3]) аж до ночи, а в ночи прийшли під село Волосів: він, Василь Хромінець і Вас. Дудчак остали за селом, а Іван Хромінець і Ст. Качулка пішли в село до возьного. Потім

[1]) На трете питанє відповів, що не знає о нічім.

[2]) Подано також „Хоросна“.

[3]) Такої місцевости під Волосовом нема. Є лиш Потік чорний коло Ослава, але в иншім напрямі. В маґістраті зізнав Петраш, що цілий день перебули в „Połoczynie“ під Волосовом. Тут, очивидно, якась недокладність в протоколї. Пор. мої уваги при зізнанях Петраша в маґістраті. Бо щоби лежали цілий день в „потоці“, в се менї не хоче ся вірити.

всї разом пішли до Цуцилова, а возьний припровадив їх аж до двірка пп. К-их, що тоді вже спали і ознаймив їм, що гроші є під головами у п. К-го, а оруже висить на стіні. Тоді лишив їх, а сам вернув до Волосова".

Опис самого нападу на двір в зізнанях Петраша Хромінця подібний до опису в зізнанях Качулки, з тою ріжницею, що Петраш подає ще инші подробиці, а іменно.[1])

„Петраша Хром. і Вас. Дудчака лишили на сторожі коло вікон і дверий; К-го дусили, присївши єго на ліжку; Качулка вдарив К-го сокирою в потилицю; сьвітили, шукаючи К-го, який їм вирвавсь; пані К-а і панна просили, щоб їм дарували житє; шукаючи гроший в сьвітлиці, добули шабель, рубали по стінах і кололи образи; з огляду на се, що більше гроший не найшли, а ще більше тому, що п. К-а пізнавши Ст. Качулку, назвала єго по імени, Качулка вискочив вікном на двір і кликнув на Івана і Василя Хромінців, що лишились в сьвітлиці: „Постинайте та позабивайте обі, щоби не остались при житю", „którzy tyrańsko szablami zrąbali y na śmierć pozabijali". З добичі взяли 20 талярів битих і 5 вроцлавскими тинфами[2]). П-ї К-а казала, що гроші розпожичені жидам на скуплене волів до Вроцлава. До Івановець вертали иншою дорогою і ще не доходячи до села, хотіли в лїсї ділитись добичию, але надумались, щоби „od Was. Bednarczuka i Ant. Kosmackiego nie byli potajemnie z dobyczy infestowani". Досьвіта прийшли до

---

[1]) Щоб не повтаряти одного й того самого, я повтореня пропускаю і подаю лиш те, чого нема в попередних зізнанях.

[2]) Дальше про добичу подає те саме, що Качулка.

Івановець до Ант. Космацкого[1]). Більше ніхто инший з сего не дістав нічого, ніхто о тім не знав, нікого більше з ними не було і не змовлялись більше на нікого. Стефан Хромінець о тім не знав, тоді дома не був, але на панщині в Делятині через дві неділї, як они ходили на розбій; шаблю, як рознеслась вість о забійстві К-их, закопав Іван *Х*ромінець, утїкаючи, потаємно в огороді Стефана в горосї. Отець Стефана, також утїкаючи, ознаймив синовій Стефанисї, що Іван щось в їх горосї закопав, „którą do Pniuwia wzięto".[2]) Гроші з добичі на хлїб „wyexpensował", де инші поділи, не знає"[3]).

Четвертий „illaboriosus", Василь *Боднарчук*, зізнав:

„Родом з Івановець, дібр Цетнера, коронного обозьного. Родивсь в Ракївчику, в Іванівцях зріс і оженивсь, лїт має 34. Провадив значне господарство. Стефан Калиняк, возьний, сам з власної волї від трех лїт ходив до Івановець і Товмачика і намовляв на К-го, говорячи, що вже той пан К-ий більше як рік хорує і нема нікого, сам дїд з бабою, а гроший має 40.000 готових. Возьний з Качулкою і Дудчаком, товмацкими підданими, нараджувавсь над забійством та зрабованєм К-го і єго намовляв і до сего „animował". Ходив, намовляв і збирав компанію, в Товмачику намовив Дудчака і Качулку, зате Качулка намовив Хромінців з Микуличина (Василя, Івана і Петраша), яких возьний заохотив значною добичею. Возьний був провідником до рабунку".

---

[1]) Про поділ добичі як Качулка, з тою ріжницею, що по єго словам оден пістолет взяв Боднарчук.

[2]) На 10. питане відповів, що не знає нічого. Петраш боронить Стефана, подаючи притім єго „alibi".

[3]) 12 питане „ignorat".

Про те, як збирались до нападу на двір в Цуцилові зізнає Боднарчук подібно як попередні. Малі відміни в єго зізнанях подаю.

„Хромінції прийшли до Івановець в ночи — досьвіта; єго всї прочі, зібрані у Космацкого, вабили з собою на рабунок, потім лишили єго і Космацкого, а самі пять пішли до Цуцилова і там доконали свого. Більше не знає, бо там не находивсь. „Не був я там і не знаю, що там дїялось“.

Боднарчукові зізнаня що до забраної добичі повинні бути найвірнїйші, бо як знаємо, він дїлив її поміж своїх товаришів. Довідуємось, що оба пістолєти взяв Василь Хромінець (Петраш Хр. зізнав, що оден пістолєт взяв Боднарчук), а крім сего червону єдвабну хустку і срібні тасьми від ладівниці про які попередні не згадували[1]).

Пятий опришок „illaborіosus“ Антін *Космацкий* так зізнав:

„Родивсь в Космачи, в добрах князя Яблоновского, новгородского воєводи. Там вихувавсь, а оженивсь в Іванівцях, добрах Цетнера, коронного обозьного. Має 30 років. Доси нїчим злим не бавивсь[2]). Хто був провідником на місце вчинку, не знає; добре знає, як богато було їх і котрі збирались у него в Іванівцях. Василь, Іван і Петраш Хромінції з Микуличина прийшли до него досьвіта і в день сидїли на горі; з вечера в ніч прийшли до него Ст. Качулка і Вас. Дудчак і закликали Вас.

---

[1]) На 7, 10, 11. і 12. питанє не відповів нїчого. Зізнав також, що з нїким більше не змовлялись, нїкого більше з ними не було і нїкому з тим не звірквались.

[2]) 2. питанє: ignorat; 3. о нїчім не знає; 4. не знає.

Боднарчука, напились горівки, він і Боднарчук виправили прочих до Цуцилова на розбій, а самі остали дома"[1]).

З добичі згадує ще, подібно як Боднарчук, про червону єдвабну хустку та срібні тасьми від ладівниці[2]). По поділї, зізнає Космацкий, розійшлись всї домів[3]).

Потягнений до відвічальности батько Василя Дудчака, Іван *Дудка* (старий) зізнав лиш те:

„Родивсь в селї Порогах, солотвиньского староства; там виховавсь і оженивсь. В Товмачику мешкає 26 літ, має над 60 років. Бавивсь господарством[4]). Хто инших розбійників перестеріг, або переховував, або переховани бачив і дав знати, що повтїкали, як половлено розбійників в Делятинї, „того не знаю і не чув о моїм синї, щоби мав ходити на розбій, або щобим яку „notę" від кого повзяв, що мій син в розбою находивсь і о тім не знаю, на що я готов з людьми сумлїнєм поправити"[5]).

Стефан *Хромінець*, брат трех згаданих Хромінцїв, потягнений до відвічальности, зізнав:

„Родивсь в Микуличинї, в добрах Цетнера, коронного обозьного. Виховавсь на Уграх, оженивсь в Микуличинї. Має 20 років; був зразу на службі, потім бавивсь господарством"[6]).

---

[1]) Reliqua ignorat; 6, 7, не знає.

[2]) Reliqua ignorat.

[3]) Reliqua ignorat; 10, 11. і 12. ignorat.

[4]) 2—11. нїчого не знає.

[5]) Кінцеве речене подане в oratio recta, отже тих слів (з вимкою слова „nota", поданого писарем) ужив очивидно сам сьвідок.

[6]) 2—12. нїчого не знає.

II.

В дальшім тягу подаю зізнаня Калиняка, Качулки, Петраша Хромінця, Боднарчука та Космацкого в галицкім *маґістраті*. Перших трех випитували ще, заким їх взяли на тортури. Боднарчука та Космацкого взяли відразу на тортури і тому власне їх зізнаня в маґістраті дуже коротенькі відповідно до зізнань їх трех товаришів.

Подібно як в суді, так і в маґістраті переслухали першого *Калиняка*. Зізнаня єго як і прочих подані в протоколї в oratio recta[1]). Ось они.

„Я Стефан Калиняк возьний, родом з Волосова. Отцю мому було на імя Гаврило, матери Анна, Степанина донька. Отєць мій родивсь також в Волосові, мати родилась в Тисьменичанах. Отець мій не бавивсь нічим злим, був господарем. Я за житя мого отця не бавивсь нічим злим, пас худобу, зі сваволї не крав, на злі вчинки не змовляв ся в молодих лїтах з нїким; дорісши моїх лїт я оженив ся, взяв собі за жінку Анастазию Костя Костичиного, доньку дїдичного волосівского підданого, котрий не бавивсь також нічим злим і я від мого оженення не бавивсь нїяким гультайством, але вперід робив панщину, а потім був побережником, робив коло кухнї і сповняв ріжні двірскі послуги, а на останок зістав возьним“.

На питанє, чи сам придумав напад на К-ого, чи єго до сего хто намовив, відповів:

„Намовив мене Стефан Качулка і Василь Боднарчук, питаючи мене о се, чи не знаю, де би находивсь шляхтич,

[1]) Зізнаня в суді подані переважно в oratio obliqua, лиш від часу до часу, як я вже висше згадував, в oratio recta.

котрий би мав гроші і було то через півтора року, додаючи менї відваги, що у нас в Микуличинї находять ся оден Василь, другий Іван, третий Петраш Хромінчаки, котрі є так мудрі, що денебудь вчинять що злого, нїколи не виявить ся і притім обіцяли менї корову за се, як бим сказав; і так Ст. Качулка спитав мене о К-го, де він живе, я єму відповів, що в Цуцилові і так на се відповів менї Качулка: „Ходїм до него і так я зізволив на се, а Качулка і Боднарчук збирали других: Василя, Івана, Петраша Хромінчаків і так було нас шістьох, я оден, Качулка, Дудчак, Хромінців трех, а Боднарчук не був з нами, тільки знав о тім, а заким прийшли до мене в ночі, Качулка і Дудчак закликали мене, а Хромінцї були в полї з далека; я прийшов до них з Качулкою і Дудчаком, а напившись горівки, котру мали з собою, пішли ми до Цуцилова, а прийшовши під село, ждали на долинї, поки паньство К-кі не позасипляють; я прийшовши до винницї і привівши їх через плоти аж до двірка просив їх, щоби, як застануть гроші у пп. К-их, їх самих позамикали до комори, а гроші забрали; они ж „affidowali się,“ що не будуть нїчого злого робити пп. К-им, „тільки забравши гроші вступимо йдучи по дорозї до жида на гостинци і там єго стрясемо,“ а я сам покинувши їх, вернув назад домів“.

На дальші питаня відповів так:

„Жінка про те не знала; горівку мали з Івановець від Жида; івоновецкий жид не намовляв єго до сего“ ітд.

Навіть в тій критичній хвилї не забракло Калинякови гумору. Коли судиї спитали єго, відки в дворі

в Цуцилові були сліди жидівских пантофлів, відповів, що *„хиба може котрий івановецкого Жида взяв і за пазуху сховав“*.

На питанє, з якої причини ходив слідуючого дня до Цуцилова на оглядини, відповів: „Прийшов до мене цуцилівский дяк і просив, щоби я пішов на візию, а прийшовши, бачив я перед вікнами жидівскі сліди“[1]). Дальше зізнав Калиняк, що івановецкий Жид мав знати о тім.

На питаня, чи не мали „kointelientii“ з дебеславецкими людьми і з Стояновским, чи они зрабували товмацкого ксьондза декана[2]) і пана Струпчевского,[3]) відповів: „Ні, бо я не був під той час дома.“ Не знає також, хто вирізав Жидів в Голоскові і чи в Цуцилові були з ними Жиди, хибаб тамті знали.

На тортури брали Калиняка три рази. Коли єго перший раз „потягнули,“ зізнав все так, як вперід. З сих зізнань цікаве те, що по єго словам старого Дудки не було, що бачив жидівскі сліди, але не знає, відки взялись. Потягнений другий раз, крикнув: „Господи милостивий, не знаю нічого,“ третий раз: „Не знаю, не скажу нічого.“ Припечений огнем перший раз, крикнув: „Не знаю нічо, не знаю нічо, не знаю нічо, най будуть і шини,“ другий раз: „Мосції панове, не знаю нічого“, третий раз: „Не знаю нічо, пане добротливий, змилуй ся наді мною, не дав бим ся мучити, сказав бим“.

---

[1]) В оригіналї стоїть хибно „składy“.

[2]) Деканом в Товмачи був тоді Шимон Вуйціцкий, *Castr. Halic.* t. 279, p. 4246.

[3]) Про напад на двір в Черемхові *Castr. Halic.* t. 277, p. 716—17 і 1263.

Стефан *Качулка* зізнавав другий:

„Я Стефан Качулка родив ся на Уграх, отцю мому було імя Ігнат, матери Анастазия; отець мій мешкав на Уграх в селї Новоселицї[1]); заробляв на хлїб, мешкаючи на Уграх; звідтам з Угор прийшов до Волосова на часть пана Телєфуса[2]) і мене малого приніс пішки, маючи корови і вівцї. Прийшовши до Волосова не бавивсь нічим злим, як і я сам. Аж доперва минувшого року прийшов Калиняк Возьний до мене, а потім пішов до Боднарчука до Івановець і по три рази намовляв нас, щоб ми ішли до пана К-го, кажучи, що є гроші, будемо мати добичу, а потім, як Хромінчуки йшли з поля, намовляв їх до сего і горівкою поїв, на що ми по другій намові пристали, а Хромінцї ідучи до Цуцилова, взяли у арендара дві кварти горівки".

Дальше дещо пропускаю, бо се лиш повторюванє зізнань попередних опришків, а подаю цїкавійші уступи.

Ідучи на розбій, вступили до возьного: „Возьний був дома, але нам розказав, щоб ми єго закликали: „Не будете знали, як маєте обертатись". В зізнанях Качулки цїкаве те, що він подає докладно оружє, яке з собою мали: „Я мав бучок, возьний також бучок, у Івана Хромінця був бучок і угорский ніж, у Петраша Хр. ручниця, щоби з нею на вартї стояв, у Василя Дудчака сокира, у Василя Хр. топорець. Возьний сам стояв у перелаза на сторожі." Як панна К-а утїкла на двір, ті,

[1]) В судї подав, що в „Новоселицї", в зізнанях в маґістратї записано „w Nowosielcy", отже моглоб бути в „Новосїлцї", але тут очивидно пропущено „i", отже в „Nowosielicy".

[2]) В ориґіналї подано „Tadeusza", очивидно похибкою.

що стояли на дворі налякавшись, почали втїкати, бо думали, що й К-ий втїк, але успокоїв їх Іван Хромінець словами: „Є пан, вжем го зарізав.“ Ще кілька цїкавих подробиць з часу перед і по нападї подає Качулка: „Горівку пили у Космацкого, але він сам тої горівки не пив; жінка Антонова знала о тім, але тої горівки пити не хотїла і плакала і „chałupę z mężem odstompić chciała“. Паювались у Антона Космацкого, а Боднарчук сказав: „Як ви наробили лиха, я того паю не хочу,“ але ми утаїли (sic) і так Боднарчук подїлив нас.“ Подібно як в судї боронив Качулка невинного Стефана Хромінця, так тут боронить і єго і старого Дудку. „Стефана Хр. не було з нами і паю не брав, тільки говорив, що єго брат Василь закопав шаблї в єго огородї. Старий Дудка о тім не знає, бо син Василь Дудчак в своїй хатї мешкав.“ Заперечує, мов би з ними мали бути Жиди або мали їх до сего намовляти та щоб мали мати „kointeliency-ю“ з Дебеславцями і з Стояновским. Не знає, хто колов п. К-го по жилах і руках, бо він в ізбі не був.

На тортурах повтаряв все попереднє. Не знає також, хто вирізав Жидів в Голоскові, хто зрабував п. Струпчевского і товмацкого кс. декана. Паперї подерли Василь і Іван Хромінчаки. Коли єго потягнули третий раз, сказав: „Яворчак Іван з Товмачика перестерігав нас, щоби ми втїкали, кажучи, що Боднарчука зловили за пана підконюшого — Хромінцїв не перестерігав нїхто, тільки як Боднарчука зловили в Делятинї на ярмарку, так они повтїкали.“ Припікали Качулку також три рази огнем, але він нїчого цїкавого дальше не зізнав.

З черги зізнавав Петраш *Хромінець:*

„Родивсь в Микуличині; отцю мому було імя Тимофій, матери Олена з Космача, Зифіракова[1]) донька. Отець мій крав давно, не за памяти моєї. Отець моєї матери Зифірак не бавив ся ні злодійством ні розбоєм. Я до сего часу анї крав, анї розбивав, тільки мене братя мої Іван і Василь до того привели, що ми пішли на розбій до п. К-го. Прийшли братя в середу до мене вечером і казали: „Ходи з нами“. Я пішов з ними через Ослав (зізнаю, що ми пару коний у Пилипів Перерівских з Іваном братом моїм сумерком украли, під Спасом на нічлїгу тої крадіжи був Стефан Головка з Березова вижного і Стефан Рябий[2]) з села Спаса). Василь мій брат ішов з поля з паробком з Пасічної, чи відки инде, не знаю“.

Дальше зізнає, що як прийшли до Івановець до Космацкого, то вилїзли на гору у него, що бавились там в день, що Космацкий давав їм їсти, а Боднарчук прислав раз молока, як посилали єго братя Качулку по горівку, на котру дали два пятаки і т. д.

Петраш подає також троха докладнійше як инші дорогу, якою ішли на розбій. „З Майдану пішли ми ґрунию в Полочину[3]) під Волосовом і там днювали ми

---

[1]) В протоколї подано „Tofirkowa“ чи „Tefirkowa“, але що дальше отець названий Зифірак, тож я поправляю й тут на Зифіракова і се правдоподібнійше.

[2]) В оригіналї „raby“.

[3]) В оригіналї „Połoczyna“. Колиб приняти, як зізнав Петраш в ґродскім суді, що они перележали цілий день в „*Потоції*“ під Волосовом, то тут слово „Połoczyna“ треба читати в тім разї „Potoczyna“. Чи може се означити „поточину“ (потічок), не знаю.

цїлий день в тій Полочинї". З єго зізнань довідуємо ся, що зразу мали опришки замір накинути подушки на голови пп. К-их і тільки грошї забрати. Ориґінально представлений тут спосіб, в який Качулка забив К-ого. Він єго, по словам Петраша, сокирою „zwierzchu rznoł i piłował". На питанє, чи не було якої „exorbitancyi nad płcią białogłowską," відповів Петраш, що нї.

На тортурах зізнав лиш те, що єго отець зі страху втїк, але не знав о тім, як також не знав о тім єго брат Стефан.

Василя *Боднарчука* взяли відразу на тортури. Тут зізнав він так: „Я чув від Василя Дудчака, питаючи єго, чи не ти рубав Жидів в Голоскові, відповів менї той-же: „Я там не був, але Олекса і Василь Питлюки з Майдану малого і Бойко у тих-же Питлюків мешкаючих Жидів зрубали".

Припечений кричав: „Ей ґвалт, не вістенем більше нї о чім, тільки Богу душу винен. О йой, о йой, не знаю, не знаю, не знаю більше нї за що. Не знаю, не знаю, о йой. Господи милостивий, змилуй ся наді мною. Сьвятий Отче Николаю, причини ся за мною".

Також і Антона *Космацкого* взяли відразу на тортури. Крім зойків та боженя, що все вже перше сказав, не зізнав він нїчо цїкавого. Потвердив тільки, що Стефан Хромінець і Іван Дудка о тім не знали й оба невинні.

На тім кінчать ся протоколярні зізнаня опришків в галицкім ґродскім судї та в маґістратї.

Одначе місцевости „Потік, Полочина, Поточина" під Волосовом нема. Після слів „пішли ми *ґрунию* в..." можнаб приняти, що они днювали в *„полонинї*," але сего також не беру ся твердити з певностию.

19.

Літописні записки на осмигласнику Благовіщеньскої церкви в Перемишлї з 1764 і 1770 р.[1])

Між рукописями фамілїйного архіву родини Барвіньских у Львові находить ся (під ч. 2) рукописний „Wosmohłasnyk“ (такий пізнїйший напис на марґінесї), без оправи, не вчаснїйший першої половини XVIII. ст., без початку й кінця. Формат малої 8-ки тодїшного канцелярийного паперу; карт є тепер 74. Цікавий він особливо дуже гарними малюнками (мінїятурами) з св. Письма (в числї 8, оден з них знищений) і інциялами (в числї 7). Колись мусів він належати „*Благовіщеньскій церкві*“ в Перемишлї (на Вильчу)[2]), про що можна вносити із записок на тім же осмигласнику, які відносять ся головно до сеї церкви. Ті записки з рр. 1764 і 1770 писані кирилицею, зжовклим чорнилом, містять ся на вільних сторонах осмигласника (на нотних лїніях), а іменно на теперішній цілій ст. 14 (події з 1764 р.), 28 в долинї й цілій 29 (події з 1770 р.). Нотні лїнії в осмигласнику так само зжовклі, як чорнило записок, нотне письмо одначе писане иншим чорнилом, яке заховало свою чорну краску до нинї.

---

[1]) *Руслан* 1905, ч. 140.

[2]) Сеї церкви нинї вже нема. Про неї гл. *Hauser*: Monografia miasta Przemyśla. Przemyśl 1883, ст. 227 і 230.

Автор записок, без сумнїву сучасник, невідомий. Із кількох вставлених латиньских слів треба припускати, що знав латину. Що до змісту записок, то они, як сказано, відносять ся головно до Благовіщеньскої (попри неї в части й до Сьвято-Троєцкої)[1]) церкви (крім записки про коронацию Станїслава Авґуста), а се вказувалоб на близькі відносини їх автора до згаданих церков (можливо, що ним був сам сьвященик Маршалкевич). Звістки самі по собі мало що цїкавого приносять. Стверджують они хиба тільки факт, що 23. серпня 1770 р. згоріло лише попівство Благовіщеньскої церкви, а не церква[2]). Одначе для історії Благовіщеньскої церкви (попри неї й до Св.-Троєцкої), що від 1412 р. була для православних Русинів-Перемишлян катедрою[3]), можуть мати сї записки певну вартість, тому їх тут дословно подаю, задержуючи всї цїхи ориґіналу.

Рóкꙋ Бж҃ого ҂аѱ҃ѯд (1764) Мц҃а Їанꙋа́рїѧ, днѧ̀ аі҃. (11).

Преставиￂсѧ сщ҃е́нный Їере́й Григо́рїй Маршаⷧкїе́вѣчъ па́рохъ Ст҃отрое́цкїй а ѿцъ сщ҃еннаго Їере́ѧ Їѡа́нна Маршаⷧкїе́вѣча Па́роха Бл҃говѣщ҃е́нскаго лѣты сы́й [..][4]) dico aetatis suae annorum 61 и́ погребе́нъ бы́сть въ цр҃кви Бл҃говѣщ҃е́нской, которо́мꙋ да̀ бꙋдетъ вѣчнаѧ па́мѧ҃. et Requiescat in pace.

---

[1]) Про Св.-Троєцку церкву гл. *ibid.* ст. 230.

[2]) Звістку, що тоді згоріла церква, подав хибно на основі якоїсь рукописної записки *Петрушевичъ*: Сводная галичско-русская Лѣтопись зъ 1700 до конца августа 1772 г. ст. 247.

[3]) *Hauser*: Monogr. Przem. ст. 227.

[4]) Місце знищене.

Ро́ку того́жъ, Мц҃а А҆́вгуста, дна̀ кг҃. (23).

Згорѣло попо́вство Бл҃говѣщїе́нское, и нѣчо́го не вы́ратовано, ты́лко же бл҃года́тїю Бж҃їею црк҃ва зоста́ла в цѣлости[1]).

Ро́ку то́гожъ, Мц҃а Ноемврїа, дна̀ дї҃. (14). Станѣсла̑ А҆́вгустъ Понато́вскїй корол[ь[по́лскїй зосталъ корон[ов]аный, 1764 anno.

Ро́ку Бж҃ого ҂аѱѻ (1770), Мц҃а А҆́вгуста, дна̀ к҃. (20).

Ѡ҆кра́дено Сщ҃е́ннаго Ї҆ере́а Ї҆ѡа́нна Маршалкїе́вѣча Па́роха Бл҃говѣщїе́нскаго, з црк҃ве то́еажъ Бл҃говѣщїе́нской, взято по́асъ ко́ваный Сре́брный позоло́чованый, па́ру Сукїей ґродеторо́быхъ жултоґоро́нцыхъ з ґала́номъ Сре́брнымъ бытымъ, другую па́ру нїевїескихъ ґродеторо́вы з компа́но Сре́бно шемерова́но, тры́йца̑ а҆ршынокъ полотна̀ ланного, фартушко́въ два̀ е҆ди́нъ ґазо́вый, а҆ другїй кѣтайковый, хусто́къ чоты́ры двѣ едвабныхъ а двѣ бавелна́ныхъ, и инїи рѣчы, кото́рїи вшыстки болшъ пятсо́тъ золоты̑ валїо́рысъ были.

Ро́ку то́гожъ, Мц҃а Септе́врїа Ю҆бї́леушъ ѿправла̑са чре́зъ чоты́ры неделѣ в тро́хъ црк҃ва́хъ, в ка́тедрѣ оу҆ ст҃: Трц҃и, и҆ оу҆ Благовѣщ҃е.[2]).

ДОДАТОК.

Переглядаючи пізнійше старі річники „Зорі", найшов я там статю Михайла *Зубрицкого* п. з. „Записки на

[1]) Пор. хибну звістку у *Петрушевича*: Сводная Лѣт. 1700—1772 ст. 247.

[2]) Пор. *ibid.* ст. 298. Катедру, яку початково заступала перемиским Русинам Благовіщ. церква, вибудовано доперва 1500 р. *Hauser*: Monogr. Przem. ст. 227.

Служебнику печатанômъ 1666 року",[1]) де подано записки, що відносять ся рівнож до Благовіщеньскої церкви в Перемишлї, а сягають (з частими перервами) від р. 1761—1796. Записки подані мною і Зубрицким, хоч і походять з иншого жерела, в дечім ідентичні. У З. є рівнож під 1764 р. записка про смерть о. Григория Маршалкевича, але коротша від поданої мною, бо нема в нїй слів від „а ѿцъ" аж до „Бл҃говѣщенской," разом отже брак в нїй 22 слів, які приходять в тїй записцї у мене. Зате по слові „pace" нема у мене слова „amen", яке є у З. Рівнож як у мене і в записцї з того року у З. говорить ся лише про спаленє Благовіщеньского попівства, а не церкви, як хибно подано у Петрушевича. Ся записка у З. знов коротша, чим у мене, бо нема там слів від „и нѣчого" аж до „к цѣлости", які є у мене (разом 12 слів), зате брак у мене слів „къ понедѣлокъ по заходѣ солнца", поданих у З. Цїлковитий брак між записками у З. слїдуючих записок, поданих у мене: 1. про коронацию короля Станїслава Авґуста 1764 р.; 2. про окраденє о. Івана Маршалкевича 1770 р.; 3. про ювілей в трех перемиских церквах 1770 р.

Із порівнаня виходить, що між записками на друкованім служебнику і рукописнім осмигласнику заходить якась ґенетична звязь. Ріжниця та, що деякі записки на осмигласнику, подані у мене, хоч ідентичні з такимиж записками на служебнику, поданими у З., то одначе повнїйші від останнїх, що хоч записок у З. більше, то одначе у мене є й такі, яких брак у З. Користь отже

[1]) *Зоря* 1889 р. ч. 13 і 14, ст. 232—4.

та, що они *взаїмно доповняють ся*. Зубрицкий догадуєсь, подібно як я, що авторами тих записок були сьвященики Благовіщеньскої церкви в Перемишлї (отже в даних роках о. Іван Маршалкевич).

20.

Краєвий архів актів ґродских і земских у Львові.[1])

Вступ.

В сім місцї хочу подати деякі інформациї для наших істориків, передовсім молодших, початкуючих, а також для тих, що може вже дещо писали й печатали, одначе не знають зовсім, як важними для рускої історії є студиї в „*Краєвім архіві актів ґродских і земских* (т. зв. Бернардиньскім) у Львові“. Будучи від р. 1901 — 1903 аплїкантом (се є стипендистом краєвого Видїлу) в згаданім архіві, я мав добру нагоду переконатись близше, які неоцїнені материяли для рускої історії містить в собі сей архів, а як мало з него користають приватні особи. Та про те, які там цїнні материяли, може й хто небудь переконатись, взявши до рук видавництва, в яких поміщено велике число документів із сего архіву. Маю тут на думцї видавані краєвим Видїлом „Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej polskiej z archiwum t. zw. bernardyń-

---

[1]) *Руслан* 1903, ч. 203 і 205-7; 1905 ч. 136. Нераз запитували мене молодші товариші-історики про сей архів, тож я вважаю відповідним, подати сї інформациї до публичної відомости. Додам, що після появи моїх статий вже більше молодших істориків користає із сего архіву.

skiego we Lwowie"[1]), „*Жерела до історнї України-Руси*"[2]), видавані Науковим Товариством імени Шевченка і инші материяли, печатані в „Записках" сего товариства.

З приватних осіб (Русинів) користає із згаданого архіву головно проф. Грушевський, який подавав і подає від часу до часу документи з Бернардиньского архіву в „*Записках Н. Тов. ім. Ш.*" Також я в часї мого урядового занятя в сім архіві і пізнїйше зібрав значне число материялів, які від часу до часу оголошую печатию. Давнїйше користав з сего архіву лише пок. проф. Целевич до своєї „Історнї Скиту Манявского" і „Опришків".

Хто хоче працювати в сім архіві, мусить внести *подане до краєвого Видїлу* (додати треба стемпель за 1 К.) і зазначити, що робить се в *наукових цїлях*. Найлучше внести подане на руки „Dyrekcyi kraj. Archiwum aktów grodzkich i ziemskich we Lwowie" (в забудованю оо. Бернардинів), яка єго сейчас пересилає краєвому Видїлови „z poparciem ze względu na wyrażony cel". В поданю треба подати також свою адресу, щоб знали, де мають позволенє доручити. Звичайно дає Видїл кр. позволенє на три місяцї, пів року, але по упливі сего часу можна просити о продовженє сего речинця. Цїль студий треба подати виразнїйше, а іменно: хочу працювати, чи робити пошукуваня в *судових книгах*

---

[1]) Від 1868—1906 р. видано I—XIX т.; I—IX т. містить документи in extenso, X т. реґести з облят львівских актів, XI—XIX найстарші судові записки. З XX-им т. почне ся серия ухвал соймиків руского воєводства.

[2]) Від 1895—1903 р. I—V і VII. т.

такого а такого ґроду (пр. львівского), або такої а такої землї (пр. львівскої), або в *актах полїтичних справ* XIX ст. (чи в инших материялах, перехованих в згаданім архіві). Важною для сторін, користаючих з архіву, є інструкция, а зглядно „*Wyciąg z instrukcyi* dla krajowych Archiwów aktów grodzkich i ziemskich we Lwowie i w Krakowie, wydanej na podstawie uchwały sejmu krajowego z d. 21 sierpnia 1877 r. archiwa te urządzającej". Сей витяг можна дістати безплатно в архіві. Роздїл II. „O korzystaniu z archiwum przez strony" відносить ся до тих, які хотять особисто користати з архіву. — Точка „c) §. 8." для осіб, що дістануть позволенє на безплатне користанє з архівальних актів, не має вартости. Роздїл III. „O wydawaniu stronom odpisów i wyciągów" призначений для тих, що просять о зладженє відпису чи витягу з актів.[1])

1. Лїтература архіву.

Щоби пізнати, які роди материялів містить в собі Бернардиньский архів, треба передовсїм побачити згадані в горі видавництва. Крім сего треба перестудиювати невеличку лїтературу сего архіву. Важнїйше з сего подаю тут:

Dudik: Archive im Königreich Galizien u. Lodomerien. (Archiv f. öster. Gesch. Wien 1868 т. 39).

Линниченко: Архивы въ Галиціи (Кіевская Старина 1888, т. 22.)

---

[1]) Для сторін відчинений архів цїлий рік від 9—1 год. рано, (сам архів відчинений до 3-oї год. по пол.) крім недїль і сьвят латиньских та двох тижнїв в серпни, коли відбуваєсь чищенє архіву.

Се одначе менше важне, а перестудиювати треба доконче невеличку розвідку проф. *Бальцера*: Kancelarye i akta grodzkie w wieku XVIII[1]).

Дуже помічною при читаню актів може бути брошурка *Новіцкого*: Справочный словарь юридическихъ терминовъ древняго актоваго языка юго-западной Россіи.[2])

Для повноти згадаю, що з Русинів писав про сей архів і звертав на него увагу свого часу Др. Омелян *Калитовский*: Акты городскій і земскій и т. зв. бернардиньскій архивъ у Львовѣ.[3])

II. Архівальні книги.

Львівский краєвий архів містить в собі старопольскі судові книги руского воєводства і частину книг белзкого воєводства (белзкі і бускі). Книги західних повітів Галичини забрано зі Львова до Кракова, де тепер рівнож находить ся краєвий архів. Давнїйше були у Львові ще инші книги белзкого воєводства, а іменно грабовецкі і городельскі, були й холмскі і ин., але їх мусїла Австрия, на жаданє росийского правительства, відступити Росиї.

Ґродскі та земскі книги східної Галичини, які тетер переховують ся в львівскім краєвім архіві, є слїдуючі: *львівскі* та *жидачівскі* (се є книги львівскої землї з жидачівским повітом), *галицкі* та *теребовельскі* (книги

[1]) Відбитка з „Przewodnika naukowego i literackiego", Львів 1882, ст. 1—54. Тут вичислено всї катеґориї книг, які містять ся в згаданім архіві.

[2]) Відбитка з „Кіевскихъ унив. Извѣстій" 1871. р.

[3]) *Зоря*. Львів, 1885 р. ч. 20.

галицкої землї з повітами теребовельским і коломийским), *перемискі і переворскі* (книги перемискої землї з переворским повітом), *сяніцкі*, на останок *белзкі* та *буські* (книги белзкої землї з буским повітом).

Книги львівского архіву походять найдальше з XV ст., хоч містять в собі й обляти[1]) документів з XIII та XIV ст. (пр. грамоти князя Льва, Володислава Опольского, короля Володислава Ягайла, князя Свитригайла і т. д.), а сягають аж до часів ревіндикациї Галичини 1772 р., хоч властиво континуовано сї книги аж до р. 1784. При гляданю треба звертати увагу на се, в яких книгах можна якусь справу найти, се є, в якій землї она мала місце[2]).

1. *Катеґориї книг*[3]).

Книги, а зглядно акти ґродскі та земскі (acta castrensia et terrestria) дїлять ся на дві головні катеґориї:

1. *Акти властиві* або *публичні* (acta publica), які містять письма, що служили кождого часу до публичного ужитку та достарчували сьвідоцтва про єствованє якихсь правних відносин.

2. *Акти помічні* для улекшеня внутрішної манїпуляциї в ґродскій чи земскій судовій канцеляриї.

Для історика важні передовсїм акти публичні, які знов дїлять ся на три катеґориї:

---

[1]) Облятувати документ = дословно вписати в книгах.

[2]) Тому треба в архіві жадати відповідних книг: н. пр. справа, яка мала місце у Львові, буде занотована в львівских книгах і т. д.

[3]) Подаю після розвідки проф. Бальцера.

А) *Акти вписів*, які після змісту ділять ся на а) acta inscriptionum і б) acta relationum (до XVI ст. в однім книзї, від XVI ст. осібно).

а) Libri inscriptionum містять *записи всяких трансакций* вічних або часових, що відносять ся до *ґрунтових посїлостий*.

б) Libri relationum містять *всїлякі инші роди записів* без згляду на зміст і форму (манїфести, протести).

Б) *Реєстри злодїїв* (regestra furum) в цїлях полїцийних. Такі реєстри мали лише деякі ґроди[1]).

В) *Акти судові* властиві, які дїлились на акти *інквізицийні*, *реєстри справ*, (в справах арестованих, о гривни і т. д.), *реєстри справ диссидентских* (в Коронї від р. 1768), *книги декретів* (libri decretorum) і т. и.

Всї роди книг дїлять ся на зв. *протоколи* (prothocolla), *індукти* (inductae) і *копії індукт* (copiae inductarum), що містять ся в так зв. *fasciculi copiarum*. В протоколах принотовувано даний документ (хоч часом вписувано й in extenso), в індуктах записувано документ „in extenso", а в фасцикулах переховувано копії даних документів, які сторони приносили до канцелярии.

Тут вичислив я лиш важнїйші катеґориї книг, а хто хоче близше познакомитись з инішими катеґориями, сей мусить перечитати висше згадану розвідку проф. Бальцера. В кождім разї звертаю увагу молодших істориків на книги *інскрипций і реляций*, яко на найважнїйші.

Додати мушу, що письма публичні втягано лиш до ґродских книг, приватні до ґродских і земских.

---

[1]) Пор. н. пр. *Balzer*: Regestr Złoczyńców grodu sanockiego 1554—1638. Львів 1891.

2. Індекси і реґести.

До всїх книг краєвого архіву зладжено з кінцем XVIII. ст. *індекси*. Та, на жаль, сї індекси зладжено лиш після *осіб та місцевостий*, а *річевих* індексів нема. Проте історик змушений шукати дуже часто за якоюсь справою, ориєнтуючись головно після лїт та після особи або місцевости, коли їх знає. Се дуже утрудняє архівальні студиї. Щоб сему хоч в части запобічи, уряд краєвого архіву ладить в хронольоґічнім порядку *реґести* з облят, які містять ся в книгах. Така реґеста подає дату й короткий зміст даної обляти; вибрано з них лише важнїйші, але всеж і те, що є, має для істориків велике значінє. До сего для ориєнтациї доданий *індекс*. Печатно видано реґести з *львівских* актів (земских і ґродских) в X. т. „Aktów gr. i z“. Тут однак та хиба, що індекс знов лиш після осіб та місцевостий, а нема річевого. Крім сего зладжено до архівального ужитку такі реґести з актів *сяніцких* (ґр. і зем.), до яких додано вже і річевий індекс, дальше з *галицких* актів (ґр. і зем.), ладить ся й з *перемиских* (хоч дуже помалу). Всї ті реґести лежать наразї в рукописи (на „черпанім“ папери), але на жаданє архівальний уряд видає єго сторонам до ужитку.

З моєї сторони раджу користати з тих реґест в сей спосіб, щоб їх переглядати, вибирати з них цікавійші справи, але попри се заглядати й до властивих індексів. В сей спосіб можна до даної справи зібрати материял доволї докладно.

III. Читанє актів.

Що до способу гляданя в актах, то належить звернутись все до архівальних урядників з просьбою о інформациї, як шукати. Вправді, до відповідних томів (акти оправлені в книги, які понумеровано, в фасцикулах зібрані акти ріжної величини) є відповідні індекси, але *відсилачі* в індексах зладжені так, що не ознаємлений може їх хибно повиписувати, через що в даній книзї не найде потрібного документу, Треба отже звертати увагу лише на ті *відсилачі* (они вказують для якого рода книги і для якого тому служить даний індекс), які находять ся сейчас на *першій* карті під оправою, а не на ті, що є на дальшій карті. Впрочім, як кажу, раджу в тій справі звертатись до урядників. Рівнож звертаю увагу на те, що дати документів є переважно подавані після способу численя в середних віках (не після місяців і днів, а після сьвят). До сего треба уживати підручника *Grotefend*-а: „Handbuch der historischen Chronologie“ (дістати можна в архіві), при помочи якого розвязуєсь середновічні дати на теперішний спосіб численя (після місяців і днів). Уряд архівальний і в тім приходить з помочию, хоч до сего повинен кождий історик мати сякі такі відомости з обсягу історичної хронольоґії.

Акти писані в мові: латиньскій, польскій і рускій (небогато). Письмо дуже часто нечитке, тож треба мати сяку таку підставу до єго відчитуваня (знаємість палєоґрафії), хоч часом і без сего, вчитавшись в документи, можна набрати біґлости. Звертаю увагу головно на скороченя (abreviatio) в документах (пр. gsus=generosus і т. д.), бо зле розвязанє скороченя може змінити цїлком

змисл документу. До сего є також підручники, пр. *Capelli*: Dizionario di abbreviature або *Chassant*: Dictionnaire des abreviations, які розвязують ріжні скороченя (їх можна дістати в архіві). Коли хто не зможе відчитати якого слова, або розвязати скороченя, дати і т. д., повинен все звертатись до урядників, які відзначають ся ввічливостию і радо поясняють те, о що їх запитуєсь. Що до словарів, які улекшують читанє актів, то окрім згаданого висше словарця *Новіцкого*, помічними можуть бути отсї словарі: *Du Cange:* Glossarium mediae et nfimae latinitatis і *Brinckmeier*: Glossarium diplomaticum (є в архіві оба.)

IV. Зміст книг.

Не думаю подавати тут якогось повного огляду книг після їх змісту, бо про се, якого рода документи містять ся в кр. архіві, можна, як я висше згадував, довідатись із видавництв документів згаданого архіву. Подаю тут лиш коротенький огляд катеґорий документів після їх змісту, щоб показати молодшим, початкуючим історикам, а й старшим, що про сей архів мало знають, яку неоцінену прислугу можна зробити для рускої історії, виписуючи та оголошуючи друком ті документи, або використовуючи їх до історичних розвідок[1]).

[1]) Звертаю тут увагу на незвичайно цікаву книжку *Łozińskого*: Prawem i lewem, 1. вид. Львів 1903. 2 вид. т. I — II Львів 1904, в якій на основі актів краєвого архіву у Львові зображено обичаї на Червоній Руси за часів Жиґимонта III. В значній части оперта на актах краєвого архіву проф. *Целевича*: Исторія Скиту Манявского, Львів 1887. До моноґрафії „Опришки“ (Рус. Іст. Бібл. XIX) використав він одначе дуже мало актів сего архіву. Пор. ще *Prochaska*: Samorząd województwa ruskiego w walce z opryszkami. Краків 1907.

Неоцїнені материяли в краєвім архіві дотикають відносин культурно-побутових, громадских, економічно-аґрарних, приватно-правних, церковних і т. д. Є між ними такі, як списи подимного, списи селяньских (громадских і поодиноких осіб) довгів, затягнених у Жидів і панів, угоди в справі сплаченя тих довгів, селяньскі скарги, протести та списи бунтів проти гнобленя зі сторони панів та посесорів, реєстри шкід, які війско чи то вороже чи своє, польске, робило в повітах, староствах та поодиноких селах, люстрациї королївщин, інвентарі підданих в поодиноких селах і їх обовязки, ерекциї та упосаженя церков і приходів, монастирів, свободи та полекші для попів, надані королями та панами, соймикові ухвали, протоколи зізнань опришків і людий, підозрілих о чари і т. д. і т. д.

V. Архівальні депозити.

У Львові має бути заложений державний архів (Staatsarchiv), в якім будуть поміщені акти львівского намісництва, судові акти, акти львівскої прокураториї скарбу і т. д. На час, доки сей архів не вийде в житє, зложено деякі з тих материялів в депозит львівского краєвого архіву. Звертаю отже увагу й на сї материяли. Депозитовий материял краєвого архіву має вже свою маленьку лїтературу. І так в „Pamiętnik-у lekarsk-im“ 1907 р. подана безіменна статя (д-ра *Домбковского*) про сї депозити. Я подав замітку про „*Йосифиньску метрику*“ в *Русланї* 1907 ч. 191. Про неї гл. ще *Chodynicki:* Metryka Józefińska w depozycie archiwum krajowego we Lwowie. (*Słowo polskie* 1907, ч. 468). Від р. 1901 зложено в архіві найперше

акти *львівского карного суду*, сягаючі від 30-их до 60-их літ XIX ст., яких змістом головно *політичні процеси.* Для нас Русинів буде там цікавою хиба одна справа, а іменно *прасовий процес Богдана Дідицкого*, тодішного редактора „Слова" в р. 1864 і 1865. Акти до процесу Дідицкого становлять незвичайно богатий материял і лиш дещо з них було оголошене в „Слові" з тих літ. До тих процесових актів є в архіві зладжений *інвентар.* Для тих, що хотілиб покористувати ся актами процесу Дідицкого, подаю сиґнатури тих актів: 1) Polit. 1864, I C; Fasc. 40; l. a. 584. 2) Polit. 1865, I C; Fasc. 5; l. a. 97. В першім під іменем Dziedzicki Teodor Bogdan, в другім Dziedzicki Bohdan.

Для Поляків є там більше цікавих річий, як пр. процес Уєйского, Кароля Шайнохи, Зиґмунта Качковского, Вісньовского і Капусціньского, Плятона Костецкого і т. д. Дещо з сего вже навіть оголошено печатию, як тілько згадані акти прийшли до архіву. В інвентари згадано, що є „349" книжок „prawdopodobnie skonfiskowanych... z różnych lat, niektóre z XVIII wieku". Між ними згадано й про якісь *чотири рускі* книжки. З тих книжок доставлено до архіву ледво половину. Се самі книжки французкі, (пр. істориї революциї Тена, Тиєрса і т. д.) польскі і троха росийских, з руских ані сліду. Хиба що може були між тими, яких не доставлено до архіву, або може зачислено до них росийскі або одну теольоґічну п. з. „*Наставленія Історіи Церковныя*" в 2 томах д-ра *Даненмаєра* в перекладі Теодора *Захариясевича.* Она видана у Львові 1790 р. Примірники єї маємо в бібліотеках: Університетскій, Оссоліньских і Народного

Дому у Львові[1]). Четвертий примірник є тепер в архіві.

Akty administracyjne c. k. Sądu kraj. karnego we Lwowie z XIX w., які прийшли до архіву, не мають для нас нічого цікавого.

Йосифиньска метрика, яка прийшла 1907 року до архіву з цлового уряду, обіймає 5546 книг. Є се книги ґрунтового *катастру*, впроваджені також і в Галичині розпорядженем цісаря Йосифа II. з р. 1785.

До них є в архіві зладжений *інвентар*. Нас будуть інтересувати книги, що відносять ся до *східної Галичини*. Інвентар зладжений після обводів; ч. 6. становить інвентар метрики для *станїславівского* обводу, ч. 9 для *бережаньского*, ч. 10 для *чортківского*, ч. 12 для *львівского*, ч. 13 для *перемиского*, ч. 14 для *самбірского*, ч. 15 для *сяніцкого*, ч. 16 для *стрийского*, ч. 17 для *тернопільского*, ч. 18 для *золочівского*, ч. 19 для *жовківского*. В інвентари є рубрики, в яких вичислені докладно акти, що відносять ся до поодиноких домініїв чи громад. І так в другій рубриці вичислені *назви домініїв* (в першій є число порядкове), в третій *назви громад*, в дальших рубриках іде спис актів, відносячих ся до них, а іменно: 1) Metryki Józefińskie (4 рубр.), яких часом брак для деяких домініїв і громад; 2) Opis granic gminy (przy metryce 5 рубр.); 3) Księga stanu posiadłosci tj. indywidualne arkusze wraz z sumaryuszem (6 рубр.); 4) Wykaz (Prawidło) fasyonowania pożytku z gruntów. (7рубр.); 5) Ogólne sumaryusze całej powierzchni gminy, ogólnej ilości plonów i przychodu pieniężnego z gruntów (8 рубр.);

[1]) *Левицкий*: Галицко-руска бібліоґрафія за роки 1772—1800. Львів 1903 ст. 29, ч. 53 і 54 (пор. ноту на ст. 30).

6) Inne akta (9 рубр.); 7) Ogólna ilość sztuk (10 рубр.); 8) Uwaga (11 рубр.).

Ось що пише про Йосифиньску метрику автор згаданої найновійшої замітки про неї, п. Ходинїцкий.

„Kataster Józefa II. miał objąć, między innemi, część Rzeczypospolitej Polskiej, jaka po pierwszym rozbiorze przeszła pod panowanie monarchii austryackiej. W siedmnastu ówczesnych obwodach Galicyi, jak w całem państwie, na podstawie zeznań czynszowników, częściowo pod kontrolą komisyi rządowych, sporządzano wykazy gruntów, mających uledz opodatkowaniu i określano płynące z nich dochody. Rezultat pracy tej w swej ostatecznej formie przedstawia się, jak następuje: w każdej indywidualnej gminie ułożono wykaz wszystkich posiadaczy gruntowych z podaniem rozmiarów i rodzaju posiadanego gruntu, wysokości krescencyi, gatunku uprawianych zbóż itd. Wykazy te w postaci ksiąg wielkich rozmiarów noszą właśnie miano „metryk“. Przy każdej z nich znajduje się szczegółowy opis granic odnośnej gminy; dalej mniejsza lub większa liczba sumaryuszy, w których podano ogólne rozmiary ziemi, pozostającej w ręku przedstawicieli różnych kategoryi posiadaczy, jak dworu, plebana i chłopów (odnośnie do gmin wiejskich), ilość plonu z tych poszczególnych obszarów, wysokość dochodu pieniężnego i inn. Wreszcie każda gmina przedstawiała t. zw. „prawidła fasyonowania“, tj. wyłożenie zasad, na podstawie których określano wysokość krescencyi etc. W paru wypadkach wyjątkowo (w koloniach niemieckich), załączone zostały dokładne i dobrze wykonane mapy odnośnych gmin.

Już z powyższego krótkiego zestawienia widać, co za bogactwo materyału źródłowego zawierają te księgi· Mnóstwo tu danych do wyjaśnienia społeczno-ekonomicznych stosunków owych czasów przedewszystkiem do dziejów rolnictwa, jak wogóle gospodarki wiejskiej. Na ich podstawie uczony badacz będzie mógł zbudować cały szereg wniosków doniosłej wagi, rozstrzygnąć wiele pytań niemałego znaczenia: rozmiar działów włościańskich, stosunek zajmowanego przez nie obszaru do „pańskiego"; stosunkowy rozmiar gruntu pod pługiem będącego z jednej, a łąk, ogrodów, nieużytków, wód stojących, z drugiej strony; rodzaje i gatunki gleby, jej wydajność, czy to w zbożu, t. j. „pożytek ziarna", jak się omawiane źródła wyrażają, czy to w „sianie i potrawie", czy w drzewie „miękkiem i twardem"; dochody, jakie sadzawki rybne przynoszą; ceny produktów rolnych na rynkach najbliższych od danej wsi — szereg takich ogólnych i szczegółowych pytań znajdzie w „Metryce" odpowiedź. A co do miast znowu: stosunek obszaru zabudowanego do gruntów zajętych pod ogrody i pastwiska; stosunek wzajemny własności miejskiej, gromadzkiej, kościelnej, „jurydyk" itd. Dalej niemało danych statystycznych co do zaludnienia, niejakie co do stosunków narodowościowych, o których niejednokrotnie z imion i nazwisk wnioskować będzie można. A wreszcie topografia tej całej ziemicy, z jej górami, dolinami, rzekami i stawami. Ileż światła naukowego spłynie z tych ksiąg, gdy się ich tknie zaprawna, umiejętna ręka!"

Маю надїю, що мої замітки, які будуть тепер більше доступними, чим передше в щоденній часописи, вплинуть на живійше зацікавлене львівским краєвим архівом серед наших істориків.

Зміст.

—

Поправки похибок.

Стор.:	Рядок:	Напечатано:	Має бути:
19	13 зн.	бе	без
21	9 зв.	гого	того
27	6 зн.	Prnss.	Pruss.
37	14 зн.	частью,	частью-
44	4 зв.	uikt	nikt
60	9 зв.	Польке	Польске
64	3 зн.	Історичні	Історичні
70	1 зв.	князїства	князївства
—	9 зв.	1)	2)
76	4 зн.	Brzovius	Bzovius
104	13 зв.	портеті	портреті
117	15 зн.	під	від
124	14 зв.	дервляний	деревляний
127	4 зн.	consecratonis	consecrationis
157	8 зн.	тетер	тепер
162	11 зв.	nfimae	infimae

Др. БОГДАН БАРВІНЬСКИЙ.

ІСТОРИЧНІ ПРИЧИНКИ.

РОЗВІДКИ, ЗАМІТКИ і МАТЕРИЯЛИ

ДО

ІСТОРИЇ УКРАЇНИ-РУСИ

II.

Львів — 1909.
З печатні В. А. Шийковского.
Накладом автора.

ПАМЯТИ

ГЕТЬМАНА МАЗЕПИ

1687—1709.

Отсе випускаю в сьвіт другий томик своїх »Історичних причинків«. Перший томик появив ся минувшого (1908) року яко перепечатка двайцяти статий, печатаних мною протягом семи літ (1902—1908) в „Руслані“ і „Записках Наукового Товариства ім. Шевченка“. Отся нова збірка являє ся відбиткою статий (з незначними змінами і поправками), печатаних мною в „Руслані“ протягом одного року (1909); з того отже згляду далеко їх менше, чим в попередній збірці, бо всего вісім. Я зважив ся одначе випустити сю нову збірку хоч і меншою, але таки ще сего року тому: якраз половина з моїх статий (III, IV, V, VIII. 1, 2, 3, 4), печатаних сего року в „Руслані“, займає ся портретами Мазепи та творами всесьвітної літератури і штуки, яких темою був сей великий Гетьман. А що сего року припали якраз сумні двосотні роковини Полтавского бою, тож і я забажав пошанувати память найлучшого Сина України-Руси хоч отсею дрібничкою, випускаючи в сьвіт статї про гетьмана Мазепу в

одній збірці та посьвячуючи Єму цілу збірку. Отсим бажав я також прилучити ся до загального протесту України-Руси проти сьвяткованя Московщиною роковин Полтавского бою.

Инші чотири статї, (I, II, VI, VII), поміщені в отсій збірці, се маленька частина тих материялів до істориї України-Руси в XIV – XVШ ст., які я призбирав лїтом 1908 р., перебуваючи на архівальних студиях в Кракові.

Сї материяли походять з неоцїненого для нашої рідної старовини „Архіву кн. Чарторийских“ в Кракові; дальші материяли, які я там призбирав, будуть оголошувані мною, як попередно, в „Руслані“ і вийдуть опісля попри инші статї в слїдуючих томиках „Історичних причинків“.

В отсій збірці, яку тепер видаю, зі статий, написаних на основі материялів зі згаданого архіву (попри чотири Мазепині статї), до XIV. ст. відносить ся статя VI і VII, до XV. ст. відносить ся статя II і VII, до XVI столїтя статя I.

Мило менї зложити в сїм місци щиру подяку Сьвітлому Зарядови „Архіву кн. Чарторийских“ за незвичайні полекші, яких я дізнав при користаню з тамошних рукописних материялів.

Як в попереднїй, так і в отсій збірці мав я спромогу умістити оден з невиданих доси

портретів, який вважають портретом Мазепи. Можність видання его завдячую адюнктови Muzeum Narodowego в Кракові, д-рови М. Ґумовскому, якому складаю за се рівнож щиру подяку.

У Львові, в грудни 1909.

Автор.

ЗМІСТ.

ПОПРАВКИ ПОХИБОК.

Стор.:	Рядок:	Напечатано:	Має бути:
3	4 зв.	па	на
—	7 зв.	Рускі	рускі
7	13 зв.	прясягу	присягу
9	8 зв.	поступл	поступил
20	9 зв.	по „służyć“ треба додати: „a teraz bratu naszemu wielkiemu kniaziowi Kazimierzowi mają także wiecznie służyć“.	
38	1 зн.	140	140—141
39	5 зв.	„Истории Малой Россіи“ Н.	„Истории Малороссіи“ Дмитра Н.
40	10/11 зн.	въ въ Академіи	въ Академіи
45	4 зв.	в 1-ім виданю	в 1-ім виданю „Истории Малой Россіи“.
49	5 зв.	обогворено	обговорено
—	13 зв.	„Исторіа Малой Россіи“	„Исторіа Малороссіи“.
51	2 зв.	Pologné	Pologne
67	13 зв.	7)	75)
73	5 зв.	і 213 221	213 і 221
77	12 зн.	107	197
83	7 зн.	з	в

I.

З рускої переписки польского короля Жиґимонта Авґуста[1]).

В першій половині XVII ст. якийсь руский патриот так зобразив вплив рущини на Литві в слідуючій вірші:

Полска квитнет лациною,
Литва квитнет русчизною:
Без той въ Польще не пребудеш,
Без сей въ Литве блазном будзеш[2]).

Так було ще навіть після тісної злуки Литви з Польщею, після Люблиньскої унії. Але далеко сильнійшим був сей вплив рущини на Литві у вчаснійших столітях, в XIV, XV, ба навіть в першій половині XVI ст. Вже в середині XIV ст. литовска княжа династия зрущила ся майже зовсім. Литовскі князї, поженивши ся з Русинками, прийнявши православну руску віру та обертаючи ся між Русинами, які становили переважну часть їх підданих, лише з імени були литовскими князями, в дійсности почува-

---

1) „Руслан" 1908 (згл. 1909), ч. 292.

2) Про зрущене Литовскої держави гл. ширше Грушевський: Істория України-Руси IV, 2 вид. Київ-Львів 1907, ст. 95—99.

ли они себе Русинами. Вплив рускої штуки на Литві був так сильний, що за Ягайла переніс ся він навіть до Польщі. Сильний вплив рущини проявив ся також в сфері державного права. Та на тім не конець. Руска мова стала пануючою на литовскім дворі. Навіть Ягайло при кінци свого житя, після кількадесятьлітнього побуту в Польщі, вів з Витовтом руску переписку. Що більше, она стала мовою великокняжої канцеляриї і урядів, мовою праводавства і письменьства. Великі князї литовскі, не виключаючи останнього Ягайлона, Жиґимонта Авґуста, ба навіть єго матери, Італїянки Бони Сфорциї, видавали свої грамоти по руски.

Ся мова витворювала ся на Литві постепенно[1]). Підчас коли в самих початках була она зближена ще до старої літературної мови на Руси, опертої на староруско-церковній основі, то з часом одначе перемагає її сьвітска мова, то є староруска актова і урядова мова Рускої Правди і грамот XII—XIV ст., яка прибирає білоруску закраску. Ще в половині

---

[1]) Характеристику сеї урядової літературної мови на Литві гл. Грушевський: Історня України-Руси VI, Київ-Львів 1907, ст. 366—7.

XIV до пол. XV ст. має она багато подібности з старорускою мовою, але вже з кінцем XV і в XVI ст. зарівно канцелярийна і літературна руска мова на Литві остає під сильним впливом білорускої і польскої мови та сягає своїми впливами аж у Руські землї польскої Корони.

Висше згадано, що Ягайло навіть після кількадесятьлїтнього пановання в Польщі переписував ся з Витовтом по руски. Се не здивує нікого, хто знає, як сильним був ще тоді вплив рущини навіть в двірских кругах, що чимраз то більше підпадали під польскі впливи. Але сліди сего впливу на двірскі литовскі круги бачимо ще й в передодни Люблиньскої унії. В рукописнім кодексї Архіву кн. Чарторийских в Кракові ч. інв. 307[1]), ст. 143—146 находить ся руский лист короля Жиґимонта Авґуста до свого батька Жиґимонта І. з датою 14. марта 1545 р. Сей лист писаний на аркуши »folio« товстою гарною скорописию 1. пол. XVI ст. на цїлій першій і другій

---

[1]) Опис сего кодексу гл. Korzeniowski: Catalogus codicum manu scriptorum Musei Principum Czartoryski Cracoviensis. Fasc. I, Cracoviae 1887 ст. 59.

стороні (в кодексі ст. 143 і 144) та на одній четвертій части третої сторони (в кодексі ст. 145), якої останню часть займає широко розписаний власноручний латиньский підпис Жиґимонта Авґуста: »Eiusdem Serenissime Maiestatis Vestre — Obsequentissimus filius Sigismundus Augustus Rex scripsit«. На верхній, то є четвертій стороні (в кодексі ст. 146) виписаний адрес і приложена печатка Жиґимонта Авґуста.

Жиґимонт Авґуст ще за житя батька уживав титулу короля, хоч був в дійсности лише вел. князем литовским. Уроджений в серпни 1520 р., був признаний 4. грудня 1522 радою вел. князівства Литовского великим князем[1]). Дня 18. жовтня 1529 наступило єго »піднесене« на вел. князя, 18. грудня 1529 став він »вибраним« королем польским (rex electus), а 20 лютого 1530 відбула ся ще за житя батька єго коронация на польского короля[2]). З єго листів знані нам листи в латиньскій і польскій мові, н.

---

[1]) Kolankowski: Elekcya Zygmunta Augusta (Kwart. hist. 1905) ст. 532 і 538.

[2]) ibid. ст. 551 і 556.

пр. видані Менкеном[1]), Ляховичем[2]), Лепковским[3]), Пжездзецким[4]) і в инших поменших збірках. Ціла рукописна збірка листів Жиґимонта Авґуста в латиньскій, польскій і італійскій мові находить ся в Архіві кн. Чарторийских (ч. інв. рукоп. 1618). До свого батька писав він по латині, н. пр. 21/X[5]), 29|XI і 30/XII 1545[6]). Руский лист Жиґимонта Авґуста до Жиґимонта I., який подаю низше дословно, модернізуючи деякі букви [як напр. „у“ в виді вісімки, церковно-славяньске »о« (омеґа)] та заступаючи церковно-славяньскі цифри арабскими, є, скільки мені відомо, вза-

---

1) Menckenius: Sigismundi Augusti epistolae. Lipsiae 1703.

2) Lachowicz: Listy oryginalne Zygm. Aug. do Mikołaja Radziwiłła Czarnego. Wilno 1842.

3) Łepkowski: Tajne listy króla pols. Zygm. Aug. do Stanisława Hozyusza. Wiedeń 1850.

4) Przezdziecki: Jagiellonki Polskie w XVI w. I—V. Kraków 1868—1878. (5-ий. том видав Шуйский).

5) Сей лист в Przezdziecki: Podole, Wołyń, Ukraina. I, Wilno 1841 ст. 69—73.

6) Сї два листи в цїлости власноручно писані в Przezdziecki: Jagiellonki II, ст. 249—250.

галї доси одиноким руским листом сего короля до батька, хоч могло їх бути в тій мові більше. Цікавий він власне з сего згляду, але цікавий також і з огляду на свій зміст.

Яко вел. князь литовский виступає тут Жиґимонт Авґуст в обороні свого підданого, маршалка Волиньскої землї, князя Федора Санґушка, якому батько Жиґимонта Авґуста, польский король Жиґимонт I., відобрав двір Войнячин коло Винниці, а віддав кому иншому. Він боронить територияльної ненарушимости вел. князївства Литовского і кілька разів в листї сильно се підчеркує: »иж на том речи посполитои тутошнего панства немало належи з некоторых причин слушных« — „тыи вся причины достатечне ознаимимы, с которых єсмо причин то учинит мусили, што на том речи посполитои тутошнего панства належи“ — „Єсмо то учинили про певныи а слушныи причины, на которых тому панству, великому князству не мало належи«. Так само в листї до батька з 21. X. 1545 р. пише він: »Innumeris plane querelis Volinensium saepenumero obtundimur. q. regnicolae finitimi, non solum subditos et terras eorum accipiunt, sed etiam villas occupant, ac in dies longius in mag-

num ducatum hunc serpunt“[1]). Якуж зміну бачимо в Жиґимонті Авґусті в чверть столітя пізнійше, після Люблиньскої унії! Він не звертає вже ніякої уваги, коли польскі посли жадали інкорпорациї Браслава і Винниці до Корони, на те, що польскі права на Браславщину опирали ся на дуже слабких основах, що ся земля зпоконвіку литовска. Він вимусив на браславскім воєводі кн. Романі Санґушку, що сей з титулу браславского воєводи зложив Жиґимонтови Авґустови присягу яко польскому королеви, хоч опирав ся сему сам Санґушко, а навіть литовска депутация боронила прав вел. кл. Литовского[2]). Tempora mutantur... Тож не дивно, що й на Жиґимонті Авґусті, колишнім оборонци прав вел. князівства Литовского, відбили ся польскі впливи, які позволили єму з легким серцем зчеркнути минувшину свою і вел. кн. Литовского.

Наяснѣишому пану Жикгимонту, з Божеє милости королю полскому, навышшому великому князю литовскому, рускому, прускому

---

[1]) Przezdziecki: Podole ст. 70.

[2]) Пор. сей епізод в Грушевський: Історня України-Руси IV, 2 вид. ст. 407—8.

жомоитскому, мазовецкому и иных, отцу нашому милостивому, Жикгимонт Август Божю милостю корол полскии, великии княз литовскии, рускии, прускии, жомойтскии, мазовецкии и иных, поздровене и долгое а фортунное панование. Наяснѣшии пане отче наш милостивыи. Дана нам тых часов справа от маршалка волынское земли, старости володимирского, браславского и вѣницкого, князя Федора Сонкгушковича, иж которыи замки он, Браславль и Веницу держит з ласки вашеи кролевскои милости, же ваша кролевска милост недавно прошлого часу писати и прислати до него рачил дворанина вашеи кролевскои милости Станислава Корковского, приказуючи ему, абы он двора Вонячина от замку веницкого поступил тому, кому была воля вашеи кролевскои милости, якож он водля того, яко нам в тои речи справу дал, тому посланцу вашеи кролевскои милости тую отповед дал со всим послушенством, абы тот посланец вашеи кролевскои милости там до Вонячина ехал и в том ся справовал, яко ему от вашеи кролевскои милости росказане и наука ест дана, противку воли и росказаню вашеи кролевскеи милости ничого не будучи. Ггды потом княз Федор, маршалок земли волынское, тут тыми разы у Вилни у нас был в нѣкоторых потребах тых замков пограничных и своих, то гды поведил нам,

иж дан ему есть другии лист от вашеи кролевскои милости до него писаныи, в котором ваша кролевская милост рачил росказат писати до него через тогож дворанина, которыи перво до него приездил з нелюбостю а з неласкою, своего, то от него приимуючи, иж он того Вонячина на первое писане вашеи кролевскои милости еще тому не поступл, кому была воля вашеи кролевскеи милости, где он будучи на тот час при нас и будучи ему яко подданному нашему, видело ся ему тую волю и писане вашеи кролевскеи милости нам оповѣдит и лист вказати, где мы розумеючи тому, иж на том речи посполитои тутошнего панства немало належи з некоторых причин слушных, взяли есмо тот лист в него, которыи от вашеи кролевскеи милости есть писан, к рукамъ нашимъ и послали есмо там до Вонячина дворанина нашего пана Семена Кмитича, которому росказали есмо там на Вонячине мешкати до того часу, поки мы вашеи кролевскои милости тыи вси причины достатечне ознаимимы, с которых есмо причин то учинит мусили, што на том речи посполитои тутошнего панства належи, где вашеи кролевскеи милости отца нашего милостивого о то пилне просимы, абы ваша кролевская милост то рачил в себе уважит и не быт того вниманя о нас, абых мо то учинит мели въ якии обычаи, абы ся в тем воли и

росказаню вашеи кролевскеи милости досыт не мѣло стат. Але иж єсмо то учинили про певныи а слушныи причины, на которых тому панству великому князству не мало належи, которыи мы вашеи кролевскеи милости отцу нашему милостивому часу своєго достатечне ознаимимы, затым ся в ласку вашеи кролевскеи милости пану отцу нашему милостивому залецамы. Псан у Вилни под лет. Бож. нарож. 1545, мца марта 14, индикт. 3.

Eiusdem Srsme Mtis V. —

Obsequentissimus filius
Sigismundus Augustus
Rex sst.

На верхній стороні листу така напись:

Наяснеишому пану Жикгимонту, з Божеє милости королю полскому, навышшому князю литовскому, рускому, прускому, жомоитскому, мазовецкому и иных, отцу нашому милостивому.

На червоній масї приложений папір, а на нім витиснена печатка з литовскою Погонею. Довкола видно останки леґенди: (Sigismund)us: Aug(ustus) Rex Polon(iae) Ma(gnus). Dux Litv(aniae).

У Львові, 5. січня 1909.

II.

Два загадочні ханьскі ярлики на рускі землї з другої половини XV. століття*).

В своїй істориї Польщі за панованя Ягайлонів (т. III.) напечатав Ґолембйовский два ханьскі ярлики на рускі землї з другої пол. XV. ст., видані вел. князям литовским, а іменно ярлик Хаджі-ґерая[1]) і ярлик Менґлї-ґерая[2]). Найновійшими часами посьвятив їм осібний екскурс проф. Грушевський[3]). На вступі пише він так: »Факт видання такого ярлика, дуже інтересний і важний, якось досї не мав щастя в історіоґрафії. Старші письменники його бодай згадували, новійші або іґнорують або відкидають, як дурну вигадку, не давши собі труду близше приглянути ся йому“. Сї ярлики знані нам лише в польскім перекладї. Проф. Грушевський, згадуючи зі здивованєм про »teki królewskie“, з яких печатав ті ярлики Ґолембйовский, не припускав навіть, що є се „Teki Naruszewicza“, переховувані в Архіві кн. Чарторийских в Кракові. Польский переклад ярлика Хаджі-ґерая находить ся в „T. N.“ ч. 20 ст. 671—3 п. з. „Pakta Chadzigireja cara Tatarów ordy Perekopskiej“, а переклад ярлика Менґлї-ґерая тамже ст. 831—3 п. з. »Pacta Mengligereja

---

*) „Руслан“ 1909, ч. 70.

cara Tatarów ordy Prekopskiej“ (у Ґолемб. хибно »królewskiej«). Зовсїм справедливо підносить проф. Грушевський »хаотичність. неясність і покручене змісту“ тих грамот. Від себе мушу одначе додати, що причинив ся до сего не мало й сам видавець Ґолембйовский.

Приглянмо ся наперед близше ярликови Хаджі-ґерая. Він має дату 867 р. після гіджри, а крім сего дату після християньскої ери. Ґолембйовский подав 1471 р. Та сей рік, як то виказав проф. Грушевський, не згоджує ся з роком гіджри, якому відповідає 1462/3 р. по Хр. Про ярлик Хаджі-ґерая з 1461 р. згадав Сестренцевич в своїй „Історії Тавриї“, а проф. Грушевський здогадує ся, що мусїв се бути ярлик анальоґічний з випечатаним у Ґолембйовского. Здогад проф. Грушевського, як я пересьвідчив ся, зовсїм справедливий і се можу ствердити на основі »Тек Нарушевича«. Переклад ярлика Хаджі-ґерая, що находить ся тамже, має властиво 1461 р. В дописцї переписчика, уміщеній над заголовком сего ярлика, читаємо: „1461 d. 22. Septembris“. Вправдї число „6“ переписано опісля по верху числом „7“, одначе низше, під 1461 р., поправленим на 1471 р., остала друга, не поправлена дата »1461«. В самім текстї було первісно „sześćdziesiątego“, поправлене опісля на »siedmdziesiątego«. З огляду на се, що ярлик, який бачив Сестренцевич, мав дату 1461 р., що рік гіджри відповідає властиво 1462/3 р. по

Хр., що ярлик у Нарушевича мав первісно 1461 р. поправлений опісля в дописці і в тексті зовсім безосновно на 1471, що в дописці остав другий не поправлений 1461 р., яко первісна дата сего ярлика, що, як справедливо підніс проф. Грушевський, Хаджі-ґерая в 1471 р. не було вже на сьвіті, приняти треба для сего ярлика 1461 р. Одначе на основі так лихого перекладу ярлика Хаджі-ґерая, який маємо в „Т. N.“, я не відважив би ся твердити, що грамота Хаджі-ґерая »виглядає так, як би була сфабрикована на взір пізнійших, Менґлї-ґераєвих або якихось иньших грамот«, як думає проф. Грушевський.

Ярлик Менґлї-ґерая, виданий Ґолембйовским з „Т. N.“ має 878 р. після гіджри, 1472 р. після християньскої ери. Датї гіджри відповідає одначе, як то підніс проф. Грушевський, 1473/4 р. по Хр. Ся неточність в датованю, а крім сего численні перекрученя можуть бути після гадки проф.Грушевського доказом неавтентичности сего ярлика Менґлї-ґерая. І в тім випадку я не видавав би такого осуду на основі лихого польского перекладу.

Не відомо, чи польский переклад тих ярликів Хаджі-ґерая і Менґлї-ґерая зладжений на основі татарского ориґіналу, чи може на основі готового вже руского перекладу. Таких руских перекладів инших ярликів Менґлї-ґерая маємо велике число в Литовскій Метрицї[4]). В тих руских перекладах подибуємо часто слова »дядя«

і »дядо«. Проф. Грушевський здогадує ся, що сї слова дістали ся до ярликів Менґлї-ґерая в Литовскій Метрицї наслїдком злого перекладу татарского ориґіналу і що в ярлику з 1472 р. у Ґолембйовского та з 1507 р. в »Acta Tomiciana« (I, дод. 9) слова ориґіналу віддані вірнїйше словами: »brat starszy«.Питанє одначе, чи польский переклад зладжений на основі ориґіналу, а не на основі готового вже руского перекладу, де було слово „дядя“ чи „дядо“, яке заступлено може в польскім перекладї словами »brat starszy«.

Зауважу, що на сих польских перекладах не можна так дуже полягати. В польскім перекладї ярлика Менґлї-ґерая з 1472 р. читаємо н. пр. в однім місци: »jako przedtym pierwej ociec nasz car Thochtomysz i wielki car brat nasz starszy«. Замісць »ociec« було в перекладї зразу „dziad“, опісля слово „dziad“ перечеркнено, а в горі дописано „ociec“. Отже бачимо тут грубу помилку в обох випадках, бо Тохтамиш не був анї отцем, анї дїдом Менґлї-ґерая. Отцем Менґлї-ґерая був Хаджі-ґерай, а Тохтамиш був дїдом сего останнього[5]), значить ся прадїдом Менґлї-ґерая (в иншій грамотї каже Менґлї-ґерай лише: »predok nasz car Tochtamysz« [6]). З ріжних дуже виразних признак можна вносити, що польскі переклади згаданих ханьских ярликів зладжені на основі руских перекладів. Я не відважив би ся проте без якихсь певнїйших ар-

ґументів твердити, що слова »brat starszy« віддають вірнійше татарский ориґінал, чим слова „дядя“ (чи »дядо«), як се робить проф. Грушевський. Хто знає, чи власне не з руского перекладу роблений польский переклад, чи якраз не руске „дядя“ заступлене польским »brat starszy«. Згадана висше крутанина перекладчика ярлика Менґлї-ґерая з 1472 р., яку бачимо в реченю про Тохтамиша, де зовсім хибно названо его „dziad“ а потім „ociec“ та зіставлено се з словами »brat starszy«, не може будити в нас якогось більшого довіря до польских перекладів ханьских ярликів. Тому видить ся менї, що подане при їх помочи проф.Грушевським толкованє Менґлї-ґераєвого „дядї“ яко помилки і доказуванє на сїй основі неавтентичности Хаджі-ґераєвого ярлика доси не буде оправданим, доки не буде виказаним докладно, в яких відносинах до себе стоять переклади ярликів, польский і руский, чи оба они зладжені на основі татарского ориґіналу, чи може польский переклад зладжений на основі руского перекладу. Коли, як я догадуюсь, польский переклад зладжений на основі руского перекладу, а не на основі татарского ориґіналу, то в тім випадку не має він нїякої вартости для виказаня якої небудь помилки в рускім перекладї.

Я згадав, що зміст ярликів Хаджі-ґерая і Менґлї-ґерая поперекручував значно сам Голембйовский, ба навіть він повипускав з них цїлі

реченя. З огляду на се, що доси не мали ми навіть точного тексту тих двох ярликів, поданих в »T. N.«, уважаю відповідним видати їх наново з цілою докладностию, модернїзуючи хиба ортоґрафію. Помилки і пропуски у Ґолембйовского виказую в нотках. Хоч мимо сего полишають они ще богато до бажаня, то всеж таки будемо мали їх в видї, в якім їх вписано до »T. N.«.

1.

Ярлик Хаджі-Ґерая 1461 р.

Chadżigireja cara słowo to jest. — Od prawej i lewej ręki naszej i od wszystkiego państwa naszego ułanom, panom, radom wszystkiego państwa Ruskiego, kniaziom, czerńcom, bielcom i wszystkim pospolitym. Co przedtym brat nasz starszy, na koniu polnym (має бути „potnym“) do wielkiego kniazia Witulta do Litwy w gościnę przyjeżdżał i wielką uczciwość miał; najpierwej Kijów daliśmy ze wszem na wszem ku państwu Litewskiemu, bratu naszemu wielkiemu kniaziowi Kazimierzowi i panowie Litewscy żądali nas, i myśmy na żądanie ich to uczynili i wedle pierwszych carów postępków, to jest Kijów ze wszystkiemi dochody, ziemiami, wodami i pożytkami ich; Łuczko z wodami, ziemiami [7]) i ze wszystkiemi pożytkami ich; Smoleńsko z wodami, ziemiami i ze

wszystkiemi pożytkami ich; Podole z wodami, ziemiami i ze wszystkiemi pożytkami ich; Kamieniec z wodami, ziemiami i ze wszystkiemi pożytkami ich; Braczlaw z ziemiami, wodami i ze wszystkiemi pożytkami ich, począwszy od Kijowa do ujścia morza Sczieprutezilniskiego [8]) z ziemiami i z pożytkami ich; Zolwasz [9]), Budała [10]), z ziemiami, wodami i pożytkami ich; Czerniejów z ziemiami, wodami i pożytkami ich; Bryczienszinas [11]), Luscza [12]), Czotmy [13]), Slenniczany z ziemiami, wodami i pożytkami ich; Siewierski Nowohrod, Rilsko [14]) z wodami, ziemiami ze wszemi pożytkami ich; Rylsko, Tumien Szarajewicza [15]), Jagalta wyssuiu [16]) z ziemiami, wodami i pożytkami ich; Midzass [17]), Uspuł, Starodub, Bransko z ziemiami, wodami i ze wszemi pożytkami ich; Mychalsko, Mobutulsko [18]), Tula z ziemiami, wodami i ze wszystkiemi pożytkami ich; Biresta i [19]) Ratuznisko, Alibsko, Burunsko, Kulminsko i Saschonar [20]) z ziemiami, wodami i ze wszystkiemi pożytkami ich; Japuhrad, Balikły [21]), Strożowyhrod, Teskie [22]), Horodiscze [23]), Muschiczmyhrod [24]) z ziemiami, wodami i ze wszystkiemi pożytkami ich. To jest bratu naszemu wielkiemu kniaziowi Litewskiemu Kazimierzowi, panom, kniaziom, radom, widząc wielkie postępki przyjacielskie, i my Turapkie [25]) i wielki Nowogrod ze wszemi grody i wszemi ich dochody i pożytkami ich, z łaski naszej do państwa Litewskiego podali i te zamki, które tu są

napisane, tych zamków z pany, z bojarami, przedtym bratu naszemu kniaziowi Witultowi, a teraz tobie [26]) bratu naszemu Zigmuntowi będą służyć i bratu naszemu kniaziowi Kazimierzowi. Także mają, tak jako i przedtym służywali z tych zamków i wsi, i podatki nieodmiennie mają dawać; a jeśli nie będą posłuszni, tedy im nie dobrze będzie i daliśmy ten nasz list pod złotą pieczęcią. Pisan w Krymie lata po roku Jego świętej miłości Machometa proroka lata ośmsetnego sześćdziesiątego siódmego, dnia dwudziestego drugiego miesiąca Septembra. Lata od narodzenia pana Jezusowego, tysiącznego czterechsetnego sześćdziesiątego [27]) pierwszego.

2.

Ярлик Менґлї-ґерая 1472 р.[28])

Od prawej i lewej ręki naszej i od wszego państwa naszego, panom, radom, kniaziom Ruskim i państwom ich, bojarom, władykom, metropolitom, czerńcom, bielcom i wszystkiemu pospolitemu ludu. Jako przodkowie nasi wielki car brat nasz i wielki car Adzigerej [29]) ociec nasz polnym (мае бути „potnym“) koniem swym do wielkiego kniazia Witulta do Litwy w gościnę przyjeżdżał i wielką uczciwość mieli, z łaski swojej w głowach Kijów z wielą państw podali i teraz te państwa bratu naszemu kniaziowi Kazimierzowi ku Litwie dajemy, za wielkimi prożbami panów rad i

na prośbę tośmy uczynili, jako przedtym pierwej ociec [30]) nasz car Thochtomysz i wielki car brat nasz starszy, wedle dawnego postanowienia najpierwej Kijów z ziemiami, wodami i ze wszystkiemi dochody i pożytkami ich. Włodzimierz z ziemiami, wodami i ze wszystkiemi dochody i pożytkami ich [31]). Luczko z ziemiami etc. Smoleńsko, Podole, Kamieniec, Braczlaw, Czerniechow [32]), Siewierski Nowohrod, Sokal, Nowygrod z ziemiami, wodami i ze wszystkiemi pożytki i dochody ich. Cirkassy, Koczibej, Majak, z ziemiami, wodami i ze wszystkiemi pożytki ich [33]), począwszy od Kijowa aż do ujścia morza. Steprud [34]) i Holeńsko [35]) z ziemiami, wodami etc. Brynten, Tukluscze [36]), Chotmislen [37]), Netssa, ze wszystkiemi ziemiami, wodami, dochody i pożytkami ich. Rilsko z ziemiami etc. Hrirusko [38]), Tumien, Sarajewcza, państwa Jakaltemskie z ziemiami, wodami i ze wszystkiemi dochody i pożytkami ich. Barzass [39]), Uskul, Starodub, Bransko, z ziemiami, wodami etc. Miczensko, Lubotusko, Bułahrod z ziemiami wodami etc. [40]) Berestaja, Jaskub, Kozielsko, Bronsko, Lubow, Izbesz, Czynamir, z ziemiami, wodami i ze wszystkiemi pożytkami ich. Japihrod, Balykly [41]), Strożowyhrod, Taska, Horodyscze, Tusiknemer, Horod, Mussalecz [42]), Kudar, Horod z ziemiami, wodami i ze wszystkiemi pożytkami ich. Od brata naszego wielkiego kniazia Kazimierza przyjechał posłem pan Bogdan Fedorowicz, a marszałek pan Iwasko Soskowicz, icheśmy wdzięcznie przyjęli i z braterską naszą przyjaźnią wielki Nowohrod z łaski naszej

i Rezeńskie państwo, Pereasław w głowach z ziemiami, wodami i z grodami ich, włościami i ze wszemi pożytkami i dochodami ich, gdzie wnidzie i wciecze [43]), tośmy przydali ku państwu wielkiego xięstwa Litewskiego wszelkie te zamki, które tu na imię napisano, z pany i z kniaźmi, pierwej tego bratu naszemu wielkiemu kniaziowi Witultowi byli postąpili i bratu naszemu wielkiemu kniaziowi Zygmuntowi mają wiecznie służyć i mają z tych zamków dochody i wszelkie pożytki i sami wiernie służyć bratu naszemu, a jeśliby za jaką przyczyną nie chcieli bratu naszemu służyć jako i pierwej, tedy mamy ich wojować i ich ku bratu naszemu plenić i przywracać i daliśmy ten nasz list pod złotą pieczęcią. Po śmierci Machometowej ośmsetnego siedmdziesiątego ósmego roku, od narodzenia Chrystusa roku tysiącznego czterechsetnego siedmdziesiątego drugiego, w Ordzie Tatarskiej.

---

[1]) Gołębiowski: Dzieje Polski za panowania Kaźmirza, Jana Olbrachta i Alexandra. Warszawa 1848 ст. 230—1, нот. 587. »Wypis z tek królewskich«. [2]) ibid. ст. 232—3, нот. 588. »Wypis w tekach królewskich«. [3]) Грушевський: Історня України-Руси IV. Львів 1903, ст. 404—9; 2. вид. Київ-Львів 1907, ст. 457—462. [4]) Значне число їх напечатав Pułaski: Stosunki Polski z Tatarszczyzną od połowy XV. wieku. I. Stosunki Polski z Mendli-girejem. Kraków-Warszawa 1881 (в додатках). [5]) ibid. ст. 1. [6]) ibid. ч. 78, ст. 292. [7]) Ґол. опустив »ziemiami«. [8]) Ґ. »Szczuprulezilniskiego«.) Ґ. »Zalwasz«. [10]) Ґ. »Buduła«. [11]) Ґ. »Briczyenszi-

nos«. [12]) Ґ. »Luszcza«. [13]) Ґ. »Czolmy«. [14]) Ґ. »Bilsko«. [15]) Ґ. »Tumien, Szarajewicza«. [16]) Ґ. »Jagalta, Wyssami«. В рукоп. »wyssuiu« можна читати »wyssniu«, бо між »n« і »u« деколи нема ріжниці. [17]) Ґ. »Midrass«. [18]) Ґ. »Mobatulsko«. [19]) Ґ. опустив »i«. [20]) »Sachonar«. [21]) Ґ. »Balikty«. В рукоп. »ł« виглядає як »t«. [22]) Ґ. »Taska«. [23]) Ґ. »Horodiszcze«. [24]) Можна читати „Muschiezmyhrod“ з огляду на малу ріжницю між „e“ і „c“ в рукописи. [25]) Ґ. »Turapskie«. [26]) Ґ. »takie«. [27]) Ґ. 1471. В рукоп. »sześćdziesiątego« перечеркнено, а по верху переписано »siedmdziesiątego«. Як я згадав у вступі, властивий рік 1461. [28]) Сей ярлик дуже подібний до ярлика Менґлї-ґерая з 1507 року, печатаного в Акты Западной Россіи II. ч. 6, а відси у Пулаского ч. 90. [29]) Ґ. »Udzigierej». [30]) В рукоп. первісно »dziad«, опісля перечеркнено і написано »ociec«. Близше про те у вступі. [31]) Ґ. опустив ціле реченє від »Włodzimierz« аж до »ich«. [32]) Ґ. опустив »Czerniechow«. [33]) Ґ. опустив ціле реченє по »Nowygrod«, почавши від »z ziemiami« аж до »pożytki ich«. Є у него отже «Nowygrod, z wodami i ze wszystkiemi pożytki ich«, а зараз потім »począwszy od Kijowa«. [34]) Ґ. »Steprut«. [35]) Ґ. »Halensko«. [36]) Ґ. »Tukluszcze«. [37]) Ґ. »Chotmisslen«. [38]) Ґ. «Hrivusko«. [39]) Ґ. »Bereass«. [40]) Ґ. опустив реченє від »Miczensko« до »etc.« [41]) Ґ. »Balikty«. [42]) Ґ. »Nussalesz«. [43]) Ґ. »wlecze«.

III.

Портрет Мазепи

кисти артиста-маляра Осипа Куриласа[1]).

В 200-літні роковини Полтавского бою, що мають бути грімким протестом всеї України-Руси проти поневоленя її Московскою державою, задумав артист-маляр Осип Курилас звеличити память незабутнього гетьмана Івана Мазепи та дати нам его портрет власного укладу. Вже перед появою сего портрету подано було в часописях, що д. Курилас „завдав собі богато праці, перестудиював всілякі портрети Мазепи, вибрав з них те, що они мали спільного, доповнив історичними студиями та власною артистичною уявою і викликав перед нами постать великого гетьмана, котрий зза гробу повинен заговорити до нас як живий“. („Діло“ 1909, ч. 101). Одначе супроти факту, що по нинішний день не знаємо автентичного портрету Мазепи і не можемо твердити певно, що той або сей із знаних нам історичних портретів Мазепи зображає сего гетьмана таким, яким він в дійсности був (пор. мою статю п. з. „Портрет гетьмана Мазепи в замку в Підгірцях“. Историчні причинки I, ст. 96—108), я віднїс ся вже з гори до сего скептично, чи д. Курилас зможе нам дати історично вірний портрет Мазепи.

З кінцем мая появив ся дійсно згаданий

[1]) „Руслан“ 1909, ч. 120.

портрет та потвердив в цілій основі мій скептицизм. Що до самого артистичного виконаня сего портрету, то кождий мусить мати для него лише слова признаня. Колиж ходить о історичний суд, то мушу сказати, що побачивши у перве портрет д. Куриласа, видало ся мені, що бачу перед собою радше Богдана Хмельницкого, чим Мазепу. Тип Мазепи укладу д. К. нагадує дуже ґравюру Гондіюса з 1651. р., зображаючу Б. Хмельницкого та иншу ґравюру з XVII ст., подібну до Гондіюсової (пор. Антонович и Бецъ: Историческіе дѣятели юго-западной Россіи въ біографіяхъ и портретахъ I, Кіевъ 1885, між ст. 8 а 9 та 20 а 21; також львівский Сьвіт 1907, ст. 83 і 56). Велика шкода, що д. Курилас не додав до портрету відповідного тексту, де міг був вказати жерела, якими користував ся при укладі. Вправді в деяких часописях було подано, на яких Мазепиних портретах опер д. К. портрет свого укладу.

І так „Діло“ подало, що д. К. опер ся „головно на портреті, що зберігаєть ся в крак. „Muzeum narodowem“, зміняючи тільки одїж і перерисовуючи лице“ (ч. 115). „Руслан“ подає троха більше подробиць, а іменно, що д. К. „опер свій малюнок головно на двох портретах, с. є на тім, що в історії Аркаса і на малюнку в „Muzeum narodowem“ в Кракові. Що було спільного, вибрав, перерисував поправно, відкинув бороду, котру Мазепа коли носив, то хиба в пізнїйшім віці“ (ч. 111). Сего одначе за мало,

щоб мати ясний погляд на ґенезу малюнка д. Куриласа.

Позаяк я цікавив ся історичними портретами Мазепи, студиював всю дотеперішну літературу про них, а навіть сам писав специяльну статю (гл. висше), проте маю намір подати кілька уваг про малюнок д. Куриласа та виказати, що мимо всеї єго артистичної вартости, не можна єго вважати історично вірним портретом Мазепи. Я згадав висше, що Мазепа д. Куриласа нагадує дуже Хмельницкого, якого бачимо на ґравюрі Гондіюса, особливо в виразї лиця (пор. характеристику ґравюри Гондіюса в Записках Наук. Тов. ім. Шевченка т. 23|24 Miscel. ст. 20: „суха, кістлява твар з незвичайним виразом скупленої енерґії й сильної волї"). Чи мав її перед собою д. К., чи втягнув до своїх студий Мазепи також лице Хмельницкого, не можу на певно казати. Зате з часописий довідую ся, що д. К. студиював портрет в історії Аркаса (ст. 259, поданий також в календарі „Просьвіти" 1909, ст. 33) та в „Muzeum Narodowem" в Кракові.

Годї д. К. винувати з сего згляду, що він віднїс ся до сеї справи досить некритично. Треба лише жалїти, що нїхто з фаховцїв не постарав ся о те, щоби дати критичну студию про портрети Мазепи (хоч я в своїй статї звертав на се увагу) і котрийсь з них признати автентичним (Подаю тимчасову звістку, що маю деякі дані до

оголошеного мною Підгорецкого портрету Мазепи. Се по всякій імовірности — Stanisław Rewera Potocki, а не Мазепа, хоч уходить за Мазепиний портрет). А прецінь по музеях зберігає ся ціла серия ґравюр, зображаючих сего гетьмана, мусять бути ще незнані портрети, особливо в Росиї. А чейже в ювілейнім році годилоб ся було про те подумати! Не перечу, що малюнок д. К. має богато спільного з портретом, поданим у Аркаса, особливо в зарисованю бров, в погляді очий, під зглядом форми носа, величини уха. Але про сей портрет ми дуже мало що знаємо. Незнана нам зовсім єго традиция, а се річ найважнійша, бо щоб можна оперти ся на тім портреті, треба було мати до сего дані власне з єго традициї. Тілько всего можна сказати про него, що він має дещо спільного з ґравюрою Норбліна, котрий мав перед собою якийсь портрет і на єго основі зладив доперва свою ґравюру (додавши від себе деякі подробиці), про котру одначе годі казати поки що на певно, що она є історично вірним зображенєм Мазепи. (Оден з польских істориків штуки ладить специяльну студию про Норбліна і займає ся в ній ґенезою ґравюри, зображаючої Мазепу).

Инший портрет, на якім опер свій малюнок д. К., се портрет майже природної величини в Muzeum Narodowem в Кракові. Маю у себе фотоґрафічну знимку з него (величина сеї знимки 18×24 cm.). Але щож се за портрет? Походить

він не скорше, як з кінця XVIII. ст. і є того типу, що т. зв. Бекетівский портрет, якого оригінал зберігає ся в Академії штук в Петербурзї.. Загально уходив він довгий час за портрет Мазепи, а спопуляризував єго головно Бантиш-Каменьский в трех виданях своєї „Исторіи Малой Россіи“. Нужденну копію єго бачимо в львівскім „Сьвіті“ (1907, ст. 207, з колекциї д-ра Ал. Чоловского). Специяльну розвідку про портрет Мазепи в Muz. Narod. і взагалї про Бекетівский портрет та єго копії приготовляю на день 8. липця. Тепер скажу лише те, що з огляду на остру критику Лазаревского, який рішучо відкидає сей портрет яко не — Мазепиний, (гл. мою статю), треба було бодай на разї здержати ся від сего, щоби брати єго за взір до портрету Мазепи. До розвязаня загадки, якою є Бекетівский портрет, треба основних студий і то навіть документальних!

Коли д. Курилас брав єго за взір до свого малюнку, то взяв з него хиба форму носа (хоч віс Мазепи на малюнку д. К. більше нагадує ніс на портреті у Аркаса), зарисоване бров та підкруженя попід очима, величину уха, а також гарний малий вусик, подібний дещо до вуса на портреті у Аркаса, обернувши притім голову в противну сторону (так, як у Аркаса).

Що до одежі, то д. Курилас не міг її взяти з обох висше згаданих портретів, бо она на них зовсїм відмінна. Хиба може нижну цьвітисту одежу з портрету Muz. Nar. взяв за взір до сво-

го жупана, піднїсши її дещо в гору (бо шия на портреті M. N. відслонена зовсїм) і давши в сей спосіб на малюнку стоячий ковнїр, обшитий шнурами, а шапку взяв з портрету Аркаса, опустивши лише пера та давши їй довкола дна футряне обрамоване, з роздвоєнєм в два клини над чолом. Впрочім шапка на малюнку д. Куриласа нагадує своєю формою шапку (без пер) Богдана Хмельницкого на деяких ґравюрах (пор. ґравюри у Антоновича і Беца між ст. 28 і 29, 30 і 31; „Сьвіт“ 1907, ст. 1, 25 33), або шапку Виговского (Антоновичъ и Бецъ між ст. 48 і 49; Ол. Барвіньский: Істория України-Руси, вид. „Просьвіти“ 1904, ст. 78). Жупан та контуш міг д. К. взорувати на якім небудь історичнім портреті, яких в Кракові є доволї. Я бачу велику подібність контуша і жупана Мазепи на малюнку д. Куриласа з портретом воєводи Адама Кисїля, поданого в „Кіевск-ій Старин-ї“ 1885 р. (т. XII, августъ).

Контуш Кисїля так само червеної краски, обложений футром, жупан вельми цьвітистий та золототканий пояс (гл. ibid. опис на ст. 749). Контуш Мазепи на малюнку д. К. може в дечім нагадувати контуш на портреті, який має зображати Мазепу, поданий Лебединцевим в „Кіевск-ій Старин-ї“ 1887 р. (т. XVII, январь; також в книжцї проф. Грушевського: Про старі часи на Українї, Ст.-Петерб. 1907, ст. 127).

Східні они в дечім під зглядом форми ли-

ця, величини уха. Сей нібито Мазепа (про сей портрет Лебединцева гл. в моїй статї) без бороди, з вусом, має на голові шапку, але округлу без клинів, а дна не видно зовсім. Голова звернена в ту саму сторону, що й на малюнку д. Куриласа. Сумніваю ся одначе, чи мав его перед собою д. К.

Кінчаючи мої уваги про малюнок д. Куриласа, мушу зазначити ще раз, що під зглядом артистичним він має велику вартість, одначе годї вважати его вірним під історичним зглядом. Та мимо сего повинен він найти ся в кождій сьвідомій рускій сїмї.

IV.

Гетьман Іван Мазепа
в всесьвітній літературі і штуці.[1]

„Imię Mazepy nie w jednej Ukrainie tylko, ale po całym świecie wielki odgłos miało“, писав ґр. А. Пжездзецкий. „Historya zapisała publiczne czynności Mazepy, poezya przeistoczyła dzieje jego młodości, podania gminne zachowały pamięć jego na Ukrainie, romanse opisały jego miłostki, wyniesienie i upadek — Voltaire, Lord Byron, Puszkin, Bohdan Zaleski, Bułharyn, oddali imię Mazepy nieśmiertelności“. (Przezdziecki: O Mazepie. Athenaeum, Wilno 1842 t. I, 28). Бо, як справедливо каже Богдан Залєский про Мазепу, „śmiało o nim rzec można, że żaden z bohaterów prawdziwych i zmyślonych, w dziejach i romansach, tyle lat się nie bił, tyle się razy nie kochał, tylu przygód nie doznał“. (Poezye Józefa Bohdana Zaleskiego. Lwów 1838 ст. 56). Подібно пише новійшими часами Василь Левіцкий: „Eine der glänzendsten Persönlichkeiten der ukrainischen Vergangenheit ist der Hetman Iwan Mazepa. Sein buntes Leben und Wirken, das in sich so viel Reizendes, so viel Poetisches hatte, machte ihn zu einem allgemein beliebten Helden der europä-

[1]) „Руслан“ 1909, ч. 140.

ischen Literaturen. Russische, polnische, tschechische, deutsche, französische, englische — Literatur kennt diesen Helden und verewigt ihn, jede auf ihre Weise". (W. Lewickyj: Der Hetman Iwan Mazepa in der deutschen Literatur. Ruthenische Revue 1904 ст. 596).

На жаль нїхто не постарав ся доси, щоби зіставити бібліоґрафію тих творів европейскої лїтератури та заняти ся їх оцїнкою. Загально були знані доси лише такі твори, як Байрона, Пушкина, Віктора Іґо та Словацкого. Маємо крім сего лише розвідку De Vogué: Mazeppa. La légende et l'histoire (Revue des deux mondes 1881, т. 48, ст. 320—351), в якій дає він огляд творів Вольтера, Байрона, Пушкина і В. Іґо про Мазепу, а В. Левіцкий дав в „Ruthenische Revue" (1904) огляд лише трех нїмецких творів: Ґотшаля, Міцельбурґа і Мая.[1]) Тож хоч я й не історик лїтератури, зважив ся я для пошани памяти славного гетьмана дати бібліоґрафічний перегляд европейских творів (не беручи під увагу творів історичних) з обсягу красної лїтератури, яких темою є або історична діяльність гетьмана, або романтичні пригоди з его молодости (Фальбовска), а навіть з останнїх

[1]) Вже після напечатаня сеї статї появила ся в Ukrainische Rundschau 1909 ч. 7 ст. 299—305 статя Альфреда Jensen-а: Mazepa in der modernen europäischen Dichtung, але огляд дуже неповний.

літ житя (Мотруна Кочубеївна). Не маю очивидно претенсий на повноту і може бути, що якийсь твір котроїсь з европейских літератур уйшов моєї уваги, (таких творів меншої літературної стійности є може й більше). Попри те даю також короткий огляд всесьвітних творів штуки (малярство, ритівництво, музика), яких темою або героєм є гетьман Мазепа.

Перший зобразив романтичні пригоди Мазепи польский шляхтич Ян Хризостом Пасек в своїх „Pamiętnikach“, що описують сучасні єму події з 1656—1696 р. (перепалка Мазепи з Паском, романтична пригода з Фальбовскою). Одначе сей твір лежав в рукописи і видано єго печатно у перве 1836 р. Тож поправді в европейску літературу впровадив Мазепу доперва францускии писатель Вольтер (Voltaire: „Histoire de Charles XII“, видана 1730 р.). Колиж ходить о красну літературу, то годить ся зачати таки від польскої літератури, в якій хронольоґічно найскорше виступає героєм гетьман Мазепа.

Вже на чверть століття перед Пушкиновою „Полтавою“ (1828) видав Єзуїт ks. Nikodem Muśnicki поему п. з. „Pułtawa, poema epiczne“ (Połock 1803). Крім сеї поеми є ще в польскій літературі одна дума Осипа Богдана Залеского п. з. „Dumka Mazepy“ (написана перед 1831 р.), дві траґедиї, Юлїя Словацкого „Mazeppa. Tragedya w 5 aktach“ (написана в першім начерку 1834 р., в другім виданю 1840 р., найварт-

нійша з всего, що дала польска література) і Witolda Bogdanka: »Jan Mazepa, tragedya w 5 aktach« (Poznań 1870) та одна історична повість Фр. Равіти-Ґавроньского: „Pan hetman Mazepa“ (Warszawa 1888; українско-руский переклад в „Бібліотеці найзнам. повістий“ вид. „Ділом“, Львів 1893 т. 45).

Анґлійска література видала одну, але зате знамениту поему Байрона (Byron): „Mazeppa“ (переложену майже на всї европейскі мови), написану 1818 р. під впливом згаданого твору Вольтера. (На українско-руску мову переклав сю поему Михайло Старицкий).

Переходжу до француской лїтератури. Розпочинає її мімодрама A. C. Leopold-a (Chandezon) i Cuvelier-a: „Mazeppa ou le cheval tartare, représenté sur le théâtre du Cirque“. (Paris 1825). Найлучшою з француской лїтератури є коротенька поема Віктора Іґо́ (Hugo): „Mazeppa“, написана 1828 р. Є се оден з найлїпших стихів в єго „Les Orientales“. Поема присьвячена маляреви Булянжерови, позаяк повстала під впливом картини сего маляря, що зобразив романтичну їзду Мазепи, привязаного до кіньского хребта. Є ще оден анонїмний історичний роман п. з. „Mazeppa, chef des Cosaques de l'Ukraine. Roman historique sous le regne de Pierre le Grand empereur de Russie et de Jean Casimir, roi de Pologne“ т. I—III (Paris 1830).

З італїйскої лїтератури знаю лише з титулу

Ant. Cortesi: „Mazeppa ballo“ (Firenze 1847) одначе нічого близшого не вмію про сей твір сказати. Є ще італїйский переклад російскої повісти Булґаріна п. з. „Mazeppa, romanzo storico, libera versione dal russo di G. B. Viviani“ I—III. (Milano 1845).

Найбільше на тему Мазепи дала по російскій літературі німецка література, хоч все те річи дуже слабі і нема між ними нї одної, яка вибила би ся понад звичайну міру літературної творчости. Хронольоґічно найвчаснїйшою є вірша, написана під криптонїмом S. G. E.: „Mazeppa, ein Gedicht von G. E. S.“ (Spremberg, Cottbus 1844). За тим іде драма Андрія May-a: »Der König der Steppe. (Mazeppa). Drama in 5 Aufzügen«. (München 1849). Крім сеї драми є ще драма Кароля Юлїя Starck-a: „Die Schlacht bei Poltawa, ein dramatisches Gedicht in 5 Aufzügen“ (St.-Petersburg 1855) і траґедия в 5 актах Рудольфа Gottschall-a: „Mazeppa. Geschichtliches Trauerspiel“, виставлювана від 1860 р. на сценах в Дрезнї, Вроцлаві і Бремі, опісля перероблена і видана в II-ім томі драматичних творів Ґотшаля (Leipzig 1865. Україньско-руский переклад дав Осип Федькович). Згадаю ще роман Адольфа Mützelburg-a: „Mazeppa. Ein historischer Roman“. I—II (Berlin 1860) і оповідане Вільгельма Anthony: „Mazeppa oder der Ritt ins Todtenreich. Eine Erzählung“. Вийшло оно в трех виданях, з

яких відоме менї друге без року (Elberfeld u. Leipzig) і трете (Elberfeld 1872).

Поминувши україньско-руску лїтературу, в якій маємо досить творів про Мазепу (они повинні бути предметом окремої студиї) та польску, про яку я згадав висше, годить ся зазначити, що з славяньских лїтератур найбільше творів про Мазепу є в російскій лїтературі. На чолї їх стоїть поема Кіндрата Рилєєва: „Войнаровскій“, написана 1823 р. і знаменита поема Пушкина: »Полтава«, (переложена майже на всї европейскі мови), написана тогож року, що й поема В. Іґо, то є 1828 р. (Україньско-руский свобідний переклад дав Евгеній Гребінка). За нею слїдує історичний роман Тадея Булґаріна: »Мазепа«, написаний 1832 р. і переложений на ріжні европейскі мови. Відомі менї переклади: польский, німецкий, згаданий висше італїйский та ческий, зладжений Fr. Prav. Volak-ом (Praha 1854). Згадую про останній переклад тому, що в ческій лїтературі відомий менї лише оден твір про Мазепу, іменно траґедия в 5 актах Йосифа Вацлава Фріча: „Ivan Mazepa“ (Praha 1865). Історичний роман на основі народних переказів написав Петро Голота: „Иванъ Мазепа“ (Москва 1832). Історична повість Серґія Ізвольского: „Мазепа, гетманъ Малороссіи. Историческій разсказъ“ вийшла аж в пяти виданях. Менї відоме трете виданє (Москва 1879), четверте (1888) і пяте (1894).

Згадаю ще про А. А. Соколова: „Мазепа, историческая драма въ 5 дѣйствіяхъ съ прологомъ, въ стихахъ“ (Москва 1894). З титулу знана менї ще драма „Карлъ XII. подъ Полтавою. Драматическая пьеса“. Невідомий менї одначе анї автор, анї рік виданя.

В шведскій лїтературі з творів, в яких героєм виступає Мазепа, відома менї поема, яку написав Johannes Petrus Wallin п. з. „Karl den tolfte“ (Stockholm 1883). Тут XIV пісня „Ukraine“ починає ся віршою „Mazeppa“. Про книжку Kossackhöfdingen-а: „Mazeppa, berättar för Carl XII, sina ungdomsäfwentyr“ (Stockholm 1859) не можу нїчого близшого сказати. Мазепа виступає також яко герой шведских нарисів Verner-а von Heidenstein: „Karolinerna“.

З музичних творів на тему Мазепи відомі менї два — Французів Jean Boirie et Frédéric: „La Bataille á Pultawa, melodrame historique en 3 actes á grand spectacle“ (Paris 1808) і опера Українця з роду, Петра Чайковского: »Мазепа« (в 3 актах, 1880—3, Петербург і Москва 1884).

Про портрети Мазепи (автентичного доси не знаємо) можна докладнїйше довідати ся зі статї Лазаревского: „Замѣтки о портретахъ Мазепы“ (Кіевская Старина т. 64, 1899 г. мартъ, ст. 453—462) і з моєї п. з. »Портрет гетьмана Мазепи в замку в Підгірцях« (Історичні причинки І, Жовква 1908 ст. 96—108). З ґравюр знані особливо: Тарасеви-

ча 1696 р. (мабуть не Мазепа, а Шереметєв), Віґури 1706 р., Ґаляховского 1708 р., Норблїна (кон. XVIII ст.). Ґравюра з 1704 р. (в »Europäische Fama«) служила опісля взором цїлій сериї ґравюр, як: Falka de Bikfalva-Beyel, Bernigeroth, Tegazzo-Chełmicki.

Цїлу серию образів, яких темою є романтична їзда Мазепи, привязаного до кіньского хребта, дали францускі малярі. Передовсїм годить ся згадати про два однакові образи Horace Vernet-a п. з. „Mazeppa aux loups", намальовані 1825 і 1826 р., виставлені в парискім „Salon" 1827 р. Переховують ся в Музею в Avignon. (Ґравюри на сю тему є нпр. в краківскім Muzeum Narod., між ними одна після рисунку францускfinal лїтоґрафа A. Deveria). Репродукцию образа Vernet-a маємо в „Przyjaciel Ludu" (Leszno 1835, ч. 13 ст. 97), крім сего згадаю отсї репродукциї: „Mazeppa. Zwei Kupferstiche nach H. Vernet von Riepenhausen mit Text, aus den Allgemeinen Unterhaltungsblättern". (Göttingen). На сю тему намалював також образ Louis Boulanger[1]) (п. з. „Mazeppa"). В 1827 р. був він виставлений в парискім „Salon"; переховує ся в музею в Rouen. Під єго впливом, як я згадав, написав В. Іґо свою поему, присьвячуючи її сему маляреви. Крім сих образів виставлено в „Salon"

[1]) Не Beranger, як в Ukr.-Rundsch. 1909 ч. 7, ст. 300.

1853 р. образ Chasseriau п. з. „Une fille cosaque trouve Mazeppa évanoui sur le cheval souvage mort de fatigue“, а 1870 р. тамже образ Devilly п. з. »Mazeppa«. На тему Мазепи привязаного до кіньского хребта намалював образ також німецкий маляр Fohr 1836 р. Сталерит сего образа є в краківскім Muzeum Narodowem.

V.

Причинок до питаня

про т. зв. „Бекетівский“ портрет Мазепи [1]).

В Академії штук в Петербурзї находить ся під ч. 2 портрет, про який подав близшу звістку на основі записок сеї Академії Т. В. Кибальчич.

„Императорская Академія Художествъ.
Галлерея русской живописи N-о 2-й.

Портретъ напольнаго гетмана малороссійскихъ войскъ“.

„Гетманъ изображенъ съ непокрытою головою и съ лицемъ, обращеннымъ нѣсколько влѣво; на немъ голубоватая нижняя одежда и разстегнутый коричневый кунтушъ, обложенный на груди золотымъ позументомъ. Фонъ темный. — Грудное изображеніе. Вышина портрета: 17, ширина: 13½—X. Вѣроятно это портретъ Скоропадскаго. Художникъ имѣлъ случай написать его въ бытность гетмана при дворѣ въ Москвѣ въ 1722 году. Долго слылъ за портретъ

---

[1]) „Руслан“ 1909, ч. 140.

Мазепы. Портретъ — работы Ивана Максимовича Никитина. Родился не позже 1690 г., ум. послѣ 1744 г.“ [2]).

У перве був поданий сей портрет з підписом „Мазепа“ в „Исторіи Малой Россіи“ Н. Бантиш-Каменьского, а іменно в другім і третім виданю сеї історії [3]). Перепечатано єго також яко Мазепиний портрет і в четвертім виданю [4]). Нині приняла ся для него загально назва „Бекетівского“ портрету тому, що вийшов він в альбомі, виданім після смерти П. П. Бекетова з єго збірки [5]). В 1847 р. напечатано єго в журналї „Иллюстрація“ (ч. 5) [6]). Бачимо єго й в другім виданю „Пирятиньскої Ластівки“ з підписом „Гетманъ Иванъ Степановичъ Мазепа“ [7]), але тут лице, гидке вже і без сего, зогиджено ще більше, а в додатку замісць пофильованого волося, як се бачимо на академічнім портретї, всаджено густо покарбовану перуку.

Подана висше звістка Кибальчича виразно каже, що се не портрет Мазепи, лише уходив за такий, але додає, що се мабуть портрет Скоропадского. Показало ся одначе, що не є він рівнож портретом сего гетьмана [8]). Але се не усунуло традициї, не знати на чім опертої і академічний портрет уходив дальше за портрет Мазепи.

І хоч не так давно ще, бо в 1899 р. писав Лазаревский про академічний портрет, що се

„не портретъ Мазепы, а только лишь слылъ за таковой“ та що „по крайней мѣрѣ, онъ никогда не имѣлъ надписи или подписи, указывающей на Мазепу“ [9]), на багато оно не здало ся. Новійшими часами появив ся знов сей портрет яко Мазепиний на сторінках деяких книжок, н. пр. в популярній історії України Гр. Коваленка [10]) та в книжці І. Павловского про Полтавску битву [11]). У Павловского є хиба та відміна, що ґальон (позумент) додано й по другій стороні, підчас коли на академічнім портреті та на єго репродукциях бачимо єго лише з одної сторони контуша. Київска Духовна Академія помістила в числї своїх добродіїв портрет Мазепи сего типу, що в Академії штук в Петербурзї [12]). В музею В. Тарновского, що містить ся тепер в Чернигові, є портрет Мазепи „поясной (1 арш. $1^1/_4$ верш. $\times 13^1/_2$ верш.)“, але довідуємо ся про него, що се „копія съ оригинала, находящагося въ въ Академіи Художествъ въ Петербургѣ“ [13]). Уманець пише в своїй моноґрафії Мазепи, що сей портрет „избрала г-жа Куликовская для бюста гетмана въ музеѣ В. В. Тарновскаго въ Кіевѣ“ та що „портреты гетмана, для любителей, вообще пишутъ теперь по академическому образцу“ [14]). Одначе в катальозї сего музея, крім копії академічного портрету, я не находжу згадки про подібний бюст, про який пише Уманець. Новійшу, дуже добру фотоґрафічну репродукцию

академічного портрету бачимо в журналї „Міръ Искусства“ [15]), одначе підпис звучить так: „И. Никитинъ (1690—1744 г.). Портретъ Напольнаго гетмана. (Музей Акад. Худож.)“. Про Мазепу нема вже згадки.

Дуже рішучо виступив проти признаваня сего портрету Мазепиним Уманець в своїй монографії [16]). Ось як характеризує він сей портрет: „Крѣпкое тѣлосложеніе, массивный костякъ, вульгарное лицо, широкія скулы, взглядъ безпокойный, выраженіе умное, но ожесточенное... Вообще этотъ типъ портретовъ Мазепы, — что-то среднее между бандитомъ и старымъ „гречкосіемъ“. По этому типу можно гримировать гайдамака; но такимъ не могъ быть человѣкъ воспитанный при дворѣ, всю жизнь проведшій въ высшемъ кругу, даже въ старости нравившійся женщинамъ и, главное, владѣвшій въ совершенствѣ искусствомъ не выдавать своихъ чувствъ и хладнокровно ставить самую отчаянную карту... Академическій типъ, выдаваемый за портретъ Мазепы, понятенъ, какъ этюдъ съ какой-нибудь „натуры“, но онъ совершенно противурѣчить нашему представленію о тонкомъ политикѣ и человѣкѣ, пользовавшемся расположеніемъ женщинъ... Во всякомъ случаѣ, это портретъ хотя и самый распространенный, но имѣющій наименьшую историческую достовѣрность“ [17]).

Уманець старає ся виясните причину, для чого став академічний портрет уходити за пор-

трет Мазепи. Полягає оно по думці Уманця мабуть на містифікациї, яку принято опісля за дійсний факт. Нікітін забажав намалювати студию на тему сучасного Каїна, розбійника, або запорожця. Входить до него єго знакомий, а побачивши малюнок, кликнув: „Что за мазепу ты нарисовалъ?“ Було се вже після „ізміни“ Мазепи. На те відповів артист: „Въ самомъ дѣлѣ Мазепа!“ вдоволений тим, що удало ся єму схопити і перенести на полотно признаки душевного несупокою, який приписувано очивидно Мазепі після єго »ізміни« [18]). В сей спосіб повстала, по думці Уманця, традиция, що академічний портрет є портретом Мазепи.

Длячого портрет сего типу став так популярним, що копії роблено переважно з него? Уманець поясняє се повагою Академії штук, де сей портрет переховує ся, дальше виразом лиця, яке зраджує гризоту сумліня, котру приписувано загально Мазепі та самою написию: „Польный гетманъ Мазепа“[19]). Що до сего останнього, то Уманець помиляє ся, бо сей портрет не мав і не має ніякого підпису, а в згаданій записці Академії штук сказано лише, що се портрет „напольнаго гетмана малороссійскихъ войскъ“ та що „долго слылъ за портретъ Мазепы“. В замітці Г.: „Старинная южнорусская гравюра“[20]) сказано, що сей портрет „остается загадкой... Съ другой стороны таинственность, которою онъ окруженъ и названіе его „портретомъ неизвѣстнаго гетма-

на" говоритъ въ пользу соотношенія его съ опальнымъ именемъ Мазепы. Настоящая принадлежность его могла бы быть установлена только документальнымъ путемъ, но къ этому пока нѣтъ еще никакихъ данныхъ". Але ті „дані" ледво чи коли найдуть ся, тож портрет сей, як справедливо підносить Уманець і Лазаревский, годить ся відкинути зовсім, яко не — Мазепиний.

„Этотъ типъ", каже Уманець, „слишкомъ не соотвѣтствуетъ требованіямъ художественной правды, чтобы, такъ какъ онъ есть, взять его для бюста или картины. Повторяя его, художникъ долженъ много поработать надъ примѣненіемъ этихъ жесткихъ некрасивыхъ чертъ къ запросамъ нашего воображенія"[21]). По моїй думці, були такі проби, лице нїби-то Мазепи на академічнім портреті зобразити відповідаючим хоч троха історичній правдї, зобразити єго таким, яким представляють єго в своїх описах сучасники, то є з „лицем сухорлявим, зором гордим і похмурим, видом задумчивим"[22]). Сему описови не противлять ся портрети, про які низше буду говорити, одначе нема основи уважати й їх вірними портретами Мазепи, хиба лише пробами, зближити лице академічного портрету до історичного лиця гетьмана.

Опис одного з тих портретів дав В. Горленко: „Старинные малороссійскіе портреты".[23]) Є він власностию самого Горленка, а єго опис такий: „Поясной. Принадлежность основана на

преданіи. Гетманъ изображенъ здѣсь лѣтъ 45-ти. На немъ разстегнутый темно-зеленый кунтушъ съ золотыми позументами, изъ подъ котораго видна бѣлая узорчатая одежда. Фонъ темный. Лицо мужественное и красивое, совершенно несходное съ извѣстнымъ изображеніемъ, находящимся въ петербургской академіи художествъ". В замітції „О портретахъ Мазепы"[24]) сказано про сей портрет, що „въ домѣ столь близкаго Мазепѣ лица не могло быть плохаго его портрета", позаяк єго властитель, В. Горленко, є потомком сего Дмитра Горленка, що втік разом з Мазепою. Крім сего схарактеризовано тут сей портрет так: „Черты лица гетмана совершенно правильныя, лице нѣсколько продолговатое, благообразное, возрастъ средній — лѣтъ за 40, бороды нѣтъ, а только небольшіе красиво лежащіе усы". Одначе се, що В. Горленко є потомком згаданого Дм. Горленка не може промавляти за автентичностию сего портрету. Таж сам В. Горленко каже, що „описываемый портретъ сохранился также не въ родѣ Горленковъ", лиш оден з пізнїйших потомків набув єго на випродажі збірки портретів дїдича Будляньского, якому дістав ся він з дому останнього гетьмана Кирила Розумовского, що був тестем Будляньского. Вже з сего згляду може він стояти в певній зависимости від академічного портрету. Знимка з портрету Горленка була зроблена в Петербурзї фотоґрафом Лушевим, що видав „фотографическій альбомъ лицъ XVI—XVIII вѣковъ".

Подібно, як академічний портрет помістив у перве Бантиш-Каменьский в 2-ім і 3-ім виданю своєї істориї, так портрет типу Горленка помістив він в 1-ім виданю.[25]) Рисував єго для Бантиш-Каменьского Дм. Си211тетессер, ґравірував А Осипов. Є се ґравюра великих розмірів (1 вид. істориї Б.-К. є формату 4⁰) і сю саму репродукцию, лише кольоровану, бачимо в салї засїдань »Наукового Товариства ім. Шевченка« у Львові Тут контуш зелений, як і на портретї Горленка, з червоною підшивкою і золотими ґальонами зпід него видно білу цьвітисту одежу. Маємо ще звістку, що „подобный портретъ, писанный придворнымъ Станислава-Августа художникомъ съ неизвѣстнаго оригинала, былъ у кіевскаго жителя г. Иваницкаго и недавно отправленъ имъ въ краковскую академію"[26]). Від проф. Б. Лепкого довідав ся я, що нїяка „краковская академія" не має такого портрету. Се був, як догадує ся Уманець, „офіцияльний" тип портретів Мазепи і єго можна подибати „на постоялыхъ дворахъ, въ домахъ помѣщиковъ, мѣщанъ и купцовъ", а „официяльное происхожденіе портретовъ объясняетъ ихъ замѣчательное однообразіе". Вкінци каже Уманець, що „это единственный типъ портретовъ Мазепы, которому, по моему мнѣнію, можно вполнѣ довѣрять"[27]). Що до ґравюри в 1. вид. історії Бантиш-Каменьского зауважив Уманець, що „художникъ постарался изобразить очень хитраго человѣка и этимъ шаржемъ испортилъ

свою работу“[28]). На всїх портретах того типу, які бачив Уманець, була напись: „Иванъ Степановичъ Мазепа гетманъ“. Їх виконане не дуже артистичне, але все, каже Уманець, на тих портретах є чоловік, „не легко высказывающійся, но какъ нельзя болѣе способный сдѣлать смѣлый неожиданный шагъ“[29]).

Лазаревскій в своїй статї „Замѣтки о портретахъ Мазепы“ вважає одначе всї ті портрети копією т. зв. Бекетівского портрету[30]). І годї не признати сеї гадки справедливою. Хто порівнував оба типи сих портретів, то є академічний і Горленка, бачив лише ту ріжницю, що лице на портретї другого типу значно молодше і більше ідеальне, риси правильнїйші, ніс прямий, волосе не так розбурхане, але вираз лиця, зверненого в ту саму сторону в 3/4, остав сей сам, вуси ті самі, те саме велике ухо, та сама розхрістана одежа з золотим ґальоном і т. д. Можливо отже, що, як я в горі зазначив, копіст старав ся зробити лице дещо відмінним, відповідаючим історичному описови Мазепи, але мало відбіг від первовзору, хиба остілько, що зобразив лице далеко ідеальнїйшим. Нічого одначе тут з сего гарного Мазепи, за яким пропадали польскі маґнатки!

Вже давнїйше згадував я, що в Muzeum Narodowem в Кракові є якийсь портрет Мазепи, але годї було его віднайти[31]). Тепер він віднайшов ся і его репродукцию додаю до сеї статї. Має він ч. інв. 534, мальований олійними кра-

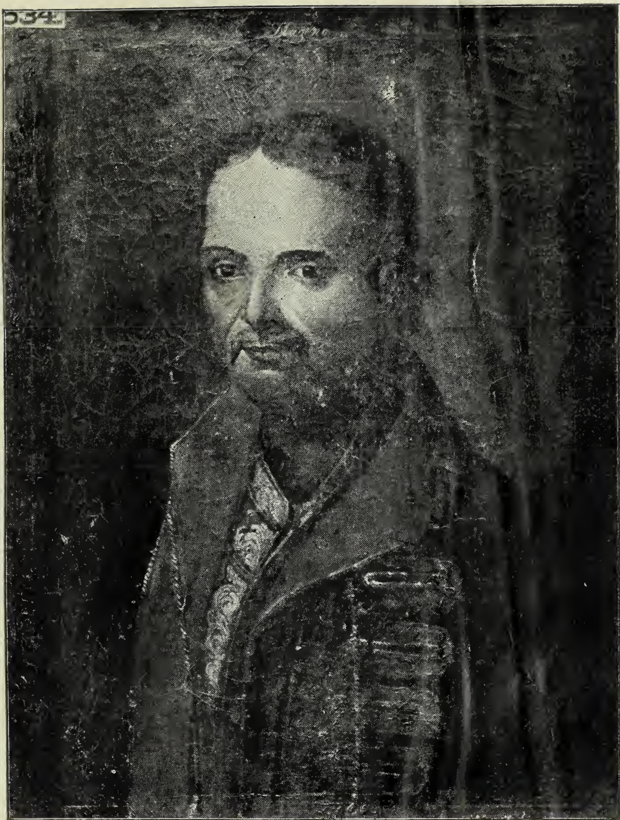
сками і є майже природної величини. Тло темно оливкове, гетьман убраний в отворений на шиї ґранатовий жупан з червоною підшивкою і золотими ґальонами, зпід жупана видно цьвітисту одежу. В горі бачимо руску напись »Мазепа«. Оскільки можна судити, походить він десь з кінця XVIII ст. В катальозї сего музею читаємо про него: »Portret hetmana Mazepy, dawna kopija. Artysta nieznany. Ofiarodawca Dr. Nestor Bucewicz"[32]). Є се той сам тип, що портрет Горленка і в 1. вид. істориї Бантиш-Каменьского. Все отже сказане про них можна віднести й до него. Лице відмінне дещо, як і на тамтих, від академічного портрету, але загально взявши, тип той сам. Варта, щоби хтось заняв ся докладнїйшим прослїдженем звязи між тими двома типами. В львівскій ілюстрованій часописи »Сьвіт« подана репродукция портрету Мазепи з „ориґіналу в колекциї д-ра Ал. Чоловского"[33]). Се той сам тип, що портрет Горленка, 1 вид. Бант.-Кам. і Muzeum Narod. Одначе копія так неартистична, що має лише вартість яко доказ популярности сего типу та яко причинок до питаня про т. зв. »Бекетівский« портрет Мазепи.

На закінчене сеї статї згадаю ще, що на Норблїнівскій ґравюрі вирито »Mazeppa aetatis 70", а не „78", як подає Уманець[34]). Число „70" бачимо виразно на репродукциї сеї ґравюри, поданій в студиї Fournier-Sarlovéze про Норблїна[35]). Додам, що на сій репродукциї ґра-

вюри Норбліна плащ накинений на праве рамя Мазепи, а не на ліве, як н. пр. на репродукциї у Лазаревского, а перо на шапці звисає в праву сторону Мазепи.

Що дотикає портрету Мазепи в Підгірцях (публікованого мною[36]), а тепер д. Хоткевичем[37]) то, як я вже згадав, се мабуть портрет Станїслава Ревери-Потоцкого[38]). Варта би перепровадити під тим зглядом порівнане, взявши до помочі автентичний портрет Потоцкого. Але вже н. пр. взявши репродукцию портрету Ревери-Потоцкого[39]) можна бачити велику подібність між ним а підгорецким Мазепою. У Потоцкого та сама форма голови, на якій волосє підголене в чуб, подібна борода і вуси, ніс, погляд очий, та сама величина уха, взагалї вираз лиця дуже подібний до підгорецкого Мазепи. Є лише ріжниця що до віку. Звертав на се мою увагу ще перед кількома роками артист-маляр проф. Стан. Батовский. Охочим полишаю се питанє до близшого розслїду.

Портрет Мазепи, поданий, Аркасом в єго історії з музею В. Тарновского,не був виміненний в „катальозї“ сего музею з 1898 р. Ґравюра, подана там під ч. 721 (ст. 79) є ідентична з ґравюрою в »Europäische Fama« з 1704 р. Проте мій здогад, що може она ідентична з портретом у Аркаса, невірний[40]).

ГЕТЬМАН ІВАН МАЗЕПА
з Muzeum Narodow-ого в Кракові.

Примітки.

[1]) Сю статю писав я, не маючи під рукою дуже важної книжки Ровіньского: Подробный словарь русскихъ гравированныхъ портретовъ т. II, Спб. 1887, де обговорено звісні доси портрети Мазепи. У Львові має сю книжку лише „Бібліотека Народного Дому“, але що якраз пішла она до переплету, тож статю мою доповню вже опісля даними, взятими з книжки Ровіньского. — *Др. Б. Б.*

[2]) Ѳ.: О портретахъ Мазепы. Кіевская Старина 1883 т. 6 юль, ст. 594—5. [3]) Бантышъ-Каменскій: Исторія Малой Россіи ч. II, 2 вид. 1830, 3 вид. 1842 р. [4]) 4 вид. 1903 р. [5]) Бекетовъ: Изображенія людей знаменитыхъ или чѣмъ либо замѣчательныхъ, принадлежащихъ по рожденію или заслугамъ Малороссіи. Москва 1844. [6]) Подаю се за Лазаревским, який раз пише: »О подлинникѣ этой гравюры сказано только, что это „древній портретъ«. Не тотъ-ли это, что въ академіи художествъ?“ („Старинные малороссійскіе портреты. Кіев. Стар. 1882 т. 4, октябрь, ст. 174 пр. 1), другий раз каже, що ся ілюстрация подана „съ добавленіемъ, что это копія съ портрета, находящаго ся въ академіи художествъ“ (ibid. 1899 т. 64 мартъ, ст. 453 в статї „Замѣтки о портретахъ Мазепы“) Автором сеї ґравюри, зладженої на дереві є N. K. Лазаревский припускає, що є се може Куренков, одначе дає знак питаня. [7]) Пырятынська Ластивка, кобзарь Е.

П. Гребинкы: Изданіе Г. Корчакъ Новицкаго. Кіевъ 1878 між ст. 56 а 57. [8]) Кіевская Старина 1883 т. 6 юль, ст. 595. [9]) К. Стар. 1899 т. 64 мартъ, ст. 454. [10]) Коваленко: Оповідання з історії Українського народу. Полтава 1907 ст. 143. Репродукция досить вірна [11]) Павловскій: Битва подъ Полтавой. Полтава 1908 ст. 63. [12]) Уманецъ: Гетманъ Мазепа. С. Петербургъ 1897 ст. 413. [13]) Каталогъ украинскихъ древностей коллекціи В. В. Тарновскаго Кіевъ 1898 ст. 74, ч. 699. [14]) Уманецъ: Гетманъ Мазепа ст. 413. [15]) Міръ Искусства, С.-Петербургъ 1900, I. ст. 122. На сю репродукцию звернув мою увагу др. Ол Сушко, за що складаю єму щиру подяку. [16]) Уманецъ: Гетманъ Мазепа Тут цілий 8 ий розділ посьвячений портретам Мазепи (ст. 413 422). [17]) ibid. ст. 413—415. [18]) ibid. ст. 415. [19]) ibid. ст. 415—416. [20]) Кіев. Стар. 1890 т. 28, январь ст. 58—9. [21]) Уманецъ: Гетманъ Мазепа ст. 414. [22]) ibid. ст. 418—419. [23]) Кіев. Стар. 1882 т. 4, декабрь ст. 603 4. [24]) ibid. 1883 т. 6, юль ст. 595—6. [25]) Т. III, 1822 р. [26]) Кіев. Стар. 1883 т. 6, юль ст. 596. Я хибно вважав єго подібним до Норблінівского портрету. Істоличні причинки I, ст. 105. [27]) Уманецъ: Гетманъ Мазепа ст. 419. [28]) ibid. [29]) ibid. ст. 418. [30]) Кіев. Стар. 1899 т. 64, мартъ ст. 453—4 і 461 пр. 1. [31]) Історичні причинки I, ст. 104—5. [32]) Obrazy i rzeźby Muzeum Narodowego. Katalog tymczasowy. Kraków 1897, ст. 12 ч. 534. [33]) Сьвіт 1907, ст. 207. і Будзиновский: Гетьман Мазепа, Львів 1909 ст. 37. (Вид. Товариства »Просьвіта« ч. 349). Тепер в музею міста Львова. [34]) Уманецъ: Гетманъ Мазепа ст. 420. [35]) Four-

nier-Sarlovéze: Les peintres du Stanislas-Auguste II, roi de Pologné. Paris 1907 ст. 50. „Mazeppa Eau forte originale“. [36]) Істор. причинки I, між ст. 100 а 101. [37]) Хоткевич: Альбом історичних портретів, серія I. вип. 1. портрет ч. 2. в красках. [38]) Руслан 1909. ч. 120; Історичні причинки II, ст. 25. [39]) Pauli: Żywoty hetmanów królestwa polskiego. Lwów, Stanisławów, Tarnów 1850 між. ст. 66 а 67. Одначе зовсім відмінний портрет Потоцкого в Skimborowicz — Gerson: Willanów. — Album. Zbiór widoków i pamiątek, oraz kopie z obrazów Galeryi Willanowskiej. Warszawa 1877, ст. 107. Рисував Witkiewicz, ґравірував Bojarski. [40]) Історичні причинки I, ст. 99, пр. 1.

VI.

Перемирна грамота литовских князїв з королем Казиміром В. 1366 р.*)

В „Kwartalnik-у historyczn-ім“ з 1890 р. (ст. 513—515) напечатав А. Чучиньский перемирну грамоту литовских князїв Ольґерда, Кейстута, Явнути і Любарта з польским королем Казиміром Великим і з князями Юриєм Наримунтовичем та Юриєм і Олександром Кориятовичами (виставлену без дати, але безперечно з 1366 р.). Ориґінал сеї грамоти, списаної в рускім язицї, знаний був ще на початку XIX. ст.; нинї єго не маємо. Чучиньский видав сю грамоту з копії, переписаної латиньскими буквами. Ся копія находить ся в „Теках Нарушевича“ ч. 8. (Архів кн. Чарторийских в Кракові) ст. 245—7; тамже ст. 249—50 находить ся латиньский переклад сеї грамоти (»Ex MS. Arch. St. Aug. Reg. collect. Dogelis“), з якого користав Нарушевич в своїй історнї.

Сю перемирну грамоту перепечатано на основі видання Чучиньского два рази. Перший перепечатав її (рускими буквами) Милько-

*) »Руслан« 1909, ч. 158—161.

вич[1]) з помилками, які були вже в копії і з тими, яких причинив сам Чучиньский. Більше критично віднїс ся до неї Довнар-Запольский, який зауважив в копії, виданій Чучиньским, кілька помилок і перепечатавши її (лат. буквами), поробив деякі поправки[2]). Крім сего додав він таку увагу: „Нельзя не пожалѣть, что авторъ не издалъ и латинскаго текста; неяснымъ также остается: русская копія въ Текахъ Нарушевича снята русскимъ алфавитомъ или латинскимъ, какъ она издана въ „Kwartalnik'ѣ“[3]). Що до останнього, то я вже в горі зазначив, що копія в „Теках Нарушевича“ подана в латиньскій транскрипциї. Щож до латиньского перекладу, то рівнож і проф. Грушевський зазначив, що він „досї не виданий“, додаючи, що „опублїкована копія має деякі писарські помилки, але не будить нїяких підозрінь“[4]).

Хотячи сповнити бажане Довнар-Запольского і проф. Грушевського, я скопіював сей латиньский переклад з „Т. Н.“, одначе притім я не залишив справдити, чи дїйсно помилки, які находять ся в рускім текстї, виданім Чучиньским, є рівнож і в рукописи. Вправдї Чучиньский заявив, що „co do pisowni tekstu, staraliśmy się ją zachować nietykalną, zmieniając jedynie zastosowanie wielkich liter i interpunkcyą“, але я пересьвідчив ся, що помилки, які проф. Грушевський приписує переписчикови, є помил-

ками, зробленими в значній части самим видавцем Чучиньским (деякі помилки є мабуть печатні, наслідком не досить старанної коректи). Що більше, я зауважив в латиньскім перекладї реченє, якого не находимо в рускім текстї у Нарушевича, а виданім Чучиньским. На основі сего я здогадував ся, що се реченє опустив переписчик в рускім текстї, на що одначе не звернув уваги Чучиньский, хоч знав латиньский переклад.

Мій здогад показав ся вірним, коли я зовсім припадково найшов иншу копію сеї перемирної грамоти. В Архіві кн. Чарторийских є рукопись ч. інв. 1180 п. з. „Oryginały 1445—1748“, що походить з порицкої біблїотеки Тадея Чацкого. Крім деяких документів з XV ст. і до часів Жиґимонта Авґуста, є там головно документи, що відносять ся до спору краківскої капітули з епископом Солтиком та письма і переписка Т. Чацкого. Власне в тій рукописи пощастило ся менї найти на ст. 387—8 иншу копію перемирної грамоти з 1366 р. (она рівнож, як і у Нарушевича, переписана латиньскими буквами), а на ст. 399—400 єї латиньский переклад. Копія в тій рукописи має в порівнаню з копією Нарушевича деякі вариянти; крім сего є в нїй і то реченє, яке переписчик в копії Нарушевича опустив, а котре я, як висше було згадано, зауважив в латиньскім перекладї.

З огляду на се, що ся перемирна грамота

має для польско-литовско-рускої істориї в XIV ст. першорядне значінє, а видана була лихо і то з неповної копії, заслугує она на поновне виданє, тим більше, що тепер маємо копію з повним текстом і з деякими вариянтами в порівнаню з копією Нарушевича, виданою Чучиньским. Текст, який подаю низше, опер я на обох копіях, вибираючи з них до тексту вариянти, які, по моїй думцї, більше відповідають незнаному тепер ориґінальному текстови. Уміщуючи одначе в текстї вариянти з копії Чацкого (Ч.), подаю рівночасно в увагах вариянти з копії Нарушевича (Н.) і противно. Крім сего виказую помилки, поповнені Чучиньским (Чуч) і Мильковичем (М.), а також поправки, які від себе подали в текстї Чучиньский, Милькович і Довнар-Запольский (ДЗ.).

Що до латиньского перекладу, то подаю низше також і єго текст, опертий на обох копіях, Нарушевича і Чацкого. Вариянтів в них небогато. Цікавійші місця з латиньского перекладу узглядняю також в увагах, що відносять ся до руского тексту. Згадаю ще, що латиньский переклад в обох копіях має заголовок: „Interpraetatio latina, quoad fieri potuit servata vetustate literae". Текст латиньского перекладу в обох копіях дуже непоправний і я оставляю єго без поправок з моєї сторони.

Руска копія Чацкого замітна ще з того згляду, що маємо на нїй рисунки обох печаток, які висїли при ориґіналї перемирної грамоти з

1366. р. Одна з них попсована, друга описана в дописцї переписчика на копії в „Теках Нарушевича“. Сей опис напечатав Чучиньский. З рисунку на копії Чацкого переконуємо ся, що є він вірний. Рисунок печатки з лївої сторони представляє лицаря в зброї, в шеломі, з голим мечем в правій, зі щитом в лївій руцї. Довкола була леґенда в рускім язицї, з якої одначе остало небогато слів, бо на рисунку скопіовано лише отсї слова: СЕ ПЕЧАТЬ КИИ..... Дальших слів по причинї стертя не скопіовано; при кінци леґенди бачимо на рисунку ще дві букви але так скопіовані, що не знати, до якого слова они належали. В кождім разї певне се, що є се печатка Кейстута[5]). Дуже правдоподібно, що ся руска леґенда відповідала леґендї звісної латиньскої печатки Кейстута, на якій зображений лицар в зброї і шеломі, з мечем в правій, зі щитом в лївій руцї. Латиньска леґенда така: S. Kynstutte dux de Tracken[6]). Ся печатка, оскілько можна з нею порівнати лихий рисунок рускої печатки, дещо відмінна, бо на першій лицар опирає ся рукою о щит, на останнїй держить єго, заслонюючи ся ним. По правій сторонї на копії Чацкого бачимо рисунок другої печатки (се печатка Ольґерда, на якій був колись герб „погонї“[7]) з дописко: „vacuum pro vetustate“.

Годить ся додати, що реґеста сеї перемирної грамоти находить ся не лише в інвентари Кромера (рукоп. Арх. кн. Чарт. ч. 1107,

ст. 212/13), про що згадав Чучиньский, але також в інвентари Станїслава і Матїя Лубєньских з 1613 р. (Ягайлоньска Біблїотека MS. ч. 99; копія з початку XIX ст., непаґінована).

1.

Se jaz[8]) kniaź welikyi Olhērd, s swoieiu bratiieiu[9]), s Kestutiem[10]) s Jewnutiem[11]), s Lubortom[12]) i s swoimi dietmi uczynili iešmy[13]) mir s swoim bratom, korolem polskim Kazimirom is bożyi miłosti[14]), i s kniaziem s Juriem i s druhim Juriem i s Olexandrom[15]); a to bud swiedomo wsiakomu, koli kto na tot list smotryt, ože na tom sia iešmy[16]) mirili. Kniaziu Lubortu ziemla so wsiemi[17]) wołostmi otczyznymi[18]) i s siеły, kak is[19]) dawna poszło, Stožek, Daniłow, Zakamian[20]), Sziumesk, Ostroh, Połonyj[21]), Meżybożyie; a i ieszcze[22]) k Łucku odstupił sia korol wołodymierskich wołosti: Wietły[23]), Lbiaz[24]) Czerneczhorodok, Kamian, Mielnica. A Wołodimier[25]) korolewi dostał sia s tiemi wołostmi: Horodel, Luboml, Turynsk. Raten[26]), Koszer, Włuczym. A kniaź wielikyi s swoim bratom s Lubortom sstupił sia[27]) korolewi: Kremianca, Peremila, Oleszska[28]), Bełza, Grabowca, Chołma, Szczebreszyna, Łopatyna. A kończali iešmy meży soboiu mir wiecznyi. A koli jaz [29]) poydu, kniaź wielikyi, s[30]) bratom swoim s[31]) korolem na woynu, tohda poyty Lubortowi is wsiemi ludmi swoiemi; a koli korolewi nadobie[32]) na swoie niepryiatiele, Lubortowi pomahati s[33]) swoimi lud-

mi; a koli nadobie budiet Lubortowi na swoie niepryiatiele, korolewi iemu pomahaty. A pro obidy pro wsiakiie, oże sia[34]) uczynit[35]) kniazim ludiem krywda ot[36]) korolewa czełowieka, ili ot Juriewa, ili ot Olexandrowa[37]), pro to[38]) nie iskaty korola ni kniazia. Sudii[39]) na to: lubelskyi pan Krot, podkomoryi korolew pan Rafał; a ot kniazia ot wielikoho Jelezar[40]); a ot Luborta[41]) Iwan Mstiszinski[42]); a suditi na Buzie u Horodla[43]), a suditi korolewym sudiam[44]) Polanina[45]) po polskomu zakonu i winu na nem wziati po polskomu zakonu[46]), a ruskim sudiam suditi po swoiemu zakonu i winu wziati po ruskomn zakonu. A na korolewyie ziemli na ieho łowiszczich[47]) naszym ludiem nie łowity ni zwiera, ni bobra, ni ryb, ni siena kosity, ni w bortnuiu[48]) ziemlu nie wstupatysia[49]). Takoże i korolewim[50]) ludiem nie łowity na kniazia wielikoho[51]) ziemli i na Kestutiewi[52]) i na Jewnutiewi[53]) i na Lubartowi[54]) takoże nikakoho[55]) zwiera nie łowity, ni ryb nie łowity, ni siena kosity, no kak poszło is dawna. A za chołopom i za winowatcem nie stoiaty, a kto woschoczet isprawy, isprawu dati, a za winowatcem nie stoiati[56]). A korolewi nie wstupaty sia[57]) w Kestutiewi[58]) horody, w Beresti, i w Kamianec[59]), w Dorohiczyn[60]), w Mielnik, w Bielesk, w Kobryn, kniazia wielikoho horod, wo wsie tyie hranicie[61]) nie wstupaty sia[62]). A szto hramoty perwyie pisany meży namy i prysiahy, a szto sia nie stało o tiech hramotach, toho nie

pominaty i hramoty dawnyie worotyty meży[63]) soboiu, a ot toho byty porożnym. A koli dast Boh[64]), budiet snem[65]), tohda nowyie hramoty damy meży soboiu, a tot ieśmy mir uczynili meży soboiu bezo wsiakoie lesti[66]) i bezo wsiakoie chytrosty, na tom ieśmy[67]) i peczaty swoi prikłali[68]).

2.

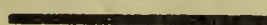
Interpraetatio latina, quoad fieri potuit servata vetustate literae.

Ecce ego Dux Magnus Olgierdus cum suis fratribus, cum Kieystuthio, Iewnuthio, Lubartho, et cum suis liberis conclusimus pacem cum suo fratre, Rege Poloniae, Casimiro et ex gracia Dei[69]), et cum Duce Georgio et altero Georgio et cum Alexandro. Et haec manifesta fiat cuilibet, si quando hoc scriptum venerit introspiciendum: pax autem in formam coaluit hanc. Duci Lubartho Luceoriensis terra, cum omnibus territoriis primaevis [70]) et villis, quemadmodum fuerat a principio. Stożek, Daniłow, Zakamian, Sziumesk, Ostroh, Połonyy, [71]) Meżybożyie, insuper ad Luceoriam renunciavit Rex Wołodimiriensium territoriorum [72]): Wietły, Lbiaż, Czerneczhorodok, Kamian, Mielnica, Wołodimiria autem cepit in partes Regis cum his territoriis: Horodel, Luboml, Turinsk, Raten, Koszer, Włuczym. Dux autem Magnus cum suo fratre Lubartho renunciavit

Regi Kremianeć, Peremila, Oleszska, Bełża, Grabowca, Chołma, Szczebreszyna, Łopatina, et sic sanximus inter nos pacem perpetuam; quod si ego Dux Magnus cum fratre meo Rege in bellum progrediemur, [73]) tunc Lubarthus cum universo exercitu suo aderit nobis; quod si Regem singulares inimici aggredientur, Lubarthus iuvabit Regem cum suo exercitu; quod si autem Lubartho opus fuerit contra suos hostes, Rex ipsum auxiliabitur. In causis vero iniuriarum omnium, si inferetur [74]) vis Ducis subditis a subdito Regio, vel Georgii, [75]) vel Alexandri, Rex ut ferat sententiam non adeundus, uti neque Dux: iudices constituti: Lublinensis [76]) Dominus Krot, a cubiculo Regis Dominus Raphael. Ex parte autem Ducis Magni Jelezar, ex parte Lubarthi Iwan Mstiszinski, qui ius dicent ad Bugum Horodlae: iudices vero Regis Polonum iudicabunt pro legibus Poloniae, et reus mulcta mulctabitur iuxta Poloniae leges, Rutheni autem iudices ius scripturi pro legibus suis, et mulcta mulctabitur reus, prout de iure Rutheno. In terra Regis, ubi eius venatorii saltus, nostri subditi non venantur [77]) nec capiuntur animal, nec castores, [78]) neque pisces, [79]) neque faenum colligitur, nec terra, apibus assignata, occupatur. Vicissim Regis subditi per terras Magni Ducis non venantur, [80]) neque in Kieystuthi et Jawnuthi et Lubarthi terris, quodve animal insequuntur, nec pisces capiuntur, aut faenum colligitur. Sed sint omnia tranquilla,

quemadmodum fuere. Non subditus, non criminis cuiusque reus defenditur, et qui iustitiam expetierit, iustitia administratur, nec criminum particeps ut insons protegitur. [81]) Rex nihil iuris habiturus unquam in Kieystuthi arces, in Berest, Kamianiec, Dorohiczyn, Mielnik, Bielesk, Kobrin, Ducis Magni arcem, omnesque harum limites, non sinet vim [82]) perferre. Quod vero iuxta scriptas praeteritas intra nos conventiones et iuramenta, nullus successerit eventus, haec haud memoranda, et hae scriptae conventiones utrique parti reddendae, utpote ab hinc nihil valiturae. Si enim Deus aderit nobis, [83]) novis scriptis res nostras firmabimus. Hanc vero concordiam sanximus intra nos sine ullo dolo, sine ulla versutia, [84]) et quod ita, sigilla appendimus.

L. S. pensilis. — L. sigilli pensilis.

Примітки.

[1]) Милькович: Студія критичнѝ надъ исторіею руско-польскою. I. Львôвъ 1893 стор. 141—3 (ч. IX).

[2]) Довнаръ Запольскій: Изъ исторіи литовско польской борьбы за Волынь. (Кіев. университ. извѣстія 1896, кн. 8 ст. 3—4 пр. 3).

[3]) ibid.

[4]) Грушевський: Історія України-Руси IV. Львів 1903 ст. 389, 2. вид. Київ-Львів 1907 ст. 446.

[5]) Вже Czacki: O litewskich i polskich prawach (вид. Turowsk-ого) I. Kraków 1861 ст. 82, нот. зауважив, що се печатка „Kiejsztuta z mieczem i tarczą w ręku".

[6]) Латиньска печатка Кейстута подана в Vossberg: Siegel des Mittelalters v. Polen, Lithauen, Schlesien, Pommern u. Preussen. Berlin 1854. табл. 24.

[7]) Czacki: O litewskich i polskich prawach I. 82, нот. пише, що се печатка „Olgierda pogoni". Очивидно опісля середина вилетіла, як бачимо з дописки на копії грамоти.

[8]) Так в Ч. і в грамоті Любарта з 1366 р. Archiwum Sanguszków I, ч. 1. (лучше видане в Линниченко: Архивы въ Галиціи. Кіев. Стар. т. 23, 1888 октябрь, ст. 208). Н. має „A se ja", хоч низше, так як в Ч., має „jaz". В копії Ч. бачимо інїциял о+о, який мабуть був в ориґіналї.

[9]) Ч. і Н. має „bratiieiu", у Чуч. проте мабуть печатна помилка „bratiiem". М. поправив на „братиєю", ДЗ. дав знак?

[10]) Так в Ч. і в перемирній грамоті Кейстута з Казиміром В. і мазовецкими князями Акты Зап. Россіи I, ч. 1 („Кистютий"). Так само в лїтописях руско-литовских, пор. Полное Собраніе Русскихъ Лѣтописей XVII. („Кестутіи, Кестутии, Кестутеи"). Н. має »Kieystutiem«.

[11]) Ч. і Акты Зап. Р. I. ч. 1 (»Еоvнутий«). Лїтописи рус.-лит. П С. Р. Л. XVII. мають „Евнутіи. Евнутии, Евнутеи" Н. має „Jawnutiem", але низше так як Ч. Також М. подав »Еоунутиемъ«.

[12]) Ч. має раз „Lubart", то знов „Lubort". Н. стало „Lubort". Рус.-лит. лїтописи П. С. Р. Л. XVII мають »Любортъ«.

[13]) Н. має раз „iesmy", то знов „iesmo". Ч. має стало „iesmy".

[14]) В транскрипциї „i s bożyi miłosti" зам. „is bożyi miłosti", а в лат перекладї невільничо „et ex gratia Dei" зам. „ex gratia Dei". Чуч. подав „is".

[15]) Н. „Ollexandrom".

[16]) Н. „iesmo". У Чуч. мабуть печатна помилка „issmo". М „єсмы".

[17]) У Чуч. „wsieni" мб. печатна помилка. М. „всѣми".

[18]) Так в Н. В Ч. „wiecznimi". В лат. перекладї „cum omnibus territoriis primaevis".

[19]) Н. має раз „is", то знов „iz". Ч. стало „is".

[20]) М. „Заламанъ" (? !).

[21]) Н. „Polonyi“ і так Чуч.; Ч. „Połonij“; лат. пер. „Połonyy“. М. „Полонии“. ДЗ. поправив на „Połonyi“.

[22]) Н. „ieszczo“ і так дав Чуч. М. дав „єщє“.

[23]) Так в Н. і Ч. У Чуч. хибно „Wiełły“, за ним М. „Вѣллы“.

[24]) Так в Н. і Ч. У Чуч. хибно „Zbiaz“. М. і ДЗ. поправили на „Любязь“.

[25]) Н. „Wolodymier“.

[26]) Так в Н. і Ч. У Чуч. хибно „Ratew“, за ним М. „Ратевъ“.

[27]) Ч. має „stupił sia“.

[28]) Н. має „Oleszka“, так Чуч., за ним М »Олєшка“.

[29]) Так має Н. і Ч.

[30]) Н. має раз „z“, то знов „s“. Ч. стало „s“.

[31]) Чуч. опустив тут „s“ (за ним М.), яке має Н. і Ч.

[32]) Н. і Ч. „na dobie“ і так Чуч. М. і ДЗ. поправляють, перший „надобѣ“, другий „надобе“. Так само низше.

[33]) Н. не має „s“, так само Чуч. і М.

[34]) Чуч. подав хибно „cze sia“, хоч в Н. (також і в Ч.) є „oże sia“. За ним М. „че ся“; ДЗ. поправив на »што ся«.

[35]) Чуч. хибно »uczynił«, мб. печатна помилка. М. »учинила“. ДЗ. »учинить«.

[36]) Н. має раз »od«, то знов »ot«, Ч. стало »ot«.

[37]) Н. „Alexandrowa“.

[38]) Н. має „proto“. Ч. і Чуч. »pro to«, за ним М. „про то“.

[39]) Н. „Sudi“ і так Чуч., а за ним М. „Суди“.

[40]) У Чуч. хибно „Jelczar“, за ним М. „Ельчаръ“. ДЗ. добре поправив на „Jelezar“.

[41]) Чуч. хибно »Lubortu«. М. поправив на „Люборта“.

[42]) Так в Ч., в грамоті Любарта Arch. Sang. I., ч. 1. („Мьстишиньскый“; пор. висше подане видане її в К. Стар. т. 23) і в лат. перекл. („Mstiszinski“). Н. наслідком злої транскрипциї має „Mostyrzynskyi“, так Чуч., а за ним М. „Мостыжынскыи“.

[43]) У Чуч. хибно „Hurodla“. М. поправив на „Городла“.

[44]) Ч. має раз „sudiiam“, то знов „sudiam“. Н. стало „sudiam“.

[45]) У Чуч. хибно „Polonina“, за ним у М. „Полонина“.

[46]) Н. не має другий раз „zakonu“, через те нема його у Чуч. і М.

[47]) Н. має »łowiszczach« і так Чуч. та М.

[48]) Ч. має „bortnoiu“, Н. »bortnuiu«. Чуч. хибно »bortuniu«, за ним М. „бортуню“. ДЗ. поправив на „бортную“.

[49]) Ч. має »ustupati sia«.

[50]) У Чуч. „korolowym“, за ним М. „корольовымъ“.

[51]) Ч. „wielikaho“.

[52]) Н. „Kieystytowoy“.

[53]) Н. »Jewnutiewoy«.

[54]) Н. „Lubartowoy“.

[55]) Ч. »nikakaho« і так у Чуч., хоч в Н. „nikakoho“. М. має »никакого«.

[56]) Від »a kto« аж до »nie stoiati« нема зовсїм в Н., бо переписчик опустив. Є лише в Ч., а в лат. перекл. »et qui iustitiam expetierit, iustitia administratur, nec criminum particeps ut insons protegitur«.

[57]) Н. має висше „wstupaty sia“, тут „wstupowaty sia“. Так Чуч. і М. Ч. має »ustupati sia«.

[58]) Н. »Kieystutowy«.

[59]) У Чуч. мб печатна помилка »Kamiance«. М. поправив на »Камянець«.

[60]) У Чуч. „Drohiczyn“, за ним М.

[61]) Н. »hranicy«, так Чуч., за ним М. „границы“.

[62]) Н. »wstupowaty sia«. Так Чуч. і М. Ч. має „ustupati sia“.

[63]) Н. „mozy“. Чуч. і М. як в Ч.

[64]) Н. »Boch« і так Чуч. М. поправив на »Богъ« як в Ч.

[65]) Н. має „s niem“, Ч. „s nem“. У Чуч. після Н. »s niem«, за ним у М. „съ немъ“. ДЗ. поправив справедливо на »снемъ«, бо так виходить з контексту: »tohda nowyie hramoty damy meży soboiu«. »Snem«, в значіню „сойм“; пор. Miklosich: Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum 2. вид. Vindobonae 1862-5 ст. 941 »съньмъ, сънъмъ, сънемъ, сонъмъ, соймъ“. »S nem« віддїльно не має тут нїякого значіня. Не розумів сего слова перекладчик, який переложив »Si Deus aderit nobis«.

[66]) Н. має „łukawosty“. Ч. а також висше згадувана грамота Любарта Arch. Sang. I, ч. 1. „льсти“.

[67]) Н. »iemo«, Чуч. поправив на »iesmo«

[68]) Н. „prykładali“.

69) В рускім тексті »i s bożyi miłosti« зам. »is bożyi miłosti«, в латиньскім пер. невільничо переложене »et ex gratia Dei«, зам. »ex gratia Dei«.

70) В рускім тексті Н. має „otczyznymi“, Ч. »wiecznimi«. Чи „primaevis“ не попало тут помилкою зам. „paternis“, позаяк „primaevus“ не значить анї „вічний“, анї „отчизний“.

71) Ч. має „Połoni“.

72) Н. „territorium“.

73) Н. „progrediemus“.

74) Н. „infertur“.

75) Н. »Jeorgii«.

76) Н. »Lublinensio«.

77) Н. »venatur«.

78) Ч. »castor«.

79) Н. і Ч. „piscis“.

80) Н. »venatur«.

81) Речене від »et qui« аж до »protegitur« звернуло мою увагу, що брак його в рускім тексті копії Н., доки не найшов я його припадково в копії Ч.

82) Н. »sin- et viri«.

83) Перекладчик не зрозумів слова »snem«, яке було розділене „s nem“ і переклав „budiet snem“ яко »aderit nobis«.

84) Н. „versatia“.

VII.

До питаня про скількість присяжних грамот в. князів литовско-руских.

Кілько було присяжних грамот, даних в. князями литовско рускими короні Польскій почавши з 1386 р., сего навіть в приближеню не можна означити. Реєстр дотепер звісних присяжних грамот дав проф. Г р у ш е в с ь к и й[1]), який підносить притім, що „на повність нашої колекциї грамот ми ніяк не можемо покладати ся“, що „в дійсности присяжних грамот князів мусїло бути більше“ і що „дальші архивні студиї можуть принести ще не одну“. Н. пр. в пізнійших грамотах маємо згадки о кількох таких присяжних грамотах, яких нинї не маємо (Витовта, Скиргайла, Жиґимонта Кейстутовича[2]).

З присяжних грамот, вичислених проф. Грушевським, 16 походить з кінця XIV. ст., 5 з початку XV. ст.; з того знов 18 маємо в ориґіналах, а 3 в пізнійших копіях. Зі своєї сторони зауважу одначе, що реєстр проф. Грушевського

не обіймає навіть всіх печатно оголошених присяжних грамот. І так н. пр. не втягнено до сего реєстру присяжної грамоти луцкого князя Федора Любартовича 22/V 1386 р., хоч яко о такій згадав проф. Грушевський про неї в иншім місци[3]). Она виставлена в Сандомирі в латиньскім язиці[4]) і після дати повинна між присяжними грамотами стояти на першім місци. Не втягнено рівнож присяжної грамоти смоленьского князя Юрия Сьвятославича для Ягайла і Скиргайла (Вильно 16/IX. 1386, руска грамота)[5]), присяжної грамоти луцкого намісника князя Федора Даниловича Острозкого і єго брата Михайла для Ягайла (руска грамота без дати[6]), хоч про сю останню згадує проф. Грушевський в иншім місци[7]). Дальше не втягнув проф. Грушевський грамоти, якою князї Федор Данилович, Семен Іванович, Олександер Четвертиньский, Іван Несьвизкий і ин. ручать за князя Олехна Дмитровича (Луцк 10/X. 1388., руска грамота[8]), грамоти, якою князь рязаньский Олег Іванович ручить за свого зятя князя Дмитра-Корибута (Переяслав 14/XI. 1393, руска грамота[9]), хоч втягнув подібну грамоту, якою князї і бояри ручать за тогож князя.

Присяжна грамота князя Володимира київского 12/VII. 1388., про котрої оригінал каже проф. Грушевський, що „незвістно де він“, переховує ся в Архіві кн. Чарторийских в Кракові ч. інв. дипл. 478[10]). Рівнож в тім архіві нахо-

дить ся оригінал печатаної в »Archiwum Sanguszków“ присяжної грамоти князя Дмитра-Корибута з 18/V. 1388., а не в петерб. Публ. бібл., як хибно подав проф. Грушевський. Справедливо звертає проф. Грушевський увагу на те, що присяжні грамоти Витовта і Анни з 1392 р. повинні мати дату 4/VIII. а не 5/VIII., як подають видавці, позаяк день св. Домініка випадає 4/VIII. а не 5/VIII[11]). Зверну одначе увагу, що грамота Анни Витовтової для Ягайла напечатана в Codex ep. Vit., а її грамота для Ядвіги в Cod. ep. saec. XV., а не противно, як хибно подав проф. Грушевський. Мабуть помилкою дав проф. Грушевський присяжній грамоті Анни для Ядвіги 1388. р., хоч в дійсности походить она з 1392 р. Додам, що доси звісна она була лише з копії Нарушевича, а міжтим її перґаміновий оригінал находить ся в Арх. кн. Чарт. ч. інв. дипл. 234. Сю грамоту печатаю з оригіналу в додатку. Присяжна грамота князя Семена друцкого з 11/V. 1401. звісна доси лише в копії Нарушевича, але її оригінал повинен бути в Архіві кн. Радивилів в Несьвижі, бо на его копії в Арх. кн. Чарт. (рукопись ч. 237., ст. 114) читаємо: „Ex. orig. Arch. Niesvies“.

Дехто з істориків опирав ся на інвентарах коронного архіву, зладжених Кромером іВаршевіцким, через що повстали великі непорозуміня що до числа присяжних грамот деяких князів литовско-руских. Сю справу порушив недавно проф. Грушевський (ст. 467.).

Найбільше трудности задає питанє про скількість присяжних грамот князя Володимира київского. Повстала іменно загальна гадка про три присяжні грамоти сего князя: з 1386 або 1387, 1388 і 1389 р. Доси звісна лише одна грамота сего князя з 1388 р. Проф. Грушевський припускає, що могла бути ще одна грамота Володимира з 1389 р., про яку на основі Кромера згадує Стадніцкий, але додає, що „не видячи Кромерової описи, сього не можна рішити на певно". Притім зі слів Даниловича[12]) вносить проф. Грушевський, що звістки про грамоти з р. 1386, 1387. і 1388 зводять ся властиво до одної грамоти. Мавши можність заглянути до ориґінального інвентара Кромера (Арх. кн. Чарт. рукоп. ч. 1107), я найшов там згадку лише про дві присяжні грамоти князя Володимира. Під р. 1387 (ст. 214) занотоване: »Homagium Vladimiri Ducis Kijoviensis Regi et Regno«, під р. 1389 (ibid.) читаємо: „Dux Włodzimierz Kijowski promittit homagium Regi Poloniae". Нема там одначе згадки про звісну грамоту з 1388 р., отже й на основі інвентара Кромера сеї справи рішити не можна, а іменно, чи крім грамоти з 1388 р. єствували ще грамоти з 1387 і 1389 р. Можна хиба здогадувати ся, що або грамота з 1387. або з 1389 р. у Кромера, є тою звісною нам грамотою з 1388 р., недокладно вписаною до інвентара. В тім випадку крім сеї грамоти могла була отже єствувати ще одна грамота з 1387 або 1389 р.

Присяжних грамот князя Семена-Лугвена знаємо три: одну з 1388 і дві з 1389 р. Міжтим у Кромера (ст. 214) маємо згадку про чотири грамоти, одну з 1387 і три з 1389 р. Під 1387 р. читаємо: »Homagium Ducis Simonis Regi Vladislao et Regno«. Три дальші згадки відносять ся, як сказано, до 1389 р.: »Homagium Ducis Simonis Vladislao Regi, Hedvigi Reginae et Regno Poloniae 1389«. — „Simeon Languen, frater Vladislai Regis post commissionem sibi Magnum Nowogrod ab ipso, promittit ei et Regno fidelitatem cum omnibus suis". — „Simon Dux promittit fidelitatem Vladislao Regi et Regno Poloniae".

Присяжна грамота князя Юрия Довґовда звісна лише з датою 1401 р. Міжтим у Кромера нема про неї згадки, зате під р. 1391 читаємо у него (ст. 215): »Dux Georgius Dowgot fidelitatem promittit Regi et Regno Poloniae post mortem Vitoldi«. Так само грамота князїв Юрия і Андрія Михайловичів звісна лише з датою 1401 р., а міжтим у Кромера маємо згадку лише під р. 1391 (ст. 215): „Literae Ducis Georgii Michałowicz cum Andrea fratre suo promittentes, quod post mortem Vitoldi Ducis non deberent alium Dominum praeter Vladislaum Regem et Regnum Poloniae habere", зате о грамотї з 1401 р. нема ніякої згадки. Присяжна грамота князя Івана Ольґимунтовича, звісна нам, походить з р. 1401. У Кромера нема про неї згадки, занотова-

на там лише під р. 1402 (ст. 216): „Iwani Olgimuntowicz fidelitas Regi et Regno post mortem Vitoldi«. Про присяжну грамоту князя Федора Корятовича з 1403 р. згадав вже на основі Кромера Стадніцкий[13]) (в інв. Кр. ст. і 213 221 під р. 1403). Крім сего читаємо у Кромера під р. 1403 (ст. 215): »Basilius Koriathowicz Dux promittit fidelitatem Regi et Regno Poloniae et de iniuriis, quod non armis, sed iure experietur.“[14]).

Бачимо з сего, що інвентар Кромера замісць, щоби справу вияснив, ще її більше затемнює. Після моєї думки згадки про присяжні грамоти в пізнійших (по-Кромерівских) інвентарах годить ся приймати з тим більшою обережностию, а в дослїдах треба опирати ся лише на грамотах, звісних в цїлости будьто в ориґіналї, будьто в копії, а нїколи на баламутних реґестах в коронних інвентарах.

В додатку подаю з ориґіналу грамоту Анни Витовтової, виставлену 4/VIII. 1392 р. в Острові, якою она ручить королевій Ядвізї за свого чоловіка Витовта. Ся грамота не була доси печатана з ориґіналу, лише з копії Нарушевича[15]) з деякими відмінами супроти ориґіналу. З ориґіналу була печатана лише подібна грамота Анни для Ягайла з тоїж самої дати[16]). Подібно як при сїй останнїй грамотї, так і при грамотї Анни для Ядвіґи заховала ся дуже гарно її печатка, що висить на кармазиновім шовковім

шнурку. Лише береги мисочки, в якій витиснена ся печатка, дещо надпсовані. Сама печатка витиснена в червоній масї, представляє княжну в сидячій поставі, тримаючу на лоні двоє дітий[17]). Довкола незначно затерта в деяких місцях леґенда: S. + Anna ducisa Lituan.[18]). Грамоту Анни для Ядвіґи печатаю дословно без ніяких змін, подаючи в увагах відміни копії Нарушевича супроти ориґіналу, узгляднюючи також в деяких разах грамоту Анни для Ягайла.

„Anna Dei gracia ducissa Lithuanie, domina Trocensis, Lucensis etc. Notificamus tenore presencium quibus expedit vniuersis, quod bona fide nostra sine dolo quolibet ac fraude promittimus pro Serenissimo principe domino Allexandro alias Witowdo, consorte nostro carissimo, quod omnes et singulos articulos scriptos ac[19]) insertos in littera sua Serenissime principi domine Hedwigi Regine Polonie data, tenere debet ac inuiolabiliter obseruare sine fallo[20]) quolibet. Et specialiter, quod idem dominus Allexander alias Witowdus[21]) consors noster carissimus Regnum ac Regni coronam Polonie nunquam debet deserere neque sui posteri, ymmo cum prefata domina Hedwige Regina contra ipsius aduersarios pungnare[22]) quociens se locus obtulerit, perpetuis temporibus affuturis. Nosque Anna prestita[23]) omnia prescripta tenere eciam promittimus et adimplere sine fallo[24]). Harum lit-

terarum testimonio, quibus sigillum nostrum est appensum. Actum et datum in Ostrowo ipsa die Sancti Dominici anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo secundo

---

1) Грушевський. Історня України-Руси IV. 2. вид. Київ-Львів 1907, ст. 466—8.

2) ibid. ст. 134 нот. 2. і ст. 467.

3) ibid. ст. 471.

4) Archiwum Sanguszków I., ч. 3 з ориґіналу в Архіві кн. Чарторийских.

5) ibid. ч. 4. з ориґ. в Арх. кн. Чарт.

6) ibid. ч. 7. з ориґ. в Арх. кн. Чарт.

7) Грушевський: Історня України-Руси IV., ст. 472.

8) Arch. Sang. I. ч. 11. з ориґ. в Арх. кн. Чарт. Подібна грамота з копії Нарушевича в Codex epist. saec. XV. I., 1. ч. 11. мабуть з хибною датою 12/X. 1387.

9) ibid. ч. 17. з ориґ. в Арх. кн. Чарт.

10) Печатаний в Turgenev: Supplementum ad hist. Russiae monum. ч. 211., ст. 208. Додам, що в ориґіналї, який був перехований якийсь час в архіві в Сєняві, звідки зробив з него копію для Турґенєва Мацєйовский, є »eisdem domino Wladislao regi et domine Hedvigi eius consorti«, а не »eidem...« як у Турґ

11) Хибно день св. Домініка 5/VIII. подав Grotefend: Handbuch d. hist. Chronologie.

Hannover 1872., ст. 107 і за ним пішли згадані видавці. В моїм примірнику Grotefend-а хтось зробив поправку на 4/VIII. подібно, як се завважив проф. Грушевський.

[12]) Daniłowicz: Skarbiec diplomatów I. ч. 536.

[13]) Stadnicki: Synowie Gedymina I. 2 вид. Lwów 1881 ст. 178; пор. ще Lewicki: Index actorum saec. XV. ч. 399.

[14]) пор. Lewicki: Index ч. 383.

[15]) Codex epist. saec. XV. I, 1. ч. 18.

[16]) Codex epist. Vitoldi ч. 92.

[17]) Чи не служила тут яко взір »św. Anna Samotrzecia«?

[18]) На печатці при грамоті Анни для Ягайла, печатаної в Cod. ep. Vit. є: S. Anna +.. cisa Lituan., отже брак »du«.

[19]) Codex ep. s. XV. має »et«.

[20]) ibid. „falso" і так в Cod. ep. Vit.

[21]) Cod. ep. Vit. має »Witowd«. В нашій грамоті є на кінци скорочене в виді „9" що означає »us«, отже »Witowdus«. В копіях грамоти Анни для Ягайла (рукоп. Арх. кн. Чарт. ч. 237, к. 85 і 86 розвязано скорочене на »Witowdus«.

[22]) Cod. ep. Vit. також „pungnare", видавець додав „sic".

[23]) Cod. ep. saec. XV. і Codex ep. Vit. мають »praefata«.

[24]) Cod. ep. saec. XV. має „falso".

VIII.

Доповненя до статий про Мазепу.*)

1.

Гетьман Іван Мазепа в всесьвітній літературі і штуці.

До статї під повисшим заголовком, печатаної в „Руслані“ 1909. р. (ч. 140.) можу подати ще деякі доповненя**). Зі статий про Мазепу в літературі прибула довша розвідка п. Ярослава Біленького: „Гетьман Іван Мазепа в чеській літературі“ (печатана в „Руслані“ 1909. ч. 107—201 і 206—216, в якій автор дав критичний розбір траґедиї Фріча: „Ivan Mazepa“. Відчит д. К. З. (який стає на котурни супроти инших авторів) „Мазепа в літературі“ (печатаний в „Громадскім Голосї“ 1909 ч. 41—42) мимо сего, що заповідає у вступі дуже багато, не дає нічого нового поза переповіданєм

*) „Руслан“ 1909 (згл. 1910) ч. 289; 1910 ч. 1, 3 і 8.

**) Деякі поправки і доповненя поробив я вже, перепечатуючи свою статю в »Історичних причинках« II, ст. 29—37.

змісту загально звісних літературних творів про Мазепу і переплітанєм сего патриотичними фразами.Не можна поминути розвідки І. Каманїна: „Мазепа и его прекрасная Елена“ (Кіевская Старина 1886. т. 16.. октябрь ст. 522—535), в якій автор виказує фантастичність оповіданя сучасників Мазепи, Паска і Отвіновского (сего останнього в творі п. з. „Dzieje polski pod panowaniem Augusta II.“, Краків 1849., ст. 169.) про романтичну пригоду Мазепи з Фальбовскою, натомісць подає на основі актів з одної книги володимирско-волиньского суду (з Київского центрального архіву) звістку про романтичну пригоду Мазепи з Оленою Загоровскою і процес з сего приводу з єї чоловіком, шляхтичем Яном Загоровским. З чужинців займав ся ще Мазепою в літературі Італїянець Ciampoli.

З літературних творів можу назвати ще роман п. з. „Прекрасная Россіянка“ (Москва 1796., 3. вид.), про який згадує Бантиш-Каменьский в своїй „Исторіи Малороссіи“ (III., 1842 ст. 4. приміток, прим. 7.). В тім романі є згадка про Мазепу, привязаного до коня.

З музичних творів звісні менї ще два, а именно Liszt-a: Mazeppa. Symphonische Dichtung für grosses Orchester і опера Поляка Адама Münchheimer-a (Minheimer): Mazepa.

При сїй нагоді справлю помилку, яка за-

крала ся до моеї статї що до образів Vernet-a Они не є оба однакові, бо оден з них зображає Мазепу, привязаного до кіньского хребта серед стада вовків, другий зображає Мазепу, привязаного до коня, лежачого на землї. Образи Vernet-a репродуковано не лише у Франциї (н. пр. ґравюра-сталерит Payne-a), в Німеччинї (мідьорит Riepenhausen-a), але й в Анґлії, н. пр. акватінта „painted by Horace Vernet—London.— Published by f. g, Harding 24. Cornhill et J. Mc. Cornick 147. Strand. Oct. 1831. — engraved by Ja-s, G. S. Lucas. Mazeppa. On came the troop... Painted by Lakee... repast begun". До фантастичних картин належить зачислити ґравюру К. Афанасьєва, на якій зображений Мазепа по битві під Полтавою в товаристві Карла XII. і Понятовского. Така сама ґравюра п. з. „Carl XII. Mazeppa und Poniatowský, nach der Schlacht bey Pultawa. Penzel fec. 1793. D. Chod. del." уміщена в „Historischer Calender für das Jahr 1794 Leipzig". В Кракові в Muzeum Narod. є згадуваний вже мною сталерит з образу Fohr-a, на якім зображений беріг лїса і степу, куди летить кінь з привязаним Мазепою. Сталерит робив J. Poppel в Монахії. Згадана мною попередно лїтоґрафія A. Deveria в Muz. Nar. зображає виратованого Мазепу на постели, серед козацкої родини. Є ще в тім музею лїтоґрафія L. R., на якій зображений кінь

з привязаним Мазепою, видобуваючий ся на беріг ріки.

Я згадував, що ґравюра в „Europäische Fama“ з 1704 р. служила опісля взором цілій серії ґравюр. До вичислених вже (які є н. пр. в Muz. Nar. в Кракові) додам ще отсї: 1. Johannes Mazeppa Veldheer der Zaporovischen Cosakken (в горі: IV. Deel. Pag. 352); 2. Jean Mazeppa General des Cosaques. 4⁰ Stockholm. B. P. (анонїмна ґравюра з таким підписом є в Muz. Nar. і в Музею Чапских в Кракові); 3. Johannes Mazeppa Cosaccorum Zaporoviensium Supremus Belli Dux (анонїмна ґравюра в Muz. Nar.). **Ровіньский** в своїм творі „Подробный словарь русскихъ гравированныхъ портретовъ“ (т. I. С.-Петербургъ 1889) ст. 1026, ч. 17 пише: »Гетманъ (Мазепа) упоминается на гравюрѣ, изображающей свадьбу шута Шанскаго, происходившую въ 1702 г.“ (гл. т. II ст. 1415—16 ч. 509; одна з кількох репродукций в Ровіньского „Атлас-ї“ до єго книжки »Русскіе граверы«, Москва 1870).

2.

Т. зв. „Бекетівский“ портрет Мазепи.

Подаючи в 200-літну річницю полтавскої битви причинок до питаня про т. зв. „Бекетівский“ портрет Мазепи („Руслан“ 1909 ч. 140—141) згадав я, що не мав я можности користати з книги Ровіньского: „Подробный словарь русскихъ гравированныхъ портретовъ“, яку має у Львові лише „Бібліотека Народного Дому“, а котра на жаль була тоді в переплеті. Завдяки ввічливости кустоса сеї бібліотеки проф. Ф. Свистуна міг я книжку Ровіньского дістати на довший час до дому і тепер подаю на єї основі деякі доповненя до повисшої моєї статї. Зазначу ще, що Лазаревский в згадуваній часто статї „Замѣтки о портретахъ Мазепы“ (К. Стар. 1899 т. 64 мартъ, ст. 454) цитує словар Ровіньского по виданю з 1887 р. (в 4 томах, про Мазепу в 2-ім т.), я користував ся двотомовим петербурским виданєм з 1889 р.

„Бекетівский“ портрет Мазепи (такий, як в першім виданю „Исторіи Малой Россіи“ Бантиш-Каменьского т. III, 1822) походить „съ древняго, сохранившаго ся до нашего времени живописнаго портрета“ (Ровіньский I, ст. 1022). На жаль не подав Ровіньский, де сей пор-

трет обертає ся, чи є він може ідентичний з портретом, який дістав ся до рук Горленка. Сей портрет був кілька разів репродукований. З Ровіньского довідуємо ся, що на портреті, рисованім Сплїтетессером, ґравірованім Осиповим в другій відпечатці »на груди Мазепы пригравирована звѣзда и подъ кафтаномъ видна орденская лента, надѣтая черезъ плечо« (Ровіньский I, ст. 1024, ч. 3. Хибно поданий тут рік 1 вид. Бант.-Кам. 1818, зам. 1822). Инша репродукция сего портрету, се, як каже Ровіньский, „копія съ предыдущаго, въ меньшую мѣру, безъ звѣзды. Въ овалѣ; грав. пункт.; поясн. 3/4 вл. Г. А. Афонасьевъ. Иванъ Степановичъ Мазепа, бывшій гетманъ Малороссіи. „Изъ Собранія Портретовъ издаваемыхъ Платономъ Бекетовымъ"... Въ книгѣ: Собраніе портретовъ россіянъ знаменитыхъ, Москва 1821—1824. -- II-е отпеч. прилож. къ книгѣ „Изображенія великихъ людей... Малороссіи, Бантышъ-Каменскаго; Москва 1844 (Бекетовскіе доски)". [Ровіньский I, ст. 1024—5, ч. 4]. До сего замічу, що Ровіньский дає досить неточні роки видання н. пр. для 1. вид. Бант.-Кам. дає рік 1818 зам. 1822, для 2 вид. 1838 р. зам. 1830. Посмертна збірка з Мазепою має заголовок: „Изображенія людей знаменитыхъ или чѣмъ либо замѣчательныхъ, принадлежащихъ по рожденію или заслугамъ Малороссіи, Москва 1844"; Бантиш-Каменьский видав знов „Жизнеописаніе Мазепы" (1 вид. 1834, 2 вид. 1836, 3 вид.

1842 Москва, з портретами Мазепи ґравірова-ними Осиповим); оно війшло в єго „Словарь достопамятныхъ людей“ (скінчений 1847 р.).

Бантиш-Каменьский каже сам виразно, що портрет Мазепи, який є в 2-ім і 3-ім виданю єго істориї, походить „съ подлинника, хранящаго ся въ Императорской Академіи Художествъ“ (3 вид. т. III, Примѣчанія ст. 97). А міжтим Ровіньский (I, ст. 1025, ч. 5) каже, що сей портрет „переиначеный съ того же оригинала“ що портрет 1 виданя. Се давалоб отже право до твердженя, що сей »древній живописный портретъ“, який доховав ся до нашого часу (Ровіньский ст. 1022), а з якого репродукция поміщена у Бекетова і в 1. вид. Бантиш-Кам., є то портрет Нікітіна в петерб. Академії штук. Що до сего »переиначеня« замічу одначе, що в 2-ім і 3-ім вид. Бант.-Кам. репродукция далеко вірнійша і подібнійша до ориґіналу Нікітіна, чим у Бекетова і 1 вид. Бант.-Кам. Ровіньский згадує ще про одну ґравюру Осипова, зображаючу Мазепу, таку саму як в 2 і 3 вид. Бант.-Кам. (Ровіньский I ст. 1025, ч. 6)[1]).

Я згадував з попередній статї про Бекетівский портрет, що у Павловского: „Битва подъ Полтавой“ (ст. 63) є портрет Мазепи сего типу, що в Академії штук, лише з ґальоном по обох сторонах кафтана. Ту саму репродукцию бачимо і у Korzon-a: Historya nowożytna (II, Kraków

[1]) Чи не в „Жизнеоп. Маз.“ Бант.-Каменьск.?

1903. ст. 340) з допискою: „podług portretu w Akad. Sztuk Piękn. w Petersburgu; reprod. u Traczewskiego“ (Трачевскій: Русская исторія Спб. 1895, 2. вид. в 2 т.). Видко з сего, що академічний портрет переиначувано на ріжні способи.

Рівнож згадував я вже, що портрет Мазепи, власність Горленка, був репродукований фотоґрафом Лушевим в Петербурзї, який видав „фотографическій альбомъ лицъ XVI—XVIII вѣковъ“. Додам, що з Ровіньского (II, Приложенія и заключенія ст. 282—3) довідуємо ся, при якій нагоді се стало ся. Отже в Петербурзї була в 1870 р. історична вистава заходом „Общества поощренія художниковъ“, на якій виставлено 879 портретів з ріжних публичних і приватних збірок. Вийшов сего року катальоґ сеї вистави П. Н. Петрова в двох виданях, а фотоґраф Лушев видав згаданий альбом з 440 репродукциями портретів, між ними й Мазепи з портрету Горленка. У Ровіньского (II, ст. 293) маємо згадку про портрет Мазепи в Київскій Духовній Академії. Є се портрет академічного типу і про него згадував я вже на основі книжки Уманця. У Ровіньского маємо ще дуже багато згадок про портрети Мазепи в ріжних музеях, годї одначе дійти, чи є они може типу академічного портрету.

Подїлю ся відомостию, що удало ся менї найти сатиричний рисунок Мазепи в одній з книг „Краєвого Архіву актів ґродских і

земских“ у Львові (єго не можна було доси відшукати, про що я писав в „Історичних причинках“ I. ст. 107—8). Сей рисунок буде небавом опублїкований зі специяльною розвідкою, яку до него приготовляю.

3.

Уваги до инших портретів Мазепи.

Справа автентичности портретів Мазепи є до сеї пори отвертим питанєм, тим більше, що материял до него ще не зовсїм використаний. Крім знаних портретів є досить звісток про ріжні портрети Мазепи, але ті портрети не лише не видані, ба що більше ті, котрі подавали про них звістки, не все старали ся бодай згадати, до якого зі знаних типів підходить сей або той портрет.

Н. пр. маємо звістку, доси несправджену, що „старинный, вѣроятно, современный, портретъ Мазепы находится на Аѳонѣ въ одномъ изъ тамошнихъ монастырей“. (Кіевская Старина 1883, т. 6. юль, ст. 596. „О портретахъ Мазепы“). В Одессї, в музею „Общества исторіи и древностей« є якийсь „современный“ портрет Мазепи, на жаль Ровіньский не подає, якого типу (II, ст. 296). В Румянцевскім музею в Москві є „собраніе 302 портретовъ русскихъ дѣятелей, рисованныхъ карандашемъ съ соусомъ“, копіовані в части ріжними артистами з ріжних оріґінальних портретів, з ґравюр і лїтоґрафій. Цїла збірка зладжена заходом директора музея В. А.

Дашкова, який видав в 1882 р. „путеводитель“. Серед портретів під ч. 47. находить ся також Мазепа. І про сей портрет не подає Ровіньский, якого він типу (II, ст. 229). Те саме треба сказати і про портрет Мазепи, що находив ся під ч. 48. на московскій виставі портретів, устроєній 1868 р. товариством „любителей художествъ“ заходом секретаря товариства С. Павіна.

Згадаю, що й після Ровіньского Норблїнівский Мазепа має 70 лїт (I, ст. 1025, ч. 13.) а не 78, як у Уманця. Ровіньский репродукував сего Мазепу в своїх „Матеріялахъ до Русской Иконографіи“ ч. 222. Згадує Ровіньский (II, ст. 162) про портрет Мазепи на ґравюрі Бойля(?) в видавництві „Русская портретная галерея“ (С.-Петерб. 1885—7) А. С. Суворіна (Мазепа в вип. XIV, 1887). Не маючи можности побачити сего видавництва, не можу нїчого близшого сказати про сю ґравюру, бо й Ровіньский її не описує.

Можу подати одначе деякі вісти до питання про ґравюру Ґаляховского з 1708 р. описану докладно Ровіньским (II, ст. 165—6)[1]. Ровіньский їздив сам до Варшави (ся ґравюра зберегає ся в Біблїотецї ґр. Красїньских), щоби

---

[1]) Описав її також Łoski: Biblioteka i muzeum Konstantego Świdzińskiego. Warszawa 1857. Відси опис в Kołaczkowski: Słownik rytowników polskich. Lwów 1874 ст. 72—73.

зробити з неї фотоґрафічну знимку, але, як каже, „фотографировать гравюру, отпечатанную на темно-желтомъ атласѣ, оказалось невозможнымъ“. „Фотоґрафію“ сеї ґравюри, даровану поміщицею з Лубнів, Скаржиньскою, описав *А. Г.* в замітці „Памятка по Мазепі“ (Діло 1909. ч.151). Чи супроти слів Ровіньского про неможливість зробленя фотоґрафічної знимки з сеї ґравюри слова д. А. Г. про „фотоґрафію“ вірні, не знаю. Лазаревский згадав, що бачив „карандашную копію этой ґравюры у Е. Н. Скаржинской“.(Кіев. Ст. 1899. т. 64. мартъ, ст. 455). Отже копія роблена була оловцем, хиба, що може доперва з сеї копії зроблено фотоґрафічну знимку. Я мав нагоду розмавляти з кустосом біблїотеки ґр. Красїньских у Варшаві, д-ром Кентржиньским і сей заявив менї, що ґравюри Ґаляховского не удало ся доси відфотоґрафувати, але ті проби відбували ся дуже давно і є надія, що з огляду на так великий поступ у фотоґрафічній штуцї удасть ся зробити знимку з сеї цїнної ґравюри. В останнїй хвилї дізнав ся я, що о таку знимку постарав ся д. В. Доманицкий.

Дуже важну поправку до погляду Ровіньского про оден портрет Мазепи в біблїотецї Красїньских можу подати на основі інформациї, удїленої менї ласкаво аманиуентом львівскої унїверситетскої Біблїотеки, д-ром Зиґмунтом Батовским. Складаю єму тут за се прилюдну подяку. В своїм словари пише Ровіньский (II,

ст. 467—8), що в Бібліотеці Красіньских є поясний портрет Мазепи, мальований Норбліном, або бодай з сего портрету зроблена ґравюра Норбліна. Отже др. Батовский так пише про сей портрет: „Znajdujący się w Bibliotece Ordynacyi Krasińskich portret Mazepy (mal. na pł.. w.: 79×66½ cm.), (Inw. obr. Nr. 22, 2. S.), który Rowińskiemu wydawał się pierwowzorem akwaforty Norblina, nie jest niczem innem, tylko powiększoną i pokolorowaną kopią z Norblinowskiej ryciny, malowaną przez miernego malarza Jana Moraczyńskiego, około roku 1850 lub nieco wcześniej". Отже сей портрет не має для питаня автентичности портретів Мазепи ніякої вартости.

На конець згадаю, що в збірці, присьвяченій Шереметєву, крім ґравюри Тарасевича з 1696, яка має зображати Мазепу (Лазаревский твердить, що се Шереметєв, не Мазепа), є ще друга ґравюра, зображаюча вїзд Петра В., за ним „скачетъ" Мазепа, а за ним Шереметєв (Ровіньский І., ст. 1022—3, ч. 1. В примітці на ст. 1023 дає Ров. докази, що се Маз. а не Шер.). Ґравюра Міґури з 1706. р.. (не Віґури, як подає Лазаревский), подібна до ґравюри Тарасевича. Описує її Ровіньский в словари (І., ст. 1023—4, ч. 2.), а репродукцию єї дав в „Матеріалахъ до Русской Иконографіи" ч. 33 Ся ґравюра є в музею Тарновского в Чернигові (гл. Каталогъ ст. 79, ч. 723). Ровіньский

згадує ще, що в „Кіевской Лаврской типографіи сохранилось до 70 мѣдныхъ досокъ, рѣзанныхъ въ XVII. и XVIII. вѣкахъ“. (II. ст. 314.) З поміж них портрет Мазепи репродукований в єго „Матеріалахъ“ в I. зошиті (се ґравюра Міґури).

Бантиш-Каменьский мав якийсь портрет Мазепи, дарований єму Шафоньским (III., 3. вид. ст. 98.). З него подав він в своїй історії лише герб Мазепи.

Варто би репродукувати також Мазепу, зображеного на ківши Дмитрашка Райчі з 1678. р., що находить ся в Музею кн. Чарторийских в Кракові (Sokołowski: „Muzeum XX. Czartoryskich w Krakowie“. Kwart. hist. 1892., ст. 237). При нагоді вказую на статю Стороженка: Родіонъ Григорьевичъ Дмитрашко, полковникъ переяславскій (Кiев. Ст. 1893. т. 41 мартъ, ст. 1—28), з якої можна довідати ся про єго відносини до Мазепи.

4.

„Невідомий доси“ портрет гетьмана Івана Мазепи.

В тижневнику „Народний Голос“, що почав виходити з кінцем 1909 р. в Чернівцях, находимо в ч. 2. репродукцию портрету Мазепи з таким підписом: »Невідомий доси портрет

гетьмана Івана Мазепи«, а тамже в статї п. з. „Памяти Мазепи“ читаємо (ст. 12.) ось яке пояснене: „Тай инші памятки нашої історичної минувшини можна подибати в Батуринї. У одного тамошного селянина є мальовані дуже гарні, стародавні портрети гетьманів: Мазепи, Орлика, Дорошенка, Полуботка, Семена Палїя і ин. Колись предок сего селянина був близко при гетьманови Мазепі і гетьман подарував єму сї портрети. Між сими портретами образ Мазепи не відомий доси. Ми подаємо відбитку з него, дякуючи за се д. Василеви Різникову з Конотоп, котрий прислав нам фотоґрафії з того портрета і инших історичних памяток з Батурина та деякі цікаві вісти про них“.

Отся замітка може бути хиба доказом невеликої критичности єї анонїмного автора, чи єго інформатора. Довідуємо ся з неї, що сей „невідомий“ портрет Мазепи дарував сам гетьман предкови якогось селянина з Батурина попри портрети Дорошенка, Орлика, Полуботка, Палїя і ин. Цїкаво, що Мазепа даровував гетьманьскі портрети людий, які були гетьманами вже після єго смерти, от як Орлик та Полуботок. Шкода, що не згадано ще, які то »инші« портрети дарував Мазепа предкови сего селянина, а довідали би ся ми може, що між дарованими Мазепою портретами є навіть портрет останнього кошового Кальнишевского, що вмер 1801 р.

Чимало статий писано про портрети Мазепи, з яких можна було досить докладно довідати ся про ріжні типи портретів, уходячих за портрети Мазепи. Та й репродукциї тих портретів не всї недоступні ширшому загалови, що більше, деякі з них, хоч не зображають Мазепи, аж надто спопуляризовані та уходять за портрети сего гетьмана. Маю тут на думцї т. зв. »Бекетівский« тип, а передовсїм академічний портрет кисти Нїкітїна, спопуляризований Бантиш-Каменьским в єго істориї (2, 3 і 4 вид.), а уміщуваний потім часто в ріжних книжках, про які я вже попереду згадав, н. пр. в »Пирятиньскій Ластівцї« (2 вид.), в книжках Павловского, Трачевского, Корзона, Коваленка. Фотоґрафічну знимку образа Нїкітїна подала часопись „Міръ Искусства“ (1900 р.).

Аж тут нараз появляє ся в „Народнім Голосї“ портрет гетьмана Мазепи „невідомий доси“. І щож се за портрет? Се нїчо иншого, лише лиха копія академічного портрету, який рішучо відкинули вже яко не — Мазепиний портрет Лазаревский і Уманець, а останнїй писав про него, що є се »что-то среднее между бандитомъ и старымъ гречкосіемъ«. Хто лише раз бачив репродукцию сего портрету хоч би у Бантиш-Каменьского, зображаючу чоловіка о гидкім лици, з розхрістаним кафтаном, сей не буде довго надумувати ся, а признасть „невідомий“ портрет Мазепи в „Народнім Голосї“ загально відо-

мим »Бекетівским« типом. На портреті в „Народнім Голосі“ бачимо не осьвіченого гетьмана з двірскою огладою, а якогось козака-нетягу.

Нам відомо вправді, що н. пр. музей Тарновского набув шаблю Мазепи у козака в селї Бахмачи (чернигівскої ґуб.), але є на се виразний доказ, бо автоґраф Мазепи на вістрю шаблї: „Іоаннъ Мазепа 1665“ (Каталогъ ст. 44, ч. 134). Щож дотикає згаданого висше »невідомого« портрету, автор статї про него, чи єго інформатор, опирають ся на сумнївій родинній традициї якогось селянина, не постаравши ся розслїдити о скілько она вірна, чи справдї відповідає їй старина сего портрету, а що більше, не знали зовсїм, що се загально відомий тип нїби то Мазепиного портрету. Обережність і критичність не булаб зашкодила в тім випадку.

Мої уваги в ч. 3. „Руслана“ з 1910 р. п. з. „Невідомий доси“ портрет гетьмана Івана Мазепи“ з нагоди потрету сего гетьмана, опублїкованого в ч. 1 »Народ. Голосу« (1909), дали редакциї сеї часописи повід до „пояснень“ в тій справі[1]). Редакция „Н. Г.“ уважала відповідним подати сї поясненя, щоби загал не посудив її о »легковаженє істориї, або о неуцтво«, а редактор д. А. Веретельник мотивує опублїкованє сего »невідо-

---

[1]) Гл. „Руслан“ 1910. ч. 8.

мого доси« портрету Мазепи тим, що о скільки він знав, „був він нашому загалови зовсім невідомим — з виємкою істориків специялїстів“. З сего ясно видко, що до сего »загалу« належить і сам д. редактор „Н. Г.“, отже мої слова, що »обережність і критичність не булаб зашкодила в тім випадку« зовсїм справедливі. „Поясненя“ редакциї »Н. Г.« нічим не уневинняють її, бо редакция повинна була вперід когось поінформувати ся, а не гонити за сензациєю, що ось-то ми подаємо у перве „невідомий доси“ портрет Мазепи! Безкритичне популяризоване портретів, уходячих за портрети Мазепи, вважаю вельми шкідливим з огляду на се, що не знаючи доси автентичного портрету Мазепи, в сей спосіб утверджує ся наш загал в безкритичности до тої степени, що она перший ліпший портрет, опублїкований під іменем Мазепи, готова вважати яко вірне лице сего гетьмана (от як пр. образ д. Куриласа).

Що до надісланих редакциї „Руслана“ пяти фотоґрафічних знимок портретів, не буду займати ся наново „невідомим доси“ портретом Мазепи, бо про него я вже висловив свою гадку. Зверну ще увагу на те, що й в двох инших випадках поступив ред. д. Веретельник не дуже критично, приймаючи одну зі згаданих репродукций за портрет гетьмана Полуботка, другу за портрет гетьмана Орлика. Що до першого, то не є се гетьман Павло Полуботок, а єго батько полковник Леонтий, бо яко Павла

подав хибно сей портрет Бантиш-Каменьский (Каталогъ музея Тарновского ст. 75, ч. 685). Павло Полуботок виглядає зовсім инакше і єго портрет є в Музею Тарновского (Каталогъ ст. 75, ч. 686), а репродукцию єго бачимо в Кієв. Старин-ї 1890 р. т. 31, декабрь.

Щож дотикає портрету Орлика, якого фотоґр. знимку прислала ред. »Н. Г.«, то годилоб ся знати, що се рівнож т. зв. „Бекетівский“ тип портрету Мазепи, знаного із репродукций Бекетова, Бантиш-Каменьского (1 вид.), Лушева (з портр. Ґорленка), часописи „Сьвіт“ (з портр. д-ра Чоловского), і моєї (з портр. в Muz. Narod. в Кракові), опублікованої в „Руслані“ минувшого року. Про сей тип писав вже Уманецъ (Гетманъ Мазепа, ст. 419), що єго можна подибати »на постоялыхъ дворахъ, въ домахъ помѣщиковъ, мѣщанъ и купцовъ«. Я вказував на потребу виясненя звязи між ним і „академічним“ портретом, хоч оба они по думці Лазаревского не зображають Мазепи. При тім варта булоб порушити докладнійше се питанє про Орлика. Чи, інформациї, подані редакциї »Народного Голосу« тим україньским »інтеліґентом« були вистарчаючі, і чи закид з моєї сторони був безосновний зволить над сим застановити ся згадана редакция.

Тогож автора:

Зїзд галицкого князя Данила з угорским королем Белею IV. в Прешбурзї 1250 р. Історично-критична аналїза. Львів 1901. 16⁰ ст. 18. — Цїна 10 сот.

Прешбурський зїзд в справі спадщини по Бабенберґах. (Причинок до історії великого австрийского безкоролївя). Львів 1903. 8⁰ ст. 27.— Цїна 30 с.

Жиґимонт Кейстутович, великий князь Литовско-руский. Історична моноґрафія. Жовква 1905. 8⁰ ст. XIV+170. — Цїна 2 К.

Zygmunt Kiejstutowicz, książę starodubski. Львів 1906. 8⁰ ст. 28. — Цїна 50 с.

Bogurodzicza dzewicza a історичні висновки д-ра Щурата. (В інтересї історичної правди). Львів 1906. мала 8⁰ ст. 41. — Цїна 20 с.

Історичні причинки. Розвідки, замітки і матеріяли до історії України-Руси. I. Жовква 1908 мал. 8⁰ ст. 170. — Цїна 2 К.

Історичний розвій імени україньско-руского народу. Львів, мал. 8⁰ ст. 41. — Цїна 40 с.

Pieczęcie książąt halicko-włodimierskich z pierwszej poł. XIV. w. Краків 1909. мал. 8⁰ ст. 22. — Цїна 40 с.

Pieczęcie bojarów halicko-włodimierskich z pierw. połowy XIV. w. Львів 1910 вел. 8⁰ ст. 4. — Цїна 5 с.

Дістати можна в книгарнї Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові, Ринок 10.

Тогож автора:

Зїзд галицкого князя Данила з угорским королем Белею IV. в Пресбурзї 1250 р. Історично-критична аналїза. Львів 1901. 16° ст. 18. — Цїна 10 с.

Пресбурський зїзд в справі спадщини по Бабенберґах. (Причинок до історії великого австрийського безкоролївя). Львів 1903. 8° ст. 27. — Цїна 30 с.

Жиґимонт Кейстутович, великий князь Литовско-руский. Історична моноґрафія. Жовква 1905. 8° ст. XIV+170. — Цїна 2 К.

Zygmunt Kiejstutowicz, książę starodubski. Львів 1906. 8° ст. 28. — Цїна 50 с.

Bogurodzicza dzewicza а історичні висновки д-ра Щурата. (В інтересї історичної правди). Львів 1906. мал. 8° ст. 41. — Цїна 20 с.

Дістати можна в книгарнї Наук. Тов. ім. Шевченка.

